

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

***Проблеми і перспективи
розвитку
підприємництва***

збірник наукових праць

№ 1(28), 2022

Харків

2022

Засновник і видавець – Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Перелік напрямків (спеціальностей), за якими друкуються статті у збірнику наукових праць «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва»: 051 «Економіка»; 071 «Облік і оподаткування»; 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»; 073 «Менеджмент»; 075 «Маркетинг»; 076 «Підприємство, торгівля та біржова діяльність»; 281 «Публічне управління та адміністрування»; 292 «Міжнародні економічні відносини».

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації **КВ№23528-13368ПР** від **02.08.2018 р.**, видане Державною реєстраційною службою України

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 року збірник внесено до **Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук категорії «Б»**, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук

Збірник внесено до Міжнародної наукометричної бази даних **IndexCopernicus**

Друкується за рішенням Вченої ради Харківського національного автомобільно-дорожнього університету дозвіл № 41/22/3.1 від 22.04.2022 р.

Редакційна колегія

Головний редактор:	Щербак Валерія Геннадіївна , докт. екон. наук, професор, професор кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну
Заступник головного редактора:	Дмитрієв Ілля Андрійович , докт. екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ)
Відповідальний секретар:	Дмитрієва Оксана Іллівна , докт. екон. наук, доцент, завідувач кафедри економіки і підприємництва, ХНАДУ
Члени редколегії:	Васіляускайте Аста , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансової індустрії, Університет Миколаша Ромериса, Литва; Картасова Єкатерина , PhD, доцент кафедри обліку та фінансів, Університет Мідлсекса, Велика Британія; Криворучко Оксана Миколаївна , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, ХНАДУ; Лаце Наталія , докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри корпоративних фінансів та економіки, Ризький технічний університет, Латвія; Левченко Ярослава Сергіївна , докт. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, ХНАДУ; Брітченко Ігор Геннадійович , докт. екон. наук, професор, професор кафедри технічних та економічних наук, Державний вищий навчальний заклад імені проф. Станіслава Тарновського, Польща; Мищенко Володимир Акимович , докт. екон. наук, професор, професор кафедри міжнародного бізнесу та фінансів, академік Академії наук Нью-Йорка (США), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Попова Надія Василівна , докт. екон. наук, професор, директор ТОВ «Міжнародний маркетинг-центр»; Третяк Вікторія Павлівна , докт. екон. наук, доцент, завідувач кафедри управління та адміністрування, ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; Шевченко Інна Юріївна , докт. екон. наук, доцент, лауреат Премії Верховної Ради України, декан факультету управління та бізнесу, ХНАДУ; Шинкаренко Володимир Григорович , докт. екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри менеджменту, ХНАДУ.

Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. – № 1 (28) – 2022. – Харків: ХНАДУ, 2022. – 156 с.

Адреса видавця:

61002, вул. Ярослава Мудрого, 25

Харків, Україна

Контактний телефон/факс:

(057) 738-77-87 – відповідальний секретар

E-mail: oksanahnadu@gmail.com

Електронну версію збірки можна знайти на нашому сайті

<http://ppb.khadi.kharkov.ua/>

ISSN 2226-8820

УДК 338.486.4

- Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори публікації
  - Редакція може не поділяти точки зору авторів, а публікувати статті в порядку обговорення
  - Статті друкуються в авторській редакції
  - Статті для публікації відбираються на умовах конкурсу та внутрішнього рецензування
- © колектив авторів, 2021
© ХНАДУ, 2021

ЗМІСТ

<i>Картур, V., Князієва, О.</i>	Methodology for determining the most effective scenario for deploying a transport corridor	4
<i>Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю.</i>	Історична еволюція та сучасна інтерпретація дефініції соціально-економічної категорії «трудоий потенціал»	20
<i>Шевченко І.Ю., Петрик А.В.</i>	Інтегрально- матрична діагностика розвитку трудового потенціалу України	37
<i>Юрченко О.В., Деділова Т.В., Кирчата І.М., Шершенюк О.М.</i>	Економічні аспекти впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства	51
<i>Бабайлов В.К., Левченко Я.С., Кулай О.О.</i>	Розробка парадигми управління	61
<i>Блага В.В., Благой В.В., Федорець К.О.</i>	Планування витрат міського бюджету	71
<i>Кирчата І.М., Шершенюк О.М., Деділова Т. В.</i>	Стратегічний розвиток агропромислового комплексу як основа забезпечення економічної безпеки	79
<i>Непран А.В., Осьмірко І.В.</i>	Використання статистичних методів для розрахунку страхових виробничих запасів промислового підприємства	92
<i>Дмитрієва О.І.</i>	Тенденції розвитку інноваційного підприємництва та стартап проєктів в Україні	104
<i>Прокопенко М.В., Сідельнікова В.К.</i>	Формування ціново-збутової політики підприємства з використанням елементів «теорії ігор»	119
<i>Нестеренко В.Ю., Мороз А.Р., Болотова Т.М.</i>	Інновації у сільськогосподарському підприємстві та їх вплив на конкурентоспроможність	130
<i>Хорошилова І.О.</i>	Автоматизація обліку і управління та перспективи розвитку для малого бізнесу	138
<i>Ковальова Т.В., Костенко Ю.О.</i>	Облік роялті за національними та міжнародними стандартами	146

METHODOLOGY FOR DETERMINING THE MOST EFFECTIVE SCENARIO FOR DEPLOYING A TRANSPORT CORRIDOR

Kaptur, V., Cand. Sc. (Techn.), Seniorres.

*Institute of Telecommunications and Global Information Space of the
National Academy of Sciences of Ukraine*

Kniazieva, O., Dr.Sc. in Economics, Professor,

State University of Intelligent Technologies and Telecommunications

Introduction. Being a tool for ensuring trade and development, any modern transport corridor is a high-tech transport system that concentrates transport communications within a certain direction, providing passenger and freight traffic. The task of building international transport corridors (ITCs) is to concentrate the unhindered and cost-effective transportation of cargo and passenger flows along the routes with the enough throughput and a high level of development. The purpose of ITC is to accelerate cargo and passenger traffic, along with cost reduction due to scaling effect arising when a transport corridor includes several kinds of transport and telecommunications.

Formation of transport corridors is an important technological task that requires scientific substantiation of both design solutions and the potential economic efficiency of its subsequent operation. The need to simultaneously consider many indicators in the development of transport corridor projects determines the relevance of studying this issue, its scientific and practical value.

Literature review. The issues of evaluating the effectiveness of projects for the co-deployment of different types of infrastructures within the transport corridor are not new in the scientific literature. So, in works [2-4], the issues of co-deployment of different types of infrastructure are considered in the framework of solving this problem in different countries. In the works of G.V. Savitskaya. the methodological foundations for determining and assessing efficiency in terms of the impact of risks on entrepreneurial activity and its effectiveness have been determined [5]. The works of scientists [6] are devoted to an in-depth analysis of the effectiveness of the use of innovative telecommunication technologies in various spheres of economic activity. The issues of assessing the efficiency of transport systems, and corridors in particular, are studied in [7], where the development of a comprehensive rating assessment system was carried out, the relationships between the key parameters affecting the efficiency of transport corridors were revealed, and a mathematical apparatus was formed to assess their effectiveness. The work [8] examines the problems of assessing the efficiency of transport against the background of modern realities, including in the context of the digitalization of the economy and the socio-economic orientation of transport systems. In [9], the issues of the efficiency of the gas transportation system are investigated.

At the same time, most of the works are focused on assessing the effectiveness of a specific facility or process and do not consider the issues of determining the effectiveness of projects in the framework of scenario analysis of the deployment of a transport corridor.

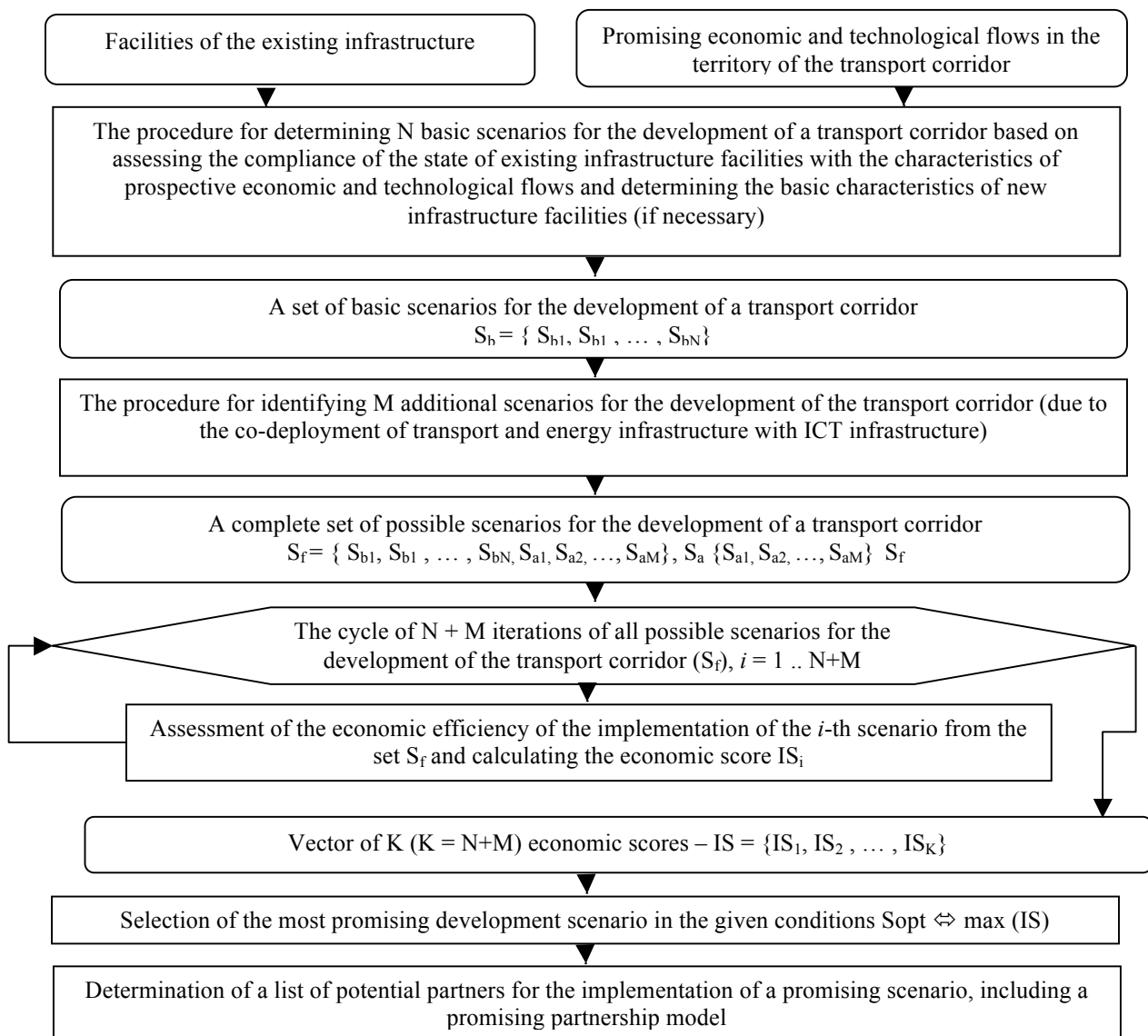
Purpose. Based on the lack of scientific research in this direction, the aim of the article is to form scientific and methodological approaches to determining the most effective scenario for the design of a transport corridor in the context of the co-deployment of several infrastructure flows.

Methods. A generalized algorithm for determining the most suitable model for the development of new transport corridors is shown in Figure 1. As the initial data for the operation of this algorithm, in addition to the general characteristics of the transport corridor, information about existing infrastructure facilities, as well as information about promising economic and technological flows circulating in the territory of the transport corridor, is used. It should be noted that information about these flows can be either set directly (based on an in-depth analysis of the current macro- and meso-economic situation in the region of coverage), or calculated (determined) based on information about settlements, large industrial facilities and / or fields minerals located within the coverage area of the transport corridor.

Results. The first procedural step of the algorithm (Figure 1) is the procedure for determining the basic scenarios for the development of the transport corridor based on assessing the conformity of the state of existing infrastructure facilities to the characteristics of prospective economic and technological flows and determining the basic characteristics of new infrastructure facilities (if it's necessary to build them).

Under the scenario of the development of a transport corridor we mean a set of scenarios for the development of infrastructure facilities (highways/roads, railway lines, power lines, fiber-optic communication lines, etc.) existing or planned to be built in the coverage area of this transport corridor. Moreover, each scenario for the development of a particular infrastructure element can determine the need to build (create) this infrastructure element (in its absence), the need for its reconstruction (for example, to expand the capacity of the infrastructure facility) or the absence of the need for any of the actions (for example, if the existing the infrastructure object fully meets the specified needs). The key principle of this procedure is to identify only those development scenarios that fully satisfy the needs determined by the calculated or specified flows.

The principle of determining the development scenario for an existing infrastructure facility is based on the analysis of statements (whether the statement is true or not) for three features that determine both the state of the infrastructure object and its compliance with the needs of the corresponding technical and economic flow (for example, the compliance of an existing highway/road with the needs of a prospective freight traffic). Another sign that influences the choice of a scenario is the presence (or absence) of an alternative to this object.

Fig. 1. Generalized algorithm for determining the most suitable model for the development of new transport corridors

Source: author's development

So, for example, the transportation of goods can be provided both by road and by rail. At the same time, it is advisable to accept for consideration and further economic assessment, for example, the option with the reconstruction of an existing facility and the option with the construction of a new alternative facility.

The next procedural step of the algorithm is the procedure for identifying additional scenarios for the development of the transport corridor due to the co-deployment of transport and energy infrastructure with ICT infrastructure. The key principle of this procedure is to combine the construction process of various types of infrastructure facilities in order to potentially reduce costs.

At the next step of the algorithms, a cyclical enumeration of all possible scenarios for the development of the transport corridor is carried out, applying to each of them the procedure for assessing the economic efficiency of its implementation by calculating a comprehensive economic assessment. The result of

this cycle is a vector of economic assessments that reflects potential economic expectations from the entire set of scenarios selected for analysis. The final steps of the algorithm are the selection of the most promising (from an economic point of view) development scenario and determination of the list of potential partners for its implementation, including the formation of a promising partnership model.

The basis for determining promising economic and technological flows is the principle of assessing the demand for its appearance due to the presence in the coverage area of potential sources of the simplest flow elements (for passenger traffic – passengers, for freight traffic – cargo, for electric flow – electric power, and for information flow – information), as well as attraction between these sources on one side and potential utilizes (receivers / consumers) of the flow on the other side of the transport corridor.

To determine the appropriate intensities, it is necessary to study and assess the potential demand for certain elements of the flow. In this case, it is advisable to determine both the maximum and minimum demand. Information about the maximum flow will allow calculating the sufficient capacity of infrastructure facilities. Information about the minimum flow is necessary to determine the optimal placement of infrastructure facilities, assess the feasibility of their creation (in the absence), recruiting personnel, etc. during periods of minimum load (to avoid downtime and / or unprofitable use of assets), as well as to resolve the issue of differentiation tariff policy (for example, in the case of charging a fare). In this case, the differentiation of tariffs (minimization during periods of minimum load and maximization – during periods of maximum) will smooth out unevenness by redistributing the load on the ITC.

For the convenience of calculations, we present the proposed methodology in the form of successive stages.

Stage 1. Determination of potential demand for existing flows, considering objective factors. These calculations are carried out based on the analysis of statistical information about the existing flows and their spatial and temporal characteristics. Taking into account the peculiarities of the provision of infrastructure services, the demand for them may fluctuate under the influence of objective factors, namely: time (depending on the season, rest regime, etc.), social factors (holidays, vacation campaigns, etc.) and other things. Therefore, it is necessary to determine the maximum and minimum possible load on the flow.

The potential maximum demand can be estimated using the following formula:

$$PD=[(UV_H \times QH)+(UV_B \times QB)] \times NUF_{max}, \quad (1)$$

where UV_H – are the average volumes of use of services of a specific flow of households (in those units in which they are recorded by state statistics bodies, reduced to a conditionally natural indicator, for example, average consumption of kW of electricity by household consumers);

QH – the number of households in a given region (average for the period);

UV_B – the average volumes of use of the services of a specific flow of business units, social facilities and local government entities for the services of the flow (in

those units in which they are recorded by the state statistics authorities, reduced to a conditionally natural indicator, for example, the average consumption of kW of electricity for industrial purposes);

QB – number of business units, social facilities and local government entities;

NUF_{max} – coefficient taking into account the maximum flow concentration caused by uneven load (Non-uniformity factor). It can be calculated by the formula [10]:

$$NUF_{max} = K_{mcmax} \times K_{dcmax} \times K_{hcmax}, \quad (2)$$

where K_{mcmax} – the highest concentration coefficient by months of the year;

K_{dcmax} – concentration factor by days of the week;

K_{hcmax} – the highest concentration factor by hours of the day.

As a result, we obtain the maximum possible flow taking into account the maximum possible load caused by unevenness. The potential minimum demand can be estimated using the following formula:

$$PD = [(UV_H \times QH) + (UV_B \times QB)] \times NUF_{min}, \quad (3)$$

where NUF_{min} – coefficient taking into account the minimum flow concentration caused by load unevenness (Non-uniformity factor).

If, for some reason, it is impossible to directly determine the flow (closed or incomplete information, lack of comparable reporting on the necessary parameters or in a regional context, etc.), it is necessary to use other methods. These can be:

- extrapolation of flows existing in this direction in monetary or physical terms to the projected flow, taking into account its features;
- analogy with a change in the volume of demand for services of a particular flow that arose on similar projects (comparable not only in terms of technical and economic, but also in terms of geopolitical characteristics);
- reverse evaluation, during which the critical values of project performance indicators are determined or set (minimum profitability, maximum payback period, etc.) and the reverse calculation method (using current tariffs for similar services in the region, existing discount rates, etc.) calculates the minimum permissible flow volume at which the project will be effective. In this case, if the flow values obtained in this way are a priori impossible (the calculated flow volume significantly exceeds the regional average consumption indicators for this type of service and there are no prerequisites for its increase by both internal and external consumers), it is advisable to abandon the design or develop another project.

Stage 2. Determination of the potential increase (reduction) of the flow occurring under the influence of subjective factors.

In this case, the influence of the conditions of the external contour of the ITC development (geopolitical, macroeconomic), as well as the features of the internal contour (social, climatic, etc.).

In this case, the determination of the increase (decrease) in potential traffic for this and other flows can be calculated based on the application of the methodological

basis of the theory of expert assessments, namely the Delphi method. This method is based on the fact that a group of experts receives initial information about the existing traffic (in the form of volumes of a particular type of service in physical or monetary terms, obtained from official statistical sources), the level of development of the economy, tourism, infocommunications, energy and other aspects, directly or indirectly related to the functioning of this ITC.

An array of information is formed that reflects the individual assessments of experts regarding the preservation (increase, decrease) of the traffic of this stream under the conditions of the functioning of this ITC. Further, through an iterative procedure for discussing the results obtained and correcting estimates, an array of estimates is formed on the issue of maintaining (increasing, decreasing) traffic in the ITC flow.

It is advisable to present these estimates in the form of correction factors (Cf) to the existing volumes of traffic flow in this direction. Thus, if the expert believes that the traffic in the flow will remain at the same level, his coefficient is $Cf=1$. If the expert's opinion is reduced to traffic reduction, then $Cf<1$, if to increase, then $Cf>1$.

The correction factor ($Corf$), is determined similarly, reflecting possible traffic changes under the influence of the outer loop of the ITC. For example, the presence of several alternative routes can reduce ITC traffic, then $Corf < 1$. And the active development of intercountry cooperation, the permanent growth of import-export turnover and other factors testify in favor of $Corf > 1$.

Information received from experts in the form of coefficients Cf_i and $Corf_i$ for each specific ITC flow, are arranged in order from smallest to largest. We will consider as fair the coefficient that is the median among the obtained estimates Cf_i and $Corf_i$.

As a result, the calculation T_i , T_j or any other traffic flow is produced as follows:

$$T_i = PD \times Cf_i \times Corf_i \quad (4)$$

where PD – traffic volumes in a given direction (flow) from one point of the ITC to another along the existing alternative routes.

Stage 3. Determination of the adequacy (lack) of existing capacities to provide traffic to the ITC.

At this stage, the existing capacities of the corresponding types of flows are compared (Eci) with the needs for a given flow (Nci), defined in stage 2.

In the case when the involved (and reserve) capacities, according to their technical characteristics, can meet the flow needs ($Eci > Nci$), it is concluded that there is no need to deploy additional facilities. In case the characteristics of the existing facilities do not correspond to the potential flow ($Eci < Nci$), a conclusion is made about the need to deploy a new infrastructure facility.

Stage 4. Assessing the effectiveness of scenarios. All proposed scenarios for the development of ITC are different and may differ significantly among themselves not only in the volume of required investments, but also by other factors. That is, the maximum profitability of the i -th scenario can be accompanied by significant (in

comparison with other scenarios) capital and operating costs and a significant payback period, thereby reducing the overall efficiency of the scenario and its attractiveness, in terms of forming partnerships for its implementation.

Based on the significant differences in the scenarios proposed for the development, it is advisable to analyze each scenario of the deployment of the ITC as a set of actions (reconstruction or new construction) over the infrastructure facilities (parts of the ITC), each of which has its own specifics: the initial state, features of the topology of the terrain, the participating countries.

In any case, the basis for the formation of performance assessments will be the size of capital investments and regular maintenance costs, which depend on the characteristics of technological processes for each infrastructure facility within a certain action. These costs will differ in composition due to differences in the filling of technological processes both for each infrastructure facility and for the type of action performed.

Based on this, it is advisable to separate the process of forming a base for determining efficiency (calculation of capital investments and regular expenses) and the methodology for determining efficiency separately for infrastructure facilities. Here is a general approach to the definition of capital investment and regular maintenance costs.

We will take as a basis the definition of capital investments for deployment for each i -th scenario (K_i) and regular maintenance costs of ITC (ES_i) labor intensity of technological processes (LI_i) and the cost of all consumables (QMi) for each separately taken infrastructure facility (taking into account the action that must be performed on this object in the framework of the corresponding scenario).

To determine the labor intensity for each infrastructure facility, it is necessary to form a list of its inherent technological processes. Each technological process, in turn, contains a certain set of technological segments – elements of technological processes.

These elements can be divided into conditionally scalable (having analogs and / or technological standards that can be the basis for calculating the labor intensity for the entire set of scalable segments within the infrastructure facility) and non-trivial (not having standardized technological processes with the corresponding labor intensity standards).

In the event that a technological segment can be characterized as conditionally scalable, that is, one for which there are standards and regulations, on the basis of which it is possible to determine the cost of deploying a unit by direct calculation (for example, laying 1 km of a route or 1 channel-kilometer of fiber-optic communication lines on a flat (or as close as possible to such) a site), then in this case, the calculation of capital and maintenance costs is reduced to the product of distance by the average (or standard) cost of a segment deployment unit (reconstruction, maintenance, etc.).

In the event that the technological segment is non-trivial and, for example, does not have known technical and economic characteristics (passing a mountain pass, laying a tunnel under water, etc.) due to the lack of analogues in the area, the calculation of capital costs and maintenance costs must be carried out based on the

determination of the labor intensity of each technological process element by element or on the basis of typical templates for the most similar processes. The labor intensity of these segments can be determined based on the standards or norms of labor costs for a certain type of work (if any) or by timing the working time or by expert assessments with the subsequent determination of the average labor intensity of the processes of the same name along the entire length of the infrastructure facility.

The complexity of the processes (primarily element-by-element) can be adjusted for coefficients, considering various factors, namely:

K_{cc} – coefficient of accounting for the complexity of processes (complex topography of the area, natural and climatic conditions, etc.);

K_{rd} – coefficient of the possibility of using standard technical solutions (for example, the use of ready-made software modules or technical designs).

Let's reflect the process of formation of capital investments and regular maintenance costs for each technology segment in Figures 2-4.

Thus, the total amount of capital investment (K) for a deployment is the sum of similar metrics for scalable and trivial items. Total maintenance costs (ESi) - the sum of similar indicators for scalable and trivial items. Total maintenance costs - the sum of similar indicators for scalable and trivial items.

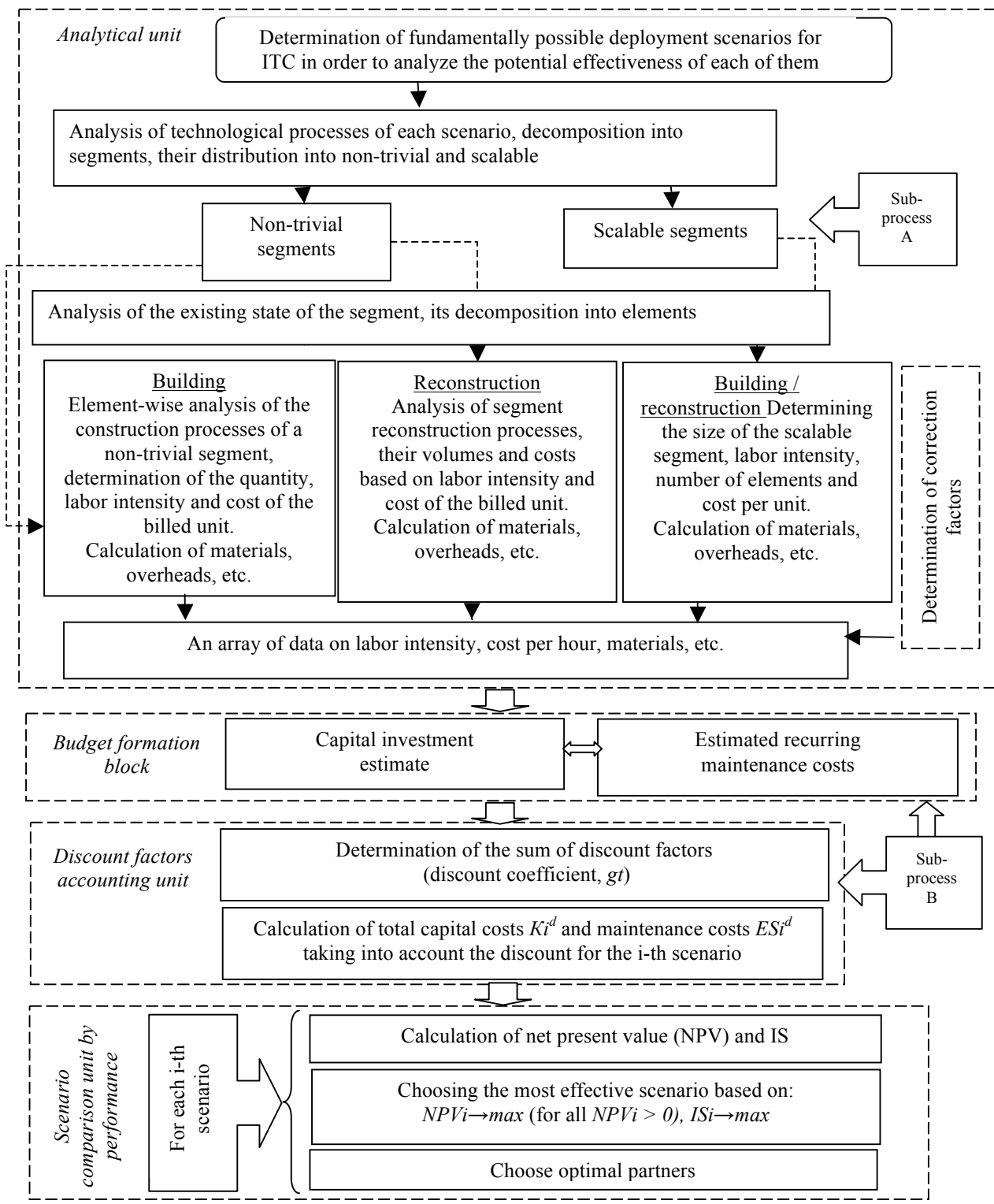
It is necessary to consider the discounting processes by determining the sum of the factors (discount factor, gt) that have the greatest impact on each i -th scenario of the ITC. The most significant factors include the dynamics of inflation DI , the refinancing rate of the national bank of the country or international financial institutions RR (in the case of attracting credit funds for the deployment of ITC), the level of risk RL , etc.

It should be noted that these factors can be different for different scenarios (especially in terms of accounting for the risk factor). Thus, the numerical value of the discount factors can be determined separately for each scenario based on the statistical indicators for each factor (in unit fractions or percentages).

The total sum of these indicators for each i -th scenario makes it possible to determine the comparative effectiveness of each of them. The most effective in this case is understood as a scenario that meets the conditions:

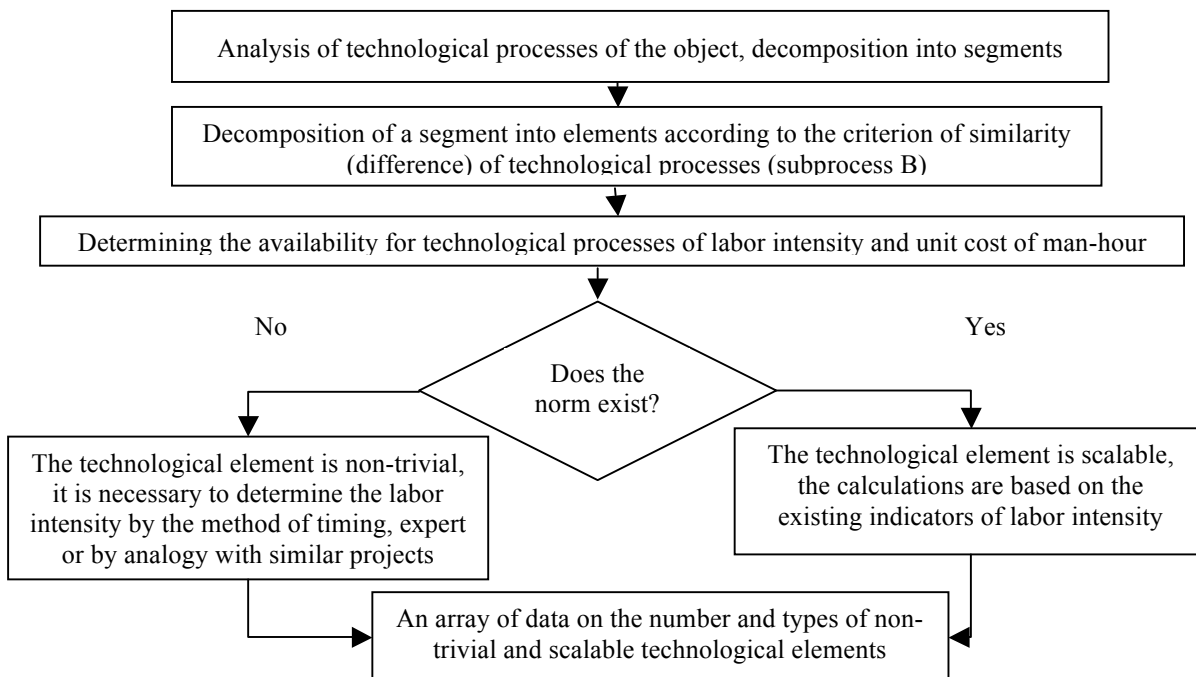
$$\begin{aligned} NPVi \text{ (net present value)} &\rightarrow \max \text{ (for all } NPVi > 0), \\ ISi \text{ (rate of specific growth rate index)} &\rightarrow \max \end{aligned}$$

Note that it is proposed to take not only maximum IS value as a criterion for evaluating the obtained calculation results for a flow, but also the result obtained during the calculation of this index (IS^c) for similar flows in the whole country (in which it is planned to deploy ITC, or the average index for participating countries). Thus, $ISi > IS^c$.

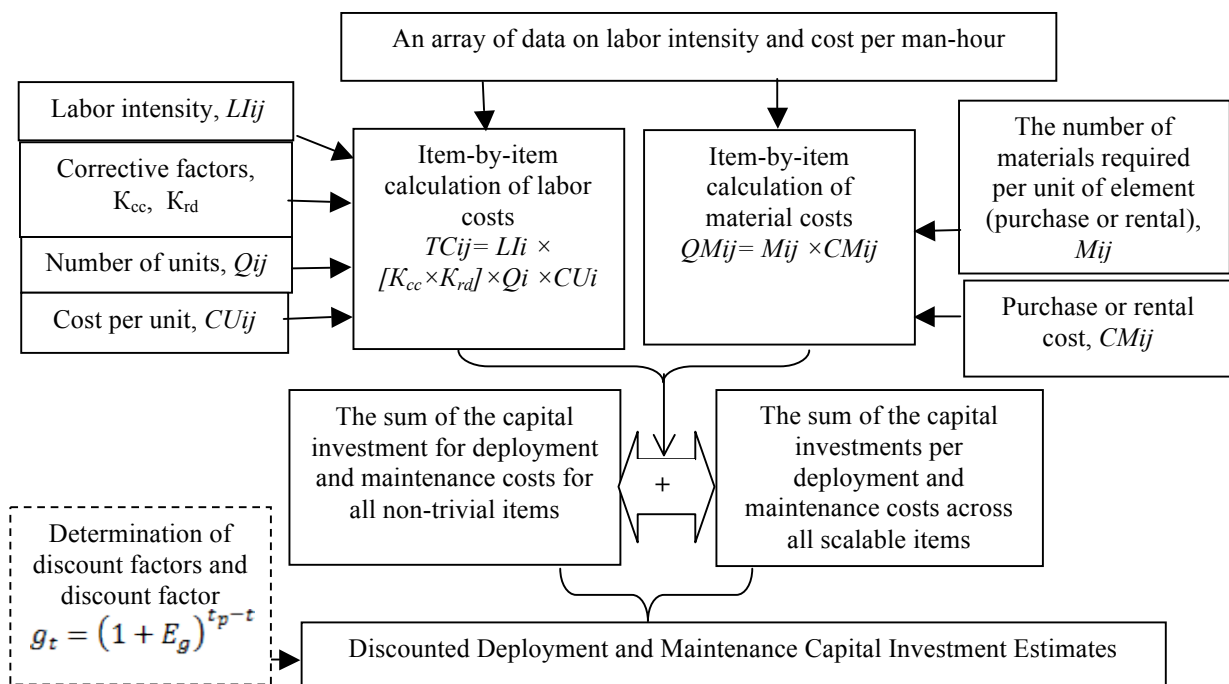
Fig. 2. Capital investment and recurring costs budgeting process

Source: author's development

Fig. 3. Sub-process A - analysis of technological elements by the criterion of triviality or scalability

Source: author's development

Fig. 4. Sub-process B - analysis of technological elements by the criterion of triviality or scalability

Source: author's development

In this case, the project is recognized as cost-effective if the estimated IS of the project is higher than the IS^c indicator obtained at the macroeconomic level. This is since the investments attracted to the project should be more profitable than state capital investments.

Let's test the proposed approach using the example of ITC Almaty (Kazakhstan) - Cholpon-Ata (Kyrgyzstan). This corridor is designed as an alternative to the existing one between these localities and is mainly focused on the transportation of tourists to Lake Issyk-Kul. The advantage of the project is a significant (from 450 km to 70.5 km) reduction in the length of the route and, consequently, the time and cost of transportation. It is planned, within the framework of this ITC, to make co-deployment of road (or railways), as well as power transmission lines and fiber-optic communication lines.

Analysis of a potential survey for flow services (using the example of road transport services) showed that useful flows on the Almaty – Cholpon-Ata section currently use a 450 km route through Bishkek. Annually, tourist passenger flows are (according to statistics) about 0.9 million passengers. According to experts, the direct route with a length of 70.5 km (part of which falls on a tunnel in a mountain range) can increase in passenger and cargo traffic by reducing the time, and can increase the flow of tourists by 60% [12].

Transportation costs will be cut up to \$ 45-50. With an increase in demand by 60% (according to experts' estimates) to 1.44 million passengers, the total profitability from passenger traffic is 64.8-72 million USD. Thus, we get the expected annual flow in natural (1.44 million passengers) and cash (64.8-72 million USD) terms. These indicators are adjusted considering the above-described load unevenness factors (NUF_{max}) and the effects of internal and external factors (C_f and C_{orf}). The volumes of other flows are calculated in a similar way.

Determination of labor intensity, capital costs and current maintenance costs for all possible scenarios of the project development showed that the costs of the project in comparison with the expected revenues will lead to an inadequately long payback period (more than 50 years, calculations made by using [https://broadband.shinyapps.io/Smart Corridors Simulator](https://broadband.shinyapps.io/Smart_Corridors_Simulator)). The volume of investments obtained during the calculations for the deployment of this project is comparable to the costs of the construction of the Eurotunnel under the English Channel, connecting the UK and continental Europe. Capital expenditures for this project amounted (according to various estimates) to about 10 billion British pounds (14 billion USD) [13]. Financing of the construction was carried out mainly by private capital with the support of the member states. Opened in 1994, only in 2007 it began to make a profit, passenger traffic reached 19 million people. With a trip cost of about 150 euros, the payback period of the project under such conditions is several hundred years. That is, today we cannot talk about its economic efficiency of the Eurotunnel, however, there is social, geopolitical, socio-cultural and other types of efficiency.

Similar conclusions can be drawn from the results of calculations for ITC Almaty (Kazakhstan) – Cholpon-Ata (Kyrgyzstan). The implementation of the project under the given conditions can have the following options:

- complete rejection of the project in this design option;
- finding investors and potential partners directly interested in this project, not only as a tourist corridor, since tourist and other present flows are not able to generate cash flows necessary to ensure an acceptable payback period;
- deployment of the project as initially social. In this case, the bulk of the investment will have to be undertaken by the participating countries or foreign funds. Here, in terms of financial performance, the co-deployment railway (or road) with IT and separate building electricity scenario is optimal. The optimality of this scenario is confirmed by the fact that both road (99.8% of passenger traffic [14]) and rail (94.6% of cargo [15]) are priority in this region. However, given the fact that the purpose of this ITC is primarily tourist, it is co-deployment road with IT and separate building electricity that can be considered optimal;
- continuation of design research in order to find a less expensive option for solving the issue while simultaneously searching for interested partners.

In addition to economic efficiency (determined on the basis of the calculation of capital investments, current annual maintenance costs, etc.), other types of efficiency can be taken into consideration, namely:

- social and geopolitical, associated with the formation of conditions for providing the population and / or business structures with the services of the ITC;
- ecological, due to the minimization of harmful effects on the environment during the deployment and subsequent operation of the ITC.

Conclusions. This paper proposes an approach to determining the most effective scenario for the deployment of a transport corridor based on the application of a scenario approach with a subsequent assessment of each scenario.

In further studies, it is planned to form a scientific and methodological approach to the formation of an optimal model of partnership interaction during the implementation of the most effective ITC scenario with the identification of the main benefits for each of the partners.

Acknowledgements. The method has been validated in a study of UN Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) on the development of smart transport corridors.

References

1. In-depth analysis of the promising transport corridors "Almaty (Kazakhstan) - Cholpon-Ata (Kyrgyzstan)", "Semey (Kazakhstan) - Rubtsovsk (Russia)" and "Urzhar (Kazakhstan) - Chuguchak (China)" Smart Corridors Development Series: Part I. Asia-Pacific Information Superhighway (AP-IS) Working Paper Series, available at: <https://www.unescap.org/resources/kazakhstan-study-ict-deployment-along-transport-and-energy-part-1> (last accessed 21.02.2022).
2. Xiaojing Wang. Co-deployment of Fiber Communication Facilities along Express-way in China, available at: https://www.unescap.org/sites/default/files/e_Prof%20Xiaojing%20Wang.pdf (last accessed 21.02.2022).

3. Hong S. Ye. Co-deployment of Fiber optic cables along the highway in republic of Korea, available at: https://www.unescap.org/sites/default/files/h_Dr%20Sang%20Yeon%20Hong.pdf (last accessed 21.02.2022).
4. Baharul Islam K. M. Co-deployment of Optical Fibre Highways and Railways: The cases of India and Bangladesh, available at: https://www.unescap.org/sites/default/files/j_Dr%20K%20M%20Baharul%20Islam.pdf (last accessed 21.02.2022).
5. Savitska, G. (2008). Analysis of the efficiency and risks of entrepreneurial activity: methodological aspects. M.: INFRA-M, 271.
6. Demyanchuk, V., Orlova, O., Kuznetsova, O. (2014). Effectiveness of the telecommunication services evaluating in the sectors of economy. *Economic Annals-XXI*, 7-8(2), 36-39.
7. Pokrovskaya, O., Zabolotskaya, K., Zacheshigriva, M. (2018). Development of a methodology for a comprehensive assessment of transport corridors. Research and development in promising scientific areas: collection of materials of the IV International scientific and practical conference. Novosibirsk, March, 24, 2018, 56-60.
8. Filina, V. (2020). Modern approaches to assessing the effectiveness of transport projects. *Forecasting problems*, 2, 128-136.
9. Karpash, M.O., Oliynyk, A.P., Kogut, G.M., and Klyun, A.M. (2019). Implications of New Standards on Technical Diagnostics and Control Implementation for the Gas Transmission System Efficiency. *Nauka innov.*, 15 (6), 79-88. <https://doi.org/10.15407/scin15.06.079>
10. Economics of telecommunications: textbook. O.: ONAT, 2014, 512 p.
11. Average expenses of a uniaxial tourist in different countries of the world, available at: https://pikabu.ru/story/srednie_raskhodyi_odnogo_turista_v_raznyikh_stranakh_mira_3705864 (last accessed 02.02.2022).
12. The Almaty-Issyk-Kul Road: a buried project for millions, available at: <https://kloop.kg/blog/2014/10/15/doroga-almaty-issyk-kul-pohoronennyj-proekt-na-milliony/> (last accessed 21.02.2022).
13. Eurotunnel, available at: <https://undergroundexpert.info/opyt-podzemnogo-stroitelstva/realizovannye-proekty/evrotonnel/> (last accessed 21.02.2022).
14. Transportation of passengers by all types of transport, available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/18/statistic/7> (last accessed 02.02.2022).
15. Transportation of goods by all types of transport, available at: <https://stat.gov.kz/official/industry/18/statistic/7> (last accessed 02.02.2022).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.131.52, 004.735, 625.111; JEL Classification: C 490 E 600 L 900

Каптур В.А., Князева О.А. МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНОГО СЦЕНАРІЮ РОЗГОРТАННЯ ТРАНСПОРТНОГО КОРИДОРУ

Анотація. В умовах поглиблення інтеграційних процесів провідна роль належить формуванню міжнародних транспортних коридорів (МТК), розвиток яких зіштовхується з необхідністю визначення його потенційної ефективності. Більшість наукових розробок не розглядають питання визначення ефективності спільного розгортання декількох інфраструктур у межах сценарного аналізу проєктів МТК. **Метою** роботи є формування науково-методичного підходу до визначення найбільш ефективного сценарію проектування транспортного коридору в контексті спільного розгортання декількох інфраструктурних потоків. **Методики дослідження.** Інформаційною базою обрано міжнародні нормативні акти, статистична інформація та директиви ООН. Застосовано низку методів наукового пізнання, зокрема теоретичного узагальнення, емпіричного аналізу, порівняння, прогнозування тощо. **Результати.** Розроблено узагальнений алгоритм визначення найбільш оптимальної моделі розвитку МТК. Запропоновано методику визначення перспективних інфраструктурних потоків, яка заснована на оцінці попиту та враховуюча нерівномірність навантаження, вплив внутрішнього і зовнішнього контурів, інші чинники. Розроблено підхід до визначення капітальних інвестицій і видатків на обслуговування на підставі розподілу технологічних процесів на нетривіальні і масштабовані. В якості критеріїв ефективності запропоновано використовувати показники чистого грошового потоку та індексу швидкості питомого приросту вартості. Проведено апробацію пропонованого підходу на прикладі МТК Алмати (Республіка Казахстан) – Чолпон-Ата (Киргизька Республіка) та встановлено, що проєкт за існуючих потоків неефективний і вимагає іншого проєктного рішення або істотного збільшення потоків. **Науковою новизною** є вдосконалення методів оцінки проєктних рішень при проектуванні МТК з точки зору визначення потенційних потоків кожного з можливих сценаріїв (шляхом прямого розрахунку, екстраполяції або зворотного методу) з подальшим розрахунком потенціалу ефективності кожного. **Практична значимість.** Пропонований підхід, що базується на сценарному аналізі, дозволяє визначити найбільш ефективний сценарій розгортання транспортного коридору.

Ключові слова: міжнародний транспортний коридор, потоки, сценарій, ефективність.

UDC 330.131.52, 004.735, 625.111; JEL Classification: C 490 E 600 L 900

Kaptur V., Kniazieva O. METHODOLOGY FOR DETERMINING THE MOST EFFECTIVE SCENARIO FOR DEPLOYING A TRANSPORT CORRIDOR

Summary. In the context of deepening integration processes, the leading role belongs to the formation of international transport corridors (ITC), the development of which is faced with the need to determine its potential efficiency. Most scientific developments do not consider the issues of determining the effectiveness of the co-deployment of several infrastructures in the framework of the scenario analysis of ITC projects. **The purpose** of the work is to form scientific and methodological approaches to determining the most effective scenario for the design of a transport corridor in the context of the co-deployment of several infrastructure flows. **Research methods.** The information base includes international regulations, statistical information and UN directives. Several **methodology of research** of scientific cognition have been applied, theoretical generalization, empirical analysis, comparison, forecasting, etc. **Findings.** A generalized algorithm for determining the most appropriate model for the development of ITC has been developed. A method is proposed for determining promising infrastructure flows, based on an assessment of demand and considering the unevenness of the load, the influence of the internal and external contours. An approach has been developed to determine capital investments and maintenance (operational) costs based on the division of technological processes into non-trivial and scalable. It is proposed to use indicators of net present value (NPV) and an index of the rate of specific growth in value (IS) as criteria for efficiency. The proposed approach was tested on the example of ITC Almaty (Kazakhstan) – Cholpon-Ata (Kyrgyzstan), which showed that the project with the existing flows is ineffective and requires a different design solution or a significant increase in flows. **Originality.** The improvement of methods for evaluating design solutions in the design of ITC in terms of determining the potential flows of each of the possible scenarios (by direct calculation, extrapolation or reverse method) with the subsequent calculation of the potential efficiency of each. **Practical value.** Offered approach to determining the most effective scenario for the deployment of a transport corridor based on the application of a scenario approach with a subsequent assessment of each scenario.

Key words: international transport corridor, flows, scenario, efficiency.

Відомості про авторів / About the Authors

Каптур Вадім Анатолійович - кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, провідний науковий співробітник відділу комплексних досліджень, м. Київ, Україна; e-mail: vadim.kaptur@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4200-1151.

Kaptur Vadim - Cand. Sc. (Techn.), Senior res., Institute of Telecommunications and Global Information Space of the National Academy of Sciences of Ukraine, leading research assistant of department of complex researches, Kiev, Ukraine.

Князева Олена Альбертівна - доктор економічних наук, професор, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, професор кафедри Економіки та цифрового бізнесу, м. Одеса, Україна; e-mail: 7234275@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9853-0637. Моб. (067) 705-74-63

Kniazieva Olena - Dr.Sc. in Economics, Professor, State University of Intelligent Technologies and Telecommunications, Professor of the Department of Economics and digital business, Odessa, Ukraine.

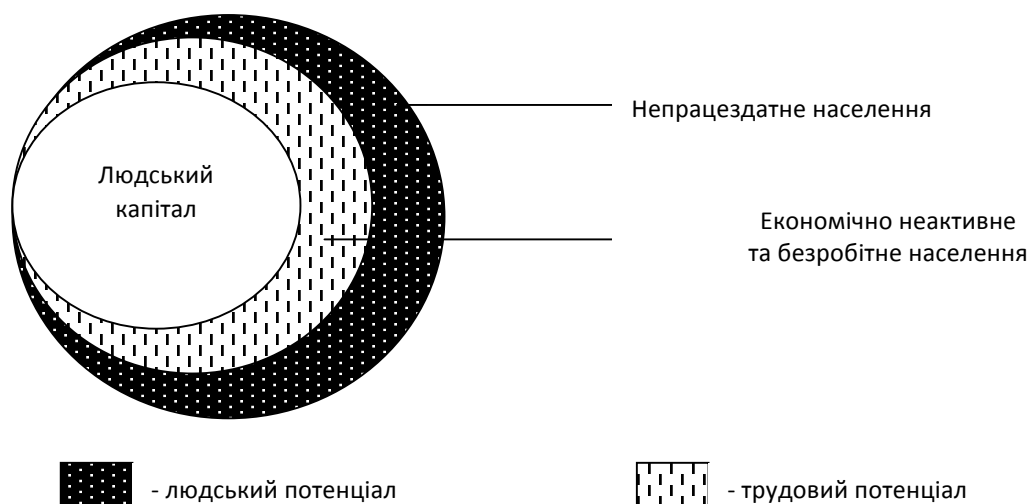
ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДЕФІНІЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ»

Дмитрієв І.А., д-р екон. наук, професор

Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Наукова література акумулювала досить багато різноманітних термінів для всебічного окреслення розвитку людини, проте найбільшої популярності отримали соціально-економічні категорії «людський потенціал», «трудова потенціал» і «людський капітал». У широкому сенсі людський потенціал – це можливість людини прожити довге, здорове та творче життя; трудова потенціал – можливість розвивати та реалізувати людський потенціал через трудову діяльність; людський капітал – можливість розвивати та реалізувати трудова потенціал унаслідок цільових інвестицій (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення соціально-економічних категорій «людський потенціал», «трудова потенціал» і «людський капітал»

Джерело: побудовано авторами

На рис. 1 наглядно представлені кількісні резерви розвитку людського потенціалу та трудового потенціалу – «непрацевдатне населення», «економічно неактивне та безробітне населення» відповідно. Мінімізація цих резервів шляхом віднесення їх до тієї частини потенціалу, яка реалізується, є важливим завданням для науковців, фахівців-практиків, можновладців. У той же час якщо завдання мінімізації частки непрацевдатного населення в структурі наявного населення є більшою мірою прерогативою держави й отримує відображення у соціальній політиці, то завдання максимізації рівня економічної активності та зайнятості населення потребує більш комплексного підходу – поєднання зусиль

органів державної влади та суб'єктів господарювання/підприємництва. Тому акцентуємо увагу на трудовому потенціалі як об'єкті дослідження.

Первісним етапом дослідження будь-якого об'єкту є визначення його есенціальних характеристик, що потребує попереднього комплексного аналізу наданих науковцями дефініцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трудовий потенціал як соціально-економічна категорія знаходиться у полі зору науковців, починаючи з 80-х років ХХ ст. і до сьогоднішніх днів.

Науковцями трудовий потенціал досліджується:

– на різних рівнях його прояву – макро- (О.А. Атаєва, І.І. Бажан, Д.П. Богиня, Л.В. Ганіч, В.М. Гриньова, О.А. Грішнова, М.І. Долішній, Л.О. Згалат-Лозинська, Л.М. Ільїч, П.А. Клинець, В.Я. Костів, А.С. Криклій, В.М. Лич, Г.М. Максимюк, Г.Ю. Міщук, В.М. Мороз, Ю.І. Муромцева, Н.В. Оленцевич, В.С. Пономаренко, О.І. Ратушенко, С.Ю. Трубич, Л.В. Шаульська, К.М. Шило, Л.Т. Шевчук, В.Г. Щербак), мезо- (І.М. Антохова, Г.П. Баб'як, М.І. Бібен, Г.В. Войтенко, С.А. Гальперіна, В.С. Грицевич, І.О. Джаїн, О.І. Дребот, Ю.Ю. Заволока, С.В. Засанська, Й.П. Звонар, О.А. Ковенська, В.Ф. Кондратьєва, О.М. Левченко, Н.Д. Лук'янченко, І.І. Мандюк, В.П. Мікловда, О.П. Ольшанська, В.В. Онікієнко, С.Р. Пасека, М.І. Пітюлич, В.І. Приймак, Н.М. Слівінська, Ф.Ф. Соханич, Н.А. Тітова, А.І. Уланчук, Л.А. Чвертко, І.Б. Чичкало-Кондрацька, Е.Ф. Югас, В.В. Ярова), мікро- (Н.І. Верхоглядова, Т.О. Водолажська, Т.В. Голубєва, І.І. Демко, К.Б. Козак, О.О. Лукашов, Л.Г. Миронова, М.М. Новікова, С.М. Самойленко, В.В. Сідоренко, О.І. Сімчера, В.Л. Смолюк, О.В. Ткачук, Е.Е. Шамілева);

– за галузями національної економіки – промисловим сектором (О.В. Ареф'єва, П.О. Бегма, Ю.С. Братішко, О.В. Волкова, Л.В. Галаз, О.І. Гнибіденко, А.Г. Гольдфарб, А.І. Данилюк, О.В. Коренков, Г.М. Мутерко, Р.М. Набока, І.В. Новойтенко, Т.Г. Пенцак, А.М. Рєвва, В.В. Ровенська, Т.В. Синиця, Н.В. Чорноморченко), аграрним сектором (О.А. Бугуцький, О.О. Васильєва, А.В. Владечак, І.В. Горковенко, Г.Б. Дуда, І.В. Думенко, Я.О. Зубрицька, М.А. Коротєєв, Н.М. Котько, В.Ф. Крисько, Л.М. Курбацька, О.І. Лисак, Л.І. Личук, Н.А. Мазур, В.П. Муляр, А.М. Пивовар, В.М. Попов, В.В. Россоха, М.Г. Саєнко, А.В. Череп, І.І. Чернега, В.В. Черніченко, А.В. Чупіс, І.В. Хлівна, Л.В. Шовкун, Л.Г. Ярова), будівельним сектором (О.П. Омеляненко, М.І. Русінко), транспортним сектором (Г.М. Гребенюк, О.В. Полоус), торгівельним сектором (Н.Р. Гураль, Л.В. Степанова), банківським сектором (Т.І. Лепейко, А.О. Малюкіна, М.О. Хоша), освітнім сектором (О.А. Колесник, А.М. Рибніков);

– у контексті урбанізації (С.В. Сембер, Н.О. Шевченко) та деурбанізації (Е.А. Атаманюк, Н.М. Бондаренко, В.М. Василенко, Н.Р. Зіятдінова, О.І. Кузьмак, А.В. Куцмида, С.Д. Лучик, Ю.Ф. Мельник, В.К. Міга, В.А. Слепцов, О.Й. Хомин, В.Г. Швець, А.В. Шестакова, Н.О. Шишпанова, В.В. Юзефович, К.І. Якуба).

Невирішені складові загальної проблеми. Виходячи з диференціації підходів до надання есенціальної характеристики трудовому потенціалу задля їх консолідації віддамо перевагу ретроспективному підходу, дослідивши історичну еволюцію дефініцій соціально-економічної категорії «трудоий потенціал».

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження історичної еволюції та надання сучасної інтерпретації дефініції соціально-економічної категорії «трудоий потенціал».

Виклад основного матеріалу дослідження. Табл. 1 містить систематизацію дефініцій соціально-економічної категорії «трудоий потенціал» у ретроспективі від проголошення незалежності України до сьогодення часу.

Таблиця 1

Дефініції соціально-економічної категорії «трудоий потенціал»

Вчений(-ні)	Роки	Інтерпретації дефініції «трудоий потенціал»
1	2	3
В. Онікієнко [1]	1994	Трудоий потенціал – це сукупність працездатного населення, яке має відповідну професійно-кваліфікаційну підготовку.
М. Пітюлич, М. Бібен, В. Мікловда [2]	1996	Трудоий потенціал – це сукупність різних характеристик працездатного населення, які визначають його кількісно-якісну оцінку, що реалізується в процесі трудової діяльності.
С. Сембер [3]	2000	Трудоий потенціал – це гранична здатність працездатного населення локального територіального утворення до праці, яка обумовлюється існуючим поділом та спеціалізацією праці, системою виробничих та кооперативних зв'язків, історичними трудовими традиціями, соціально-психологічними характеристиками носіїв праці, що надають йому ряд специфічних ознак, та здатністю до самовідтворення і створення засобів для існування.
Д. Богиня, О. Грішнова [4]	2002	Трудоий потенціал – це інтегральна оцінка якісних та кількісних характеристик економічно активного населення.
Г. Осовська, В. Крушельницька [5]	2003	Трудоий потенціал – це сукупність працездатного населення з урахуванням його інтелектуального розвитку, знань, вмінь, досвіду, духовних цінностей, звичаїв, переконань і патріотизму.
О. Ареф'єва, О. Коренков [6]	2004	Трудоий потенціал – це трудова дієздатність колективу, ресурсні працездатні можливості облікового складу підприємства, з урахуванням їхнього віку, фізичних можливостей, наявних знань та професійно-кваліфікаційних навичок.
Б. Кліяненко, С. Большенко [7]	2004	Трудоий потенціал – це сукупність якісних та кількісних характеристик трудових ресурсів, які визначають максимальні можливості до виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції та надання послуг.
З. Варналій, А. Мокій, О. Новикова [8]	2005	Трудоий потенціал – це інтегральна сукупність можливостей населення до економічної активності як суб'єктів трудової діяльності.

1	2	3
В. Васильченко, А. Гриненко, О. Грیشнова, Л. Керб [9]	2005	Трудовий потенціал – це: - частина потенціалу людини як особистості, який формується на основі природних даних (здібностей), освіти, виховання та життєвого досвіду; - можливості участі людини, співробітників підприємства, населення країни у виробництві та обміні благ.
Л. Галаз [10]	2006	Трудовий потенціал – це запаси праці, що залежать від загальної чисельності трудових ресурсів та їх структури за статтю та віком, накопичених знань, ступеня відповідності демографічної структури працівників умовам підвищення ефективності праці, соціальній мобільності населення (територіальній та професіональній).
Л. Шаульська [11]	2006	Трудовий потенціал – це ресурси праці, які визначають сукупність можливостей населення до активної трудової, підприємницької, інноваційної діяльності в комплексі з умовами та якістю їх використання у сфері праці.
Н. Каленіна [12]	2008	Трудовий потенціал – це наявні та потенційні можливості працівників забезпечити реалізацію цілей підприємства з найраціональнішими витратами всіх виробничих ресурсів за умови впливу сприятливих соціально-демографічних і економічних факторів.
Е. Югас [13]	2008	Трудовий потенціал – це сукупність якостей людини, що визначають можливість та границі її участі в трудовій діяльності.
В. Гриньова та інші [14]	2009	Трудовий потенціал – це існуючі і потенційні можливості працюючих з реалізації їх кількісних і якісних характеристик у конкретних соціально-економічних та виробничо-технічних умовах.
В. Щербак [15]	2009	Трудовий потенціал – це складноструктурована динамічна система, яка втілюється в сукупності його якостей та властивостей: природно-біологічних, освітньо-професійних, соціально-мотиваційних та креативно-інноваційних.
С. Засанська [16]	2010	Трудовий потенціал – це економічно активне населення, яке, з врахуванням його інтегральних характеристик кількості, якості, міри здатності до праці та оптимального використання робочого часу, створює значний обсяг валового внутрішнього продукту.
А. Коцур [17]	2010	Трудовий потенціал – це складова людського потенціалу, сукупність якісних характеристик економічно активного населення, що можуть бути використані в процесі праці.
С. Гринкевич [18]	2011	Трудовий потенціал – це наявність ресурсів праці економічно активного населення, здатних до самовідтворення та таких, що відзначаються мінливістю, а також їх запас, при ефективному використанні яких забезпечується досягнення поставлених цілей.
Л. Кулинич [19]	2011	Трудовий потенціал – це складова потенціалу людини, яка, поєднуючи кількісні та якісні характеристики, спроможна до самореалізації й ефективного використання потенційних можливостей людини в процесі трудової діяльності.

1	2	3
В. Гриньова, Г. Писаревська [20]	2012	Трудовий потенціал – це величина можливої участі працівників у виробництві та на рівні окремих проектів підприємства, яка може змінюватися під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників в умовах зацікавленості, з огляду на вік працівників, їх фізичні можливості, наявні знання та професійно-кваліфікаційні навички і може бути використана для досягнення цілей як підприємства та його окремих проектів, так і самих працівників.
В. Козар [21]	2012	Трудовий потенціал – це складне поєднання фізичних та творчих здібностей, знань, навичок, досвіду, духовних та моральних цінностей, культурних установ та традицій, що залежить від ряду взаємопов'язаних кількісних та якісних факторів, таких як чисельність працездатного населення, стан здоров'я, загальноосвітня підготовка, професіональні знання, досвід, активність робітників.
І. Шевченко [22]	2012	Трудовий потенціал – це сукупність кількісних і якісних характеристик працездатного населення, які реалізуються та можуть бути реалізовані відповідно до наявного й перспективного попиту на них на ринку праці з урахуванням впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів.
О. Кузьмак [23]	2013	Трудовий потенціал – це реальні і потенціальні трудові можливості суспільства, регіону, галузі, підприємства, що можуть бути мобілізовані в процесі виробничих відносин з метою досягнення певної мети.
Т. Немченко [24]	2013	Трудовий потенціал – це інтегральна сукупність потенційних можливостей працездатного населення, а також тих, хто готується до трудової діяльності, щодо реалізації їх кількісних та якісних характеристик, які виявляються в трудовому процесі.
О. Сімчера [25]	2013	Трудовий потенціал – це інтегральна характеристика здібностей та можливостей населення як наявних так і перспективних, які визначаються у формі ресурсів та резервів живої праці у сукупності їхньої кількісної та якісної характеристик, що реалізуються в суспільно корисній праці в умовах певного етапу розвитку продуктивних сил і виробничих відносин та забезпечують реалізацію поставлених цілей.
Л. Ганіч [26]	2014	Трудовий потенціал – це потенціал робочого часу людини, що володіє сукупністю загально-професіональних та професійно-кваліфікаційних характеристик, які, враховуючи історичні, демографічні, національні та інші особливості можуть бути використані в тій або іншій сфері суспільного виробництва.
О. Гончар, Т. Руденко [27]	2014	Трудовий потенціал – це частка матеріального виробництва, що характеризується наростанням матеріальних благ в процесі розвитку індивідуальності людини та охоплює лишу ту її частину, в якій спостерігається наростання матеріальних благ понад рівень, що був досягнутий раніше в процесі розвитку індивідуальності людини.

1	2	3
В. Скурська [28]	2014	Трудовий потенціал – це сукупність кількісних та якісних характеристик працівників в єдності індивідуального та групового компонентів, що визначають наявні та майбутні можливості їх участі у трудовій діяльності для досягнення цілей підприємства за певних виробничих умов.
О. Харун [29]	2014	Трудовий потенціал – це сукупність можливостей персоналу з урахуванням його психологічних, професійних та кваліфікаційних умов використання, виходячи з технічної та технологічної оснащеності підприємства для досягнення цілей останнього і задоволення потреб працівників.
П. Бегма [30]	2015	Трудовий потенціал – це вхідні, внутрішні та вихідні потоки кількісних і якісних його характеристик, які в процесі застосування до них операцій із формування, перетворення, переміщення та реалізації здійснюють фізичне, посадове та професійно-кваліфікаційне переміщення в просторово-часовому інтервалі.
З. Живко, Н. Була, Н. Фостяк [31]	2015	Трудовий потенціал – це: сукупна суспільна здатність до праці; потенційна трудова дієздатність суспільства.
Н. Мазур, Г. Дуда [32]	2015	Трудовий потенціал – це сукупність здібностей людини, які за рахунок взаємодії освіти, науки та виробництва здатні до самореалізації, розвитку та ефективного використання у трудовій діяльності.
Г. Заєць [33]	2016	Трудовий потенціал – це інтегровані наявні та в майбутньому набуті можливості трудового колективу та систем управління ним, що дозволяють задовольнити потреби підприємства та забезпечити досягнення цілей його розвитку найефективнішим чином.
Є. Івченко, О. Серікова [34]	2016	Трудовий потенціал – це сукупна здатність фізичних та духовних властивостей окремого робітника досягати в заданих умовах певних результатів його виробничої діяльності, з одного боку, і здатність вдосконалюватися в процесі праці, вирішувати нові задачі, що виникають в результаті змін у виробництві, – з іншого.
Н. Садовська [35]	2016	Трудовий потенціал – це: - можливості участі працівника (або всього колективу організації) у суспільно-корисній діяльності як специфічного виробничого ресурсу; - характеристика якостей працівника (працівників), що відображають ступінь розвитку його (їх) здібностей, придатність і підготовленість до виконання робіт визначеного виду і якості, ставлення до праці, можливість та готовність працювати з повною віддачею сил та здібностей.
О. Галан [36]	2017	Трудовий потенціал – це економічна форма особистісного фактору виробництва в його спільному русі з речовими факторами, що виражається в кінцевому результаті, який може бути отриманий при повноцінній реалізації наявних потенцій.

1	2	3
К. Корбут [37]	2017	Трудовий потенціал – це інтегральна форма, що кількісно та якісно характеризує здатність суспільства в динаміці забезпечити людський фактор виробництва у відповідності з вимогами його розвитку.
В. Бугас, О. Науменко [38]	2018	Трудовий потенціал – це наявні та перспективні можливості трудового колективу підприємства кількісно й якісно задовольняти потреби підприємства та реалізовувати його цілі найефективнішим чин/ом за наявності відповідного ресурсного забезпечення.
П. Каминський [39]	2018	Трудовий потенціал – це інтегральний показник наявних та перспективних, якісних і кількісних характеристик всіх працівників, які спрямовують свої зусилля на досягнення цілей підприємства за умови наявності відповідного ресурсного забезпечення.
О. Птащенко [40]	2018	Трудовий потенціал – це виробнича здатність підприємства (групи, індивіда), що визначається особистісними (фізичними, інтелектуальними та духовними) здібностями з врахуванням взаємозв'язків, що склалися з матеріально-технічними, інноваційними, соціокультурними та іншими складовими економічного потенціалу підприємства.
В. Пілявський [41]	2019	Трудовий потенціал – це якісні характеристики трудових ресурсів, робочої сили і людського капіталу щодо здатності і можливості окремого працівника та сукупності (персоналу) на підприємстві активізувати особистий і уречевлений фактори виробництва.
І. Райковська [42]	2019	Трудовий потенціал – це сукупність кваліфікації та професійних здібностей всіх працівників підприємства, а також їхніх здобутків у справі ефективної організації праці та розвитку персоналу.
Т. Водолажська [43]	2021	Трудовий потенціал – це сукупність наявних та потенційних можливостей і здібностей працівників, застосовуваних у трудовій діяльності, що можуть виявлятися за новітніх мінливих умов соціально-економічного середовища функціонування підприємств та спрямованих на нарощення, розвиток і ефективне їх використання з метою досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства.

Джерело: складено авторами за джерелами [1-43]

Попри диференціацію представлених у табл. 1 дефініцій соціально-економічної категорії «трудовий потенціал» слід виділити деякі спільні риси виявлених науковцями есенціальних характеристик об'єкту дослідження:

– трудовий потенціал інтегрує кількісні й якісні характеристики, зокрема такі як: працездатність [1–3; 5; 6; 21; 22; 24; 31]; економічна активність [4; 8; 16–18]; мобільність [10]; стать [10]; вік [6; 20]; фізичні можливості та стан здоров'я [6; 15; 20; 21; 30; 34; 40]; виховання й інтелектуальний розвиток [5; 9; 21; 40]; освіта та професійно-кваліфікаційна підготовка (знання, вміння, навички, досвід) [1; 5; 6; 9; 10; 15; 20; 21; 26; 29; 30; 35; 42]; творчі та

креативно-інноваційні здібності [15; 21]; соціально-психологічні та мотиваційні характеристики [3; 5; 15; 21; 29; 34; 35; 40];

– трудовий потенціал містить реалізовану (існуючу, наявну, реальну) та нереалізовану (потенційну, можливу, запасну, резервну, перспективну, майбутню) частини [10; 12–14; 18; 19; 22–25; 28; 33; 34; 36–39; 43];

– реалізація трудового потенціалу сприяє досягненню поставлених цілей (особистісних цілей [20; 27; 29; 34; 41]; стратегічних, тактичних і оперативних цілей суб'єктів господарювання/підприємництва (до прикладу, таких як виробництво високоякісної конкурентоспроможної продукції [7]; раціоналізація витрат усіх виробничих ресурсів [12]; оптимальне використання робочого часу [16]; ефективна організація праці та розвиток персоналу [42]) або цілей їх окремих проєктів [20]; цілей стратегій і програм розвитку галузей, регіонів, держави (до прикладу, створення валового внутрішнього продукту [16]; нарощування матеріальних благ [27]));

– формування, розвиток і використання трудового потенціалу здійснюється під впливом об'єктивних (зовнішніх) факторів (до прикладу, соціально-демографічних факторів [3; 12; 14; 26; 43], економічних факторів [3; 12; 14; 22; 25; 43], науково-технічних факторів [32]) і суб'єктивних (внутрішніх) факторів (до прикладу, виробничо-технічних факторів [3; 10; 11; 14; 28; 29]).

Висновки з проведеного дослідження. На підставі агрегування наведеного на початку дослідження твердження, що «трудова потенціал – це можливість розвивати та реалізувати людський потенціал через трудову діяльність» і отриманих результатів теоретичного дослідження, вважаємо, що під трудовим потенціалом доцільно розуміти кількісно-якісну характеристику частини людського потенціалу, що реалізується на даний момент і/або може бути реалізована в майбутньому через трудову діяльність задля досягнення системи цілей на особистісному рівні, мікро-, мезо- та макрорівнях під впливом об'єктивних (зовнішніх) факторів і суб'єктивних (внутрішніх) факторів.

Перелік посилань

1. Онікієнко В. В. Методологічні питання дослідження відтворення трудових ресурсів регіону. *Зайнятість та ринок праці*. 1994. Вип. 2. С. 3–7.
2. Пітюлич М. І., Бібен М. І., Мікловда В. В. Трудовий потенціал регіону: стратегія розвитку і функціонування. Ужгород: Карпати, 1996. 139 с.
3. Сембер С. В. Використання трудового потенціалу в умовах структурної перебудови економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.09.01. Львів, 2000. 19 с.
4. Богиня Д. П., Грішнова О. А. Основи економіки праці. К.: Знання-Прес, 2002. 313 с.
5. Осовська Г. В., Крушельницька О. В. Управління трудовими ресурсами. К.: Кондор, 2003. 223 с.
6. Ареф'єва О. В., Коренков О. В. Управління потенціалом розвитку промислових підприємств: монографія. Київ: ГРОТ, 2004. 200 с.

7. Кліяненко Б. Т., Большенко С. Ф. Вплив мотиваційного фактору на формування конкурентоспроможного трудового потенціалу регіону. *Регіональна економіка*. 2004. № 4(34). С. 7–15.
8. Варналій З. С., Мокій А. І., Новикова О. Ф. та ін. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія. К.: Знання України, 2005. 498 с.
9. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Управління трудовим потенціалом: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2005. 403 с.
10. Галаз Л. В. Концептуальні засади регулювання відтворення трудового потенціалу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2006. № 554. С. 221–226.
11. Шаульська Л. В. Трудовий потенціал: багаторівнева стратегія збереження та розвитку: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.09.01. К., 2006. 34 с.
12. Каленіна Н. В. Сутність категорії «Трудовий потенціал підприємства». *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво: науково-виробничий журнал*. 2008. № 3. С. 111–114.
13. Югас Е. Ф. Регіональні фактори розвитку та механізми регулювання соціально-трудоного потенціалу (на матеріалах Закарпатської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Ужгород, 2008. 18 с.
14. Гриньова В. М., Новікова М. М., Самойленко В. В., Смолюк В. Л. та ін. Управління розвитком трудового потенціалу підприємства: монографія. Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. 256 с.
15. Щербак В. Г. Формування, використання та розвиток трудового потенціалу в умовах структурно-інноваційних перетворень: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.07. Х., 2009. 36 с.
16. Засанська С. В. Трудовий потенціал регіону: розвиток та збереження в сучасних економічних умовах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. К., 2010. 19 с.
17. Коцур А. С. Формування і реалізація регіональної соціальної політики збереження і розвитку трудового потенціалу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. К., 2010. 20 с.
18. Гринкевич С. С. Особливості формування трудового потенціалу в умовах інформаційного суспільства. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 1. С. 158–162.
19. Кулинич Л. В. Трудовий потенціал: сутність та склад. *Економічний простір*. 2011. № 50. С. 98–104.
20. Гриньова В. М., Писаревська Г. І. Управління кадровим потенціалом підприємства: монографія. Х.: Вид-во ХНЕУ, 2012. 228 с.
21. Козар В. В. Методичні основи дослідження формування та використання трудового потенціалу регіону. *Сучасні питання економіки і права*. 2012. № 1. С. 13–17.
22. Шевченко І. Ю. Трудовий потенціал регіону: сутність та базова структура. *Економіка і регіон*. 2012. № 6. С. 141–145.

23. Кузьмак О. І. Етапи та методологія дослідження і оцінювання трудового потенціалу. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_39 (дата звернення: 18.02.2022).
24. Немченко Т. А. Деякі питання щодо сутності трудового потенціалу галузі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 23. С. 169–175.
25. Сімчера О. І. Наукові підходи до дослідження сутності трудового потенціалу підприємства. *Економічний простір*. 2013. № 75. С. 240–249.
26. Ганіч Л. В. Формування сучасної системи управління трудовим потенціалом в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 1(52). С. 8–12.
27. Гончар О. І., Руденко Т. В. Методи управління трудовим потенціалом сучасного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3. Т. 3. С. 91–94.
28. Скурська В. А. Сутнісна характеристика трудового потенціалу підприємства. *Наукові праці КНТУ: Економічні науки*. 2014. Вип. 25. С. 142–147.
29. Харун О. А. Сутнісні характеристики трудового потенціалу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5(1). С. 53–57.
30. Бегма П. О. Сутність трудового потенціалу як соціально-економічної категорії. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2015. № 2. С. 130–137.
31. Живко З. Б., Була Н. Я., Фостяк Н. С. Сучасні імперативи формування та розвитку трудового потенціалу як основа кадрової безпеки. *Вісник Донецького національного університету. Серія: Економіка і право*. 2015. Вип. 1. С. 110–114.
32. Мазур Н. А., Дуда Г. Б. Теоретичні аспекти дослідження сутності категорії «трудова потенція». *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2015. Вип. 12(1). С. 166–174.
33. Заєць Г. П. Дослідження сутності трудового потенціалу підприємств залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 55. С. 30–35.
34. Івченко Є. А., Серікова О. М. Оцінювання використання трудового потенціалу в системі економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5025> (дата звернення: 18.02.2022).
35. Садовська Н. С. Сутність трудового потенціалу рекреаційного комплексу: еволюція та формування наукових поглядів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 6. С. 296–299.
36. Галан О. Є. Оптимізація методики оцінки трудового потенціалу машинобудівного підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 368–374.

37. Корбут К. Є. Управління трудовим потенціалом підприємства: мета, функції та методи. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/121.pdf> (дата звернення: 18.02.2022).

38. Бугас В. В., Науменко О. М. Трудовий потенціал підприємства: сутність та структура. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_1_21 (дата звернення: 18.02.2022)

39. Каминський П. Д. Трудовий потенціал підприємства: сутність та структура. *Торгівля і ринок України*. 2018. № 2. С. 78–87.

40. Птащенко О. В. Рейтингування трудового потенціалу в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2018. № 5(126). С. 111–119.

41. Пілявський В. І. Трудовий потенціал підприємства: сутність, моделі зайнятості і ефективність використання. *Інтелект XXI*. 2019. № 3. С. 88–93.

42. Райковська І. Т. Визначення змісту компонентів трудового потенціалу для підвищення ефективності управління підприємством. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2019. № 3. С. 87–95.

43. Водолажська Т. О. Сутнісно-змістовна характеристика поняття «трудовий потенціал підприємства». *Економіка транспортного комплексу*. 2021. Вип. 38. С. 32–45.

References

1. Onikiienko, V. V. (1994). Methodological issues of research of reproduction of labor resources of the region [Metodolohichni pytannia doslidzhennia vidtvorennia trudovykh resursiv rehionu], *Employment and Labor Market*, Issue 2, P. 3–7.

2. Pitiulych, M. I., Biben, M. I., Miklovda, V. V. (1996). *Labor potential of the region: strategy of development and functioning [Trudovyi potentsial rehionu: stratehiia rozvytku i funktsionuvannia]*. Uzhhorod: Karpaty, 139 p.

3. Sember, S. V. (2000). *Use of labor potential in the conditions of structural restructuring of the economy [Vykorystannia trudovoho potentsialu v umovakh strukturnoi perebudovy ekonomiky]*. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv, 19 p.

4. Bohynia, D. P., Hrishnova, O. A. (2002). *Fundamentals of labor economics [Osnovy ekonomiky pratsi]*. K.: Znannia-Pres, 313 p.

5. Osovska, H. V., Krushelnytska, O. V. (2003). *Management of labor resources [Upravlinnia trudovymy resursamy]*. K.: Kondor, 223 p.

6. Aref'ieva, O. V., Korenkov, O. V. (2004). *Management of the potential of development of industrial enterprises [Upravlinnia potentsialom rozvytku promyslovykh pidpriemstv]: monograph*. Kyiv: HROT, 200 p.

7. Kliianenko, B. T., Bolshenko, S. F. (2004). The influence of the motivating factor on the formation of competitive labor potential of the region [Vplyv motyvatsiinoho faktora na formuvannia konkurentospromozhnoho trudovoho potentsialu rehionu], *Regional Economy*, No. 4(34), P. 7–15.

8. Varnalii, Z. S., Mokii, A. I., Novykova, O. F. and others (2005). *Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development [Rehiony Ukrainy:*

problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku]: monograph. Kyiv: Znannia Ukrainy, 498 p.

9. Vasylchenko, V. S., Hrynenko, A. M., Hrishnova, O. A., Kerb, L. P. (2005). *Management of labor potential [Upravlinnia trudovym potentsialom]*: tutorial. K.: KNEU, 403 p.

10. Halaz, L. V. (2006). Conceptual principles of regulating the reproduction of labor potential [Kontseptualni zasady rehuliuвання vidtvorennia trudovoho potentsialu], *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, No. 554, P. 221–226.

11. Shaulska, L. V. (2006). *Labor potential: multilevel strategy of saving and development* [Trudovy potentsial: bahatorivneva stratehiia zberezhennia ta rozvytku]. Extended abstract of doctoral dissertation. K., 34 p.

12. Kalienina, N. V. (2008). The essence of the category "Labor potential of the enterprise" [Sutnist katehorii «Trudovy potentsial pidpriemstva»], *State and Regions. Ser.: Economics and Entrepreneurship: Scientific and Production Journal*, No. 3, P. 111–114.

13. Yuhas, E. F. (2008). *Regional factors of development and mechanisms of regulation of social and labor potential (on the materials of the Zakarpattia region) [Rehionalni faktory rozvytku ta mekhanizmy rehuliuвання sotsialno-trudovoho potentsialu (na materialakh Zakarpatskoi oblasti)]*. Extended abstract of candidate's thesis. Uzhhorod, 18 p.

14. Hrynova, V. M., Novikova, M. M., Samoilenko, V. V., Smoliuk, V. L. and others (2009). *Management of labor potential of the enterprise [Upravlinnia rozvytkom trudovoho potentsialu pidpriemstva]*: monograph. Kh.: Vyd. KhNEU, 256 p.

15. Shcherbak, V. H. (2009). *Formation, use and development of labor potential in terms of structural and innovative transformations [Formuvannia, vykorystannia ta rozvytok trudovoho potentsialu v umovakh strukturno-innovatsiinykh peretvoren]*. Extended abstract of doctoral dissertation. Kh., 36 p.

16. Zasanska, S. V. (2010). *Labor potential of the region: development and saving in the modern economic conditions [Trudovy potentsial rehionu: rozvytok ta zberezhennia v suchasnykh ekonomichnykh umovakh]*. Extended abstract of candidate's thesis. K., 19 p.

17. Kotsur, A. S. (2010). *Formation and implementation of regional social policy for saving and development of labor potential [Formuvannia i realizatsiia rehionalnoi sotsialnoi polityky zberezhennia i rozvytku trudovoho potentsialu]*. Extended abstract of candidate's thesis. K., 20 p.

18. Hrynkevych, S. S. (2011). Features of the formation of labor potential in conditions of information society [Osoblyvosti formuvannia trudovoho potentsialu v umovakh informatsiinoho suspilstva], *Sustainable Development of Economy*, No. 1, P. 158–162.

19. Kulynych, L. V. (2011). Labor potential: essence and structure [Trudovy potentsial: sutnist ta sklad], *Economic Space*, No. 50, P. 98–104.

20. Hrynova, V. M., Pysarevska, H. I. (2012). *Management of personnel potential of the enterprises [Upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva]: monograph*. Kh.: Vyd. KhNEU, 228 p.
21. Kozar, V. V. (2012). Methodical bases of research of formation and use of labor potential of the region [Metodychni osnovy doslidzhennia formuvannia ta vykorystannia trudovoho potentsialu rehionu], *Modern Issues of Economics and Law*, No. 1, P. 13–17.
22. Shevchenko, I. Yu. (2012). Labor potential of the region: essence and basic structure [Trudovyi potentsial rehionu: sutnist ta bazova struktura], *Economy and Region*, No. 6, P. 141–145.
23. Kuzmak, O. I. (2013). Stages and methodology of research and assessment of labor potential [Etapy ta metodolohiia doslidzhennia i otsiniuvannia trudovoho potentsialu], *Economic Sciences. Series: Accounting and Finance*, Issue 10(1), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_39 (last accessed 18.02.2022).
24. Nemchenko, T. A. (2013). Some questions about the essence of the labor potential of the industry [Deiaki pytannia shchodo sutnosti trudovoho potentsialu haluzi], *Scientific Papers of the Kirovograd National Technical University. Economic Sciences*, Issue 23, P. 169–175.
25. Simchera, O. I. (2013). Scientific approaches to research of the essence of the labor potential of the enterprise [Naukovi pidkhody do doslidzhennia sutnosti trudovoho potentsialu pidpriemstva], *Economic Space*, No. 75, P. 240–249.
26. Hanich, L. V. (2014). Formation of a modern system of management of labor potential in Ukraine [Formuvannia suchasnoi systemy upravlinnia trudovym potentsialom v Ukraini], *Bulletin of Socio-Economic Researches*, Issue 1(52), P. 8–12.
27. Honchar, O. I., Rudenko, T. V. (2014). Methods of management of labor potential of a modern enterprise [Metody upravlinnia trudovym potentsialom suchasnoho pidpriemstva], *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences*, No. 3, Part 3, P. 91–94.
28. Skurska, V. A. (2014). Essential characteristics of the labor potential of the enterprise [Sutnisna kharakterystyka trudovoho potentsialu pidpriemstva], *Scientific Papers of the KNTU: Economic Sciences*, Issue 25, P. 142–147.
29. Kharun, O. A. (2014). Essential characteristics of the labor potential of the enterprise [Sutnisni kharakterystyky trudovoho potentsialu pidpriemstva], *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, No. 5(1), P. 53–57.
30. Behma, P. O. (2015). The essence of labor potential as a socio-economic category [Sutnist trudovoho potentsialu yak sotsialno-ekonomichnoi katehorii], *Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences*, No. 2, P. 130–137.
31. Zhyvko, Z. B., Bula, N. Ya., Fostiak, N. S. (2015). Modern imperatives of formation and development of labor potential as a basis of personnel security [Suchasni imperatyvy formuvannia ta rozvytku trudovoho potentsialu yak osnova

kadrovoi bezpeky], *Bulletin of the Donetsk National University. Series: Economics and Law*, Issue 1, P. 110–114.

32. Mazur, N. A., Duda, H. B. (2015). Theoretical aspects of research of the essence of the category “labor potential” [Teoretychni aspekty doslidzhennia sutnosti katehorii «trudovi potentsial»], *Economic Sciences. Series: Accounting and Finance*, Issue 12(1), P. 166–174.

33. Zaiets, H. P. (2016). Research of the essence of labor potential of enterprises of railway transport [Doslidzhennia sutnosti trudovoho potentsialu pidpriemstv zaliznychnoho transportu], *Bulletin of Transport and Industrial Economics*, No. 55, P. 30–35.

34. Ivchenko, Ye. A., Serikova, O. M. (2016). Assessing the use of labor potential in the system of economic security [Otsiniuvannia vykorystannia trudovoho potentsialu v systemi ekonomichnoi bezpeky], *Effective Economy*, No. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5025> (last accessed 18.02.2022).

35. Sadovska, N. S. (2016). Essence of the labor potential of the recreational complex: the evolution and formation of scientific views [Sutnist trudovoho potentsialu rekreatsiinoho kompleksu: evoliutsiia ta formuvannia naukovykh pohliadiv], *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, No. 6, P. 296–299.

36. Halan, O. Ye. (2017). Optimization of methods for assessing the labor potential of the machine-building enterprise [Optyimizatsiia metodyky otsinky trudovoho potentsialu mashynobudivnoho pidpriemstva], *Economy and Society*, Issue 9, P. 368–374.

37. Korbut, K. Ye. (2017). Management of labor potential of the enterprise: purpose, functions and methods [Upravlinnia trudovym potentsialom pidpriemstva: meta, funktsii ta metody], available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/121.pdf> (last accessed 18.02.2022).

38. Buhas, V. V., Naumenko, O. M. (2018). Labor potential of the enterprise: essence and structure [Trudovi potentsial pidpriemstva: sutnist ta struktura], *Effective Economy*, No. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_1_21 (last accessed 18.02.2022).

39. Kamynskyi, P. D. (2018). Labor potential of the enterprise: essence and structure [Trudovi potentsial pidpriemstva: sutnist ta struktura], *Trade and Market of Ukraine*, No. 2, P. 78–87.

40. Ptashchenko, O. V. (2018). Rating of labor potential in the context of globalization [Peitynhuvannia trudovoho potentsialu v umovakh hlobalizatsii], *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design. Series: Economic Sciences*, No. 5(126), P. 111–119.

41. Piliavskyi, V. I. (2019). Labor potential of the enterprise: essence, models of employment and efficiency of use [Trudovi potentsial pidpriemstva: sutnist, modeli zainiatosti i efektyvnist vykorystannia], *Intellect XXI*, No. 3, P. 88–93.

42. Raikovska, I. T. (2019). Determining the content of the components of labor potential to improve the efficiency of enterprise management [Vyznachennia zmistu komponentiv trudovoho potentsialu dlia pidvyshchennia efektyvnosti

upravlinnia pidprijemstvom], *Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*, No. 3, P. 87–95.

43. Vodolazhska, T. O. (2021). Essential and substantive characteristics of the concept of “labor potential of the enterprise” [Sutnisno-zmistovna kharakterystyka poniattia «trudovi potentsial pidprijemstva»], *Economics of Transport Complex*, Issue 38, P. 32–45.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 331.5; JEL Classification: J 01

Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю. ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДЕФІНІЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ»

Мета: дослідження історичної еволюції та надання сучасної інтерпретації дефініції соціально-економічної категорії «трудовий потенціал».

Методика дослідження: метод аналізу та синтезу, системний підхід, історичний метод, метод узагальнення, метод порівняння, монографічний метод.

Результати: досліджено історичну еволюцію дефініцій соціально-економічної категорії «трудовий потенціал» у ретроспективі від проголошення незалежності України до сьогодення. Виявлено спільні риси наданих науковцями есенціальних характеристик соціально-економічної категорії «трудовий потенціал»: трудовий потенціал інтегрує кількісні й якісні характеристики; трудовий потенціал містить реалізовану (існуючу, наявну, реальну) та нереалізовану (потенційну, можливу, запасну, резервну, перспективну, майбутню) частини; реалізація трудового потенціалу сприяє досягненню поставлених цілей (особистісних цілей; стратегічних, тактичних і оперативних цілей суб'єктів господарювання/підприємництва або цілей їх окремих проєктів; цілей стратегій і програм розвитку галузей, регіонів, держави); формування, розвиток і використання трудового потенціалу здійснюється під впливом об'єктивних (зовнішніх) факторів і суб'єктивних (внутрішніх) факторів.

Наукова новизна: спираючись на результати теоретичного дослідження та розуміння трудового потенціалу як тієї частини людського потенціалу, яка може розвиватися та реалізовуватися через трудову діяльність, було запропоновано наступну інтерпретацію дефініції соціально-економічної категорії «трудовий потенціал»: «трудовий потенціал – це кількісно-якісна характеристика частини людського потенціалу, що реалізується на даний момент і/або може бути реалізована в майбутньому через трудову діяльність задля досягнення системи цілей на особистісному рівні, мікро-, мезо- та макрорівнях під впливом об'єктивних (зовнішніх) факторів і суб'єктивних (внутрішніх) факторів».

Практична значущість: агрегаційний характер наданої дефініції соціально-економічної категорії «трудовий потенціал» забезпечує більш повну її відповідність сучасним умовам, що своєю чергою сприятиме підвищенню ефективності управління трудовим потенціалом за умови обрання за основу запропонованої есенціальної характеристики.

Ключові слова: трудовий потенціал; категорія; інтерпретація; дефініція; еволюція.

UDC 331.5; JEL Classification: J 01

Dmytriiev I., Shevchenko I. HISTORICAL EVOLUTION AND MODERN INTERPRETATION OF THE DEFINITION OF THE SOCIO-ECONOMIC CATEGORY “LABOR POTENTIAL”

Purpose: research of historical evolution and providing a modern interpretation of the definition of the socio-economic category “labor potential”. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, system approach, historical method, method of generalization, comparison method, monographic method. **Findings:** the historical evolution of the definitions of the socio-economic category “labor potential” in retrospect from the proclamation of independence of Ukraine to the present day is researched. The common features of the essential characteristics of the socio-economic category “labor potential” provided by scientists are revealed: labor potential integrates quantitative and qualitative characteristics; labor potential includes realized (existing, available, real) and unrealized (potential, possible, spare, reserve, perspective, future) parts; realization of labor potential contributes to the achievement of goals (personal goals; strategic, tactical and operational goals of economic/entrepreneurial entities or the goals of their individual projects; goals of strategies and programs for the development of industries, regions, state); formation, development and use of labor potential is carried out under the influence of objective (external) factors and subjective (internal) factors. **Originality:** based on the results of theoretical research and understanding of labor potential as a part of human potential that can be developed and realized through labor activity, the following interpretation of the definition of socio-economic category “labor potential” was proposed: “labor potential is a quantitative and qualitative characteristic of the part of human potential that is realized at this moment and/or can be realized in the future through labor activity for achieving the system of goals at the personal level, micro-, meso- and macro- levels under the influence of objective (external) factors and subjective (internal) factors”. **Practical value:** the aggregation character of the given definition of the socio-economic category “labor potential” provides a more complete compliance with modern conditions. So, the choice of the proposed essential characteristics in turn will improve the efficiency of management of labor potential.

Key words: labor potential; category; interpretation; definition; evolution.

Відомості про авторів / About the Authors

Дмитрієв Ілля Андрійович – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, проректор з наукової роботи, м. Харків, Україна; e-mail: dmitriev.khnadu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8693-3706>. Моб. (050) 587-97-66.

Dmytriiev Illia – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Vice-rector for Scientific Work, Kharkiv, Ukraine.

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, декан факультету управління та бізнесу, м. Харків, Україна; e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>. Моб. (066) 187-28-30.

Shevchenko Inna – Dr.Sc. in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Dean of the Faculty of Management and Business, Kharkiv, Ukraine.

ІНТЕГРАЛЬНО-МАТРИЧНА ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, доцент

Петрик А.В., здобувач вищої освіти

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Стратегічно важливим ресурсом держави є трудовий потенціал, кількісними й якісними характеристиками якого визначаються можливості національної економіки до продукування ВВП, інноваційного розвитку та належного представлення у світовому просторі. Сьогодні трудовий потенціал України демонструє ознаки стагнації з огляду на проблеми як демографічного й соціально-економічного (в тому числі пандемічного) характеру, так і загрози міжнародно-політичного характеру.

Результати попереднього дослідження [1] вказали на кризу формування, розвитку та використання трудового потенціалу України з огляду на зменшення продуктивної частини населення й активізацію вихідних міграційних потоків робочої сили, кількісно-якісні диспропорції на ринку праці на макро- й мезорівні, зростання плінності кадрів, дисгармонію національної системи забезпечення фахівцями і професіоналами галузей народного господарства (зокрема, в частині реальної практикоорієнтованості молодих спеціалістів), диференціацію оплати праці за видами економічної діяльності та у регіональному розрізі, відсутність дієвих механізмів соціального забезпечення та соціального захисту працюючого населення тощо.

Складність проблем і перепон розвитку трудового потенціалу України потребує впровадження комплексної системи управління ним, що неможливо без належної діагностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова література містить численні методики й алгоритми діагностики розвитку трудового потенціалу на мікро-, мезо- та макрорівні, які прийнято об'єднувати за спільними ознаками до методичних підходів, зокрема наступних:

- ресурсного підходу [5; 8; 10; 12; 19; 26];
- факторного підходу [4; 5; 16; 18; 23];
- результативного підходу [5; 12; 13];
- вартісного (витратного/дохідного) або ринкового підходу [3; 4; 5; 7; 25];
- інтегрального підходу [5; 6; 9; 11; 14; 15; 20; 21; 22; 24; 28];
- кластерного підходу [7; 9; 11; 21; 27];
- суб'єктивного підходу [5; 17].

Невирішені складові загальної проблеми. Науковцями все частіше віддається перевага інтегральному підходу до діагностики розвитку трудового потенціалу на різних рівнях його прояву. Зважаючи на безперечні переваги

інтегрального методичного підходу до діагностики розвитку трудового потенціалу приймемо його методичною основою даного прикладного дослідження, доповнивши елементами матричного підходу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є інтегрально-матрична діагностика розвитку трудового потенціалу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно попередньо розробленої компонентної структури трудового потенціалу [29] представимо у табл. 1 формули для розрахунку інтегральних показників розвитку трудового потенціалу та його базових компонент.

Таблиця 1

Інтегральні показники розвитку трудового потенціалу

Показники	Формули	Пояснення
Інтегральний індекс розвитку трудового потенціалу	$I_{ТП} = f(I_{ДП}; I_{ІП}; I_{ТП}; I_{ПКП}; I_{ПП}),$	де $I_{ДП}$ – інтегральний індекс демографічного потенціалу; $I_{ІП}$ – інтегральний індекс інтелектуального потенціалу; $I_{ТП}$ – інтегральний індекс творчого потенціалу; $I_{ПКП}$ – інтегральний індекс професійно-кваліфікаційного потенціалу; $I_{ПП}$ – інтегральний індекс підприємницького потенціалу.
Інтегральний індекс демографічного потенціалу	$I_{ДП} = f(K_{ІП}; K_{ТЖ}; K_{РС}),$	де $K_{ІП}$ – комплексний індекс природного приросту населення; $K_{ТЖ}$ – комплексний індекс середньої очікуваної тривалості життя; $K_{РС}$ – комплексний індекс робочої сили.
Інтегральний індекс інтелектуального потенціалу	$I_{ІП} = f(K_{ЗВО}; K_{ДН}; K_{КН(ДФ)}),$	де $K_{ЗВО}$ – комплексний індекс кількості осіб, які навчалися у закладах вищої освіти; $K_{ДН}$ – комплексний індекс кількості докторів наук; $K_{КН(ДФ)}$ – комплексний індекс кількості кандидатів наук (докторів філософії).
Інтегральний індекс творчого потенціалу	$I_{ТП} = f(K_{НДР}; K_{ІП}),$	де $K_{НДР}$ – комплексний індекс кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок; $K_{ІП}$ – комплексний індекс кількості упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг).

1	2	3
Інтегральний індекс професійно-кваліфікаційного потенціалу	$I_{ПКП} = f(K_{ВКР}; K_{НПП}),$	де $K_{ВКР}$ – комплексний індекс випуску кваліфікованих робітників професійно-технічними навчальними закладами; $K_{НПП}$ – комплексний індекс участі населення у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки.
Інтегральний індекс підприємницького потенціалу	$I_{ПП} = f(K_{ФОП}; K_{ЗО}),$	де $K_{ФОП}$ – комплексний індекс кількості суб'єктів підприємництва, зареєстрованих як фізичні особи-підприємці; $K_{ЗО}$ – комплексний індекс кількості осіб, зайнятих у фізичних осіб-підприємців.

Джерело: розроблено авторами

Виходячи зі стимуляційного характеру комплексних індикаторів для їх нормування буде використано підхід, за якого кожне значення показнику відноситься до максимального значення у варіаційному ряді.

Скориставшись у якості інформаційної бази прикладного дослідження даними Статистичного щорічника України [30], представимо у табл. 2 результати інтегральної діагностики розвитку трудового потенціалу України в період 2018-2020 рр.

Таблиця 2

**Інтегральна діагностика розвитку трудового потенціалу України
в період 2018-2020 рр.**

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1	2	3	4
Демографічний потенціал*			
Природний приріст населення, тис. осіб	-251,8	-272,3	-323,4
Середня очікувана тривалість життя при народженні, роки	71,76	72,01	71,35
Робоча сила, тис. осіб	17939,5	18066,0	17589,5
Інтелектуальний потенціал*			
Кількість осіб, які навчалися у закладах вищої освіти, тис.	1522	1440	1142
Кількість докторів наук, осіб	7033	6509	6985
Кількість кандидатів наук (докторів філософії), осіб	18702	16804	17293
Творчий потенціал*			
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, осіб	88128	79262	78860
Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг), од.	3843	2148	4066

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Професійно-кваліфікаційний потенціал*			
Випуск кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладів, осіб	182012	164953	152780
Рівень участі населення у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки, %	68,8	64,2	68,5
Підприємницький потенціал*			
Кількість суб'єктів підприємництва, зареєстрованих як фізичні особи-підприємці, тис.	1235	1298,4	1350,6
Кількість осіб, зайнятих у фізичних осіб-підприємців, тис.	2573,0	2610,3	2565,8
Демографічний потенціал**			
Природний приріст населення	1,00	0,92	0,78
Середня очікувана тривалість життя при народженні	1,00	1,00	0,99
Робоча сила	0,99	1,00	0,97
Інтегральний індекс демографічного потенціалу	1,00	0,97	0,91
Інтелектуальний потенціал**			
Кількість осіб, які навчалися у закладах вищої освіти	1,00	0,95	0,75
Кількість докторів наук	1,00	0,93	0,99
Кількість кандидатів наук (докторів філософії)	1,00	0,90	0,92
Інтегральний індекс інтелектуального потенціалу	1,00	0,92	0,89
Творчий потенціал**			
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	1,00	0,90	0,89
Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг)	0,95	0,53	1,00
Інтегральний індекс творчого потенціалу	0,97	0,71	0,95
Професійно-кваліфікаційний потенціал**			
Випуск кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладів	1,00	0,91	0,84
Рівень участі населення у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки	1,00	0,93	1,00
Інтегральний індекс професійно-кваліфікаційного потенціалу	1,00	0,92	0,92
Підприємницький потенціал**			
Кількість суб'єктів підприємництва, зареєстрованих як фізичні особи-підприємці	0,91	0,96	1,00
Кількість осіб, зайнятих у фізичних осіб-підприємців	0,99	1,00	0,98
Інтегральний індекс підприємницького потенціалу	0,95	0,98	0,99
Інтегральний індекс трудового потенціалу (якісний розвиток)	0,98	0,90	0,93
Демографічний потенціал**			
Природний приріст населення	1,00	1,08	1,19
Середня очікувана тривалість життя при народженні	1,00	1,00	0,99
Робоча сила	1,00	1,01	0,97
Інтегральний індекс демографічного потенціалу	1,00	1,03	1,05
Інтелектуальний потенціал**			
Кількість осіб, які навчалися у закладах вищої освіти	1,00	0,95	0,79
Кількість докторів наук	1,00	0,93	1,07
Кількість кандидатів наук (докторів філософії)	1,00	0,90	1,03

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
Інтегральний індекс інтелектуального потенціалу	1,00	0,92	0,97
Творчий потенціал**			
Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	1,00	0,90	0,99
Кількість упровадженої інноваційної продукції (товарів, послуг)	1,00	0,56	1,89
Інтегральний індекс творчого потенціалу	1,00	0,73	1,44
Професійно-кваліфікаційний потенціал**			
Випуск кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладів	1,00	0,91	0,93
Рівень участі населення у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки	1,00	0,93	1,07
Інтегральний індекс професійно-кваліфікаційного потенціалу	1,00	0,92	1,00
Підприємницький потенціал**			
Кількість суб'єктів підприємництва, зареєстрованих як фізичні особи-підприємці	1,00	1,05	1,04
Кількість осіб, зайнятих у фізичних осіб-підприємців	1,00	1,01	0,98
Інтегральний індекс підприємницького потенціалу	1,00	1,03	1,01
Інтегральний індекс трудового потенціалу (кількісний розвиток)	1,00	0,93	1,09

Джерело: * складено авторами на підставі даних [30]

** розраховано авторами

Дані табл. 2 ілюструють турбулентність інтегральних індексів як якісного, так і кількісного розвитку трудового потенціалу України зі зменшенням у 2019 році та подальшим зростанням у 2020 році.

Табл. 3 містить результати ідентифікації характеру впливу комплексних показників на значення інтегральних індексів якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу України в період 2018-2020 рр., де літерою *s* позначений стимуляційний вплив, а літерою *d* – деструктивний вплив.

Таблиця 3

Вплив комплексних показників на значення інтегральних індексів якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу України

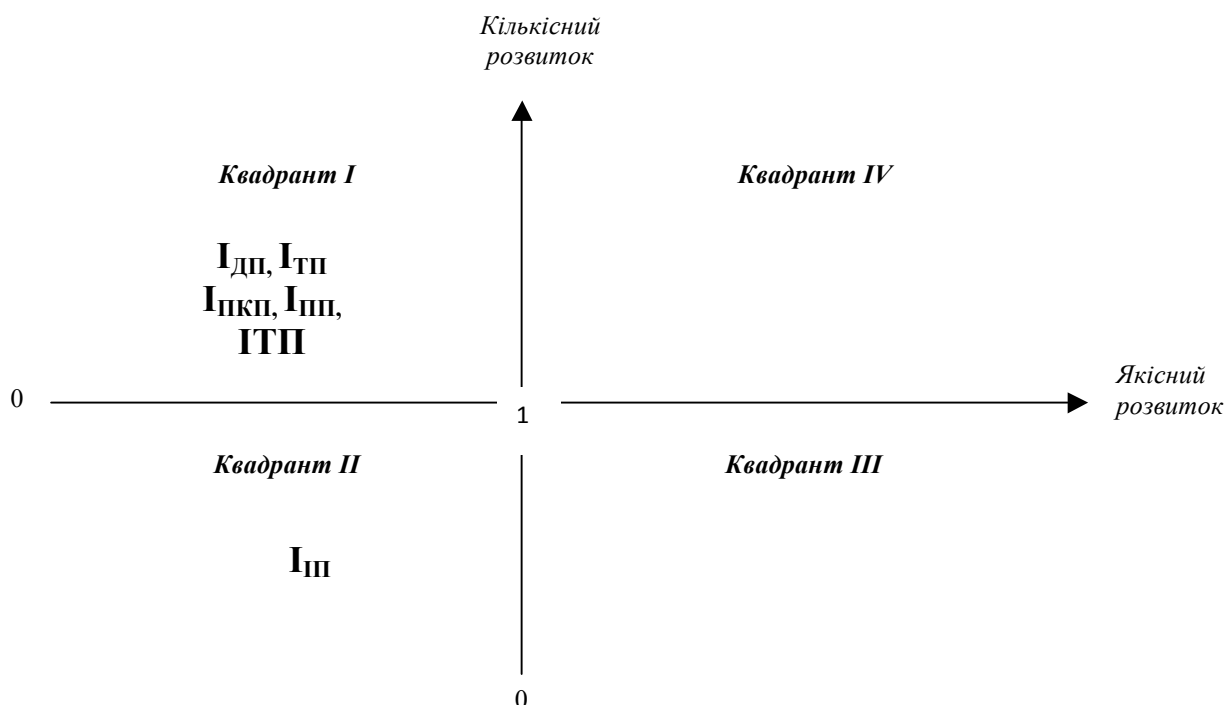
Комплексні показники	Якісний розвиток			Кількісний розвиток		
	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
<i>I_{ДП}</i>	<i>s</i>	<i>s</i>	<i>d</i>	<i>n/a</i>	<i>s</i>	<i>d</i>
<i>I_{ІП}</i>	<i>s</i>	<i>s</i>	<i>d</i>	<i>n/a</i>	<i>d</i>	<i>d</i>
<i>I_{ТП}</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>n/a</i>	<i>d</i>	<i>s</i>
<i>I_{ПКП}</i>	<i>s</i>	<i>s</i>	<i>d</i>	<i>n/a</i>	<i>d</i>	<i>d</i>
<i>I_{ПП}</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>s</i>	<i>n/a</i>	<i>s</i>	<i>d</i>

Джерело: складено авторами

Для здійснення матричної діагностики розвитку трудового потенціалу України в період 2018-2020 рр. скористаємося 4-х-квадрантною однойменною матрицею [22], де:

- квадрант № 1 «Квадрант кризового стану»: наявність кількісного розвитку трудового потенціалу за відсутності його якісного розвитку;
- квадрант № 2 «Квадрант стагнації»: одночасна відсутність якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу;
- квадрант № 3 «Квадрант накопичення внутрішніх резервів»: наявність якісного розвитку трудового потенціалу за відсутності його кількісного розвитку;
- квадрант № 4 «Квадрант успішного функціонування»: одночасна наявність якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу.

Рис. 1 ілюструє матрицю розвитку трудового потенціалу України в період 2018-2020 рр.

Рис. 1. Матриця розвитку трудового потенціалу України в період 2018-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами

Висновки з проведеного дослідження. Трудовий потенціал України та практично всі його базові компоненти (демографічний потенціал, творчий потенціал, професійно-кваліфікаційний потенціал, підприємницький потенціал) наразі характеризуються кризовим станом (вичерпанням внутрішніх резервів), оскільки потрапили за результатами матричної діагностики до квадранту № 1.

Наразі лише така базова компонента трудового потенціалу України як інтелектуальний потенціал поки не характеризується кризовим станом, але й не

демонструє ознак розвитку, переживаючи період стагнації, про що свідчить її потрапляння до квадранту № 2.

Перспективу подальших досліджень складає розроблення Стратегії розвитку трудового потенціалу України з урахуванням отриманих результатів його інтегрально-матричної діагностики.

Перелік посилань

1. Шевченко І. Ю., Петрик А. В. Демографічні та соціально-економічні передумови формування, розвитку та використання трудового потенціалу України. *The world of science and innovation. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2021. P. 1188–1194.

2. Грищенко В. Ф., Коваленко Л. Ю. Економічна оцінка трудового потенціалу території з урахуванням екологічного фактора в контексті інноваційного розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. С. 231–237.

3. Заїнчковський А. О., Новойтенко І. В. Вартісний підхід до оцінки використання трудового потенціалу підприємств. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3(2). С. 166–170.

4. Пасєка С. Р. Соціально-трудова потенція регіону: оцінка стану з позицій потреб модернізації економіки регіону. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка*. 2012. Вип. 1. С. 120–127.

5. Шевченко І. Ю. Аналіз методичних підходів до оцінки трудового потенціалу. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. Х.: ХНАДУ. 2012. № 2(3). С. 23–29.

6. Бочарова Н. О. Теоретико-методичні основи перспективної оцінки трудового потенціалу підприємств. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2(5). С. 42–47.

7. Гавриш К. С. Оцінка ефективності використання трудового потенціалу підприємств готельно-ресторанного бізнесу. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 1. С. 334–338.

8. Кузьмак О. І. Етапи та методологія дослідження і оцінювання трудового потенціалу. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_39 (дата звернення: 28.02.2022).

9. Пивовар А. М. Удосконалення методики оцінки ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарського підприємства. *Економічний простір*. 2013. № 74. С. 260–272.

10. Ратушенко О. І. Оцінка ефективності управління трудовим потенціалом. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_68 (дата звернення: 28.02.2022).

11. Пасека С. Р. Теоретико-методичні підходи оцінки розвитку соціально-трудового потенціалу: регіональний аспект. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 25. С. 18–28.
12. Ровенська В. В. Оцінка формування та використання трудового потенціалу промислового підприємства. *Економіка і організація управління*. 2014. Вип. 3–4. С. 215–220.
13. Харун О. А. Оцінка трудового потенціалу промислового підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 25. С. 92–97.
14. Чухрай Н. І., Кулиняк І. Я., Глянцева О. І. Оцінювання рівня трудового потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 10. С. 338–347.
15. Яворська А. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки ефективності системи відтворення трудового потенціалу сільськогосподарського підприємства. *Інноваційна економіка*. 2014. № 4. С. 159–164.
16. Мельничук О. П. Оцінювання трудового потенціалу: підходи і практика використання. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. № 2. С. 152–161.
17. Трохимчук Т. В. Оцінка трудового потенціалу: підходи та методи. *Молодий вчений*. 2015. № 9(2). С. 39–42.
18. Шило К. М. Методичні положення оцінювання трудового потенціалу країни. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 1. С. 138–143.
19. Бараник З. П., Карабанова О. В. Оцінювання тенденцій розвитку трудового потенціалу України. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 18–19. С. 11–16.
20. Міронова Л. Г., Макаренко О. І. Оцінювання нереалізованого трудового потенціалу регіонів України. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 1. С. 78–81.
21. Смачило В. В. Теоретико-методичні аспекти оцінки трудового потенціалу регіону. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 231–240.
22. Шевченко І. Ю. Методичні засади оцінювання розвитку трудового потенціалу на мезорівні. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 170–175.
23. Шубалий О. М. Оцінка трудового потенціалу регіону в контексті визначення пріоритетів регіональної політики соціальної відповідальності. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 362–370.
24. Антонюк В. П., Шамілева Л. Л. Оцінка ефективності використання трудового потенціалу промисловості з урахуванням рівня наукоємності її галузей. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 2. С. 196–206.
25. Рзаєв Г. І., Антонюк П. П., Кушнір В. В. Трудовий потенціал суб'єктів фінансового ринку та напрями його оцінювання відповідно до потреб

економічного аналізу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 4. С. 58–65.

26. Бабеєва О. В. Статистичне оцінювання показників зайнятості трудового потенціалу України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30(2). С. 151–154.

27. Ващенко О. В. Суспільно-географічна оцінка формування трудового потенціалу Київської області. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 53. С. 92–97.

28. Ус Ю. В., Яремко А. Д. Теоретико-методичні основи оцінки трудової складової антикризового потенціалу підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 192–198.

29. Шевченко І. Ю. Компонентна структура трудового потенціалу регіону. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»: Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 9(35). Ч. II. С. 314–324.

30. Статистичний щорічник України – 2020 / За редакцією І. Є. Вернера. К.: Державна служба статистики України, 2021. 455 с.

References

1. Shevchenko, I. Yu., Petryk, A. V. (2021). Demographic and socio-economic prerequisites for the formation, development and use of labor potential of Ukraine [Demografichni ta sotsialno-ekonomichni peredumovy formuvannia, rozvytku ta vykorystannia trudovoho potentsialu Ukrainy], *The world of science and innovation. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*, Cognum Publishing House, London, United Kingdom, P. 1188–1194.

2. Hryshchenko, V. F., Kovalenko, L. Yu. (2011). Economic assessment of the labor potential of the territory taking into account the environmental factor in the context of innovative development [Ekonomichna otsinka trudovoho potentsialu terytorii z urakhuvanniam ekolohichnoho faktora v konteksti innovatsiinoho rozvytku], *Marketing and Management of Innovations*, No. 2, P. 231–237.

3. Zainchkovskyi, A. O., Novoitenko, I. V. (2012). Cost approach to assessing the use of labor potential of enterprises [Vartisnyi pidkhid do otsinky vykorystannia trudovoho potentsialu pidpriemstv], *Bulletin of Socio-Economic Researches*, Issue 3(2), P. 166–170.

4. Pasiaka, S. R. (2012). Socio-labor potential of the region: assessment of the state from the standpoint of the needs of modernization of the region's economy [Sotsialno-trudovyi potentsial rehionu: otsinka stanu z pozytsii potreb modernizatsii ekonomiky rehionu], *Scientific Bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management. Series 1: Economics*, Issue 1, P. 120–127.

5. Shevchenko, I. Yu. (2012). Analysis of methodological approaches to assessment of labor potential [Analiz metodychnykh pidkhodiv do otsinky trudovoho potentsialu], *Problems and Prospects of Entrepreneurship Development: Collection of Scientific Papers of the Kharkiv National Automobile and Highway University*, Kh.: KhNAHU, No. 2(3), P. 23–29.

6. Bocharova, N. O. (2013). Theoretical and methodological bases of perspective assessment of labor potential of enterprises [Teoretyko-metodychni osnovy perspektyvnoi otsinky trudovoho potentsialu pidpriemstv], *Collection of*

Scientific Papers of the Tavriya State Agrotechnological University (Economic Sciences), No. 2(5), P. 42–47.

7. Havrysh, K. S. (2013). Assessment of efficiency of use of labor potential of the enterprises of hotel and restaurant business [Otsinka efektyvnosti vykorystannia trudovoho potentsialu pidpriumstv hotelno-restorannoho biznesu], *Bulletin of Socio-Economic Researches*, Issue 1, P. 334–338.

8. Kuzmak, O. I. (2013). Stages and methodology of research and assessment of labor potential [Etapy ta metodolohiia doslidzhennia i otsiniuvannia trudovoho potentsialu], *Economic Sciences. Series: Accounting and Finance*, Issue 10(1), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_39 (last accessed 28.02.2022).

9. Pyvovar, A. M. (2013). Improving the methodology for assessing the effectiveness of the labor potential of agricultural enterprise [Udoskonalennia metodyky otsinky efektyvnosti vykorystannia trudovoho potentsialu silskohospodarskoho pidpriumstva], *Economic Space*, No. 74, P. 260–272.

10. Ratushenko, O. I. (2013). Assessment of efficiency of management of the labor potential [Otsinka efektyvnosti upravlinnia trudovym potentsialom], *Economics. Management. Innovation. Series: Economic Sciences*, No. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_68 (last accessed 28.02.2022).

11. Pasiaka, S. R. (2014). Theoretical and methodological approaches to assessing the development of social and labor potential: regional aspect [Teoretyko-metodychni pidkhody otsinky rozvytku sotsialno-trudovoho potentsialu: rehionalnyi aspekt], *Scientific Papers of the Kirovograd National Technical University. Economic Sciences*, Issue 25, P. 18–28.

12. Rovenska, V. V. (2014). Assessment of the formation and use of labor potential of an industrial enterprise [Otsinka formuvannia ta vykorystannia trudovoho potentsialu promysloвого pidpriumstva], *Economics and Organization of Management*, Issue 3–4, P. 215–220.

13. Kharun, O. A. (2014). Assessment of labor potential of an industrial enterprise [Otsinka trudovoho potentsialu promysloвого pidpriumstva], *Scientific Papers of the Kirovograd National Technical University. Economic Sciences*, Issue 25, P. 92–97.

14. Chukhrai, N. I., Kulyniak, I. Ya., Hliantseva, O. I. (2014). Assessing the level of labor potential of the enterprise [Otsiniuvannia rivnia trudovoho potentsialu pidpriumstva], *Actual Problems of Economics*, No. 10, P. 338–347.

15. Yavorska, A. V. (2014). Theoretical and methodological approaches to assessing the effectiveness of the system of reproduction of labor potential of agricultural enterprise [Teoretyko-metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti systemy vidtvorennia trudovoho potentsialu silskohospodarskoho pidpriumstva], *Innovative Economy*, No. 4, P. 159–164.

16. Melnychuk, O. P. (2015). Assessment of labor potential: approaches and practices of use [Otsiniuvannia trudovoho potentsialu: pidkhody i praktyka vykorystannia], *Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences*, No. 2, P. 152–161.

17. Trokhymchuk, T. V. (2015). Assessment of labor potential: approaches and methods [Otsinka trudovoho potentsialu: pidkhody ta metody], *Young Scientist*, No. 9(2), P. 39–42.
18. Shylo, K. M. (2015). Methodical provisions for assessing the labor potential of the country [Metodychni polozhennia otsiniuvannia trudovoho potentsialu krainy], *Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business*, No. 1, P. 138–143.
19. Baranyk, Z. P., Karabanova, O. V. (2016). Assessment of trends in the development of labor potential of Ukraine [Otsiniuvannia tendentsii rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy], *Applied Statistics: Problems of Theory and Practice*, Issue 18–19, P. 11–16.
20. Mironova, L. H., Makarenko, O. I. (2016). Assessment of unrealized labor potential of the regions of Ukraine [Otsiniuvannia nerealizovanoho trudovoho potentsialu rehioniv Ukrainy], *Black Sea Economic Studies*, Issue 1, P. 78–81.
21. Smachylo, V. V. (2016). Theoretical and methodological aspects of assessing the labor potential of the region [Teoretyko-metodychni aspekty otsinky trudovoho potentsialu rehionu], *Social and Labor Relations: Theory and Practice*, No. 1, P. 231–240.
22. Shevchenko, I. Yu. (2016). Methodical principles of assessing the development of labor potential at the meso level [Metodychni zasady otsiniuvannia rozvytku trudovoho potentsialu na mezorivni], *Business Inform*, No. 7, P. 170–175.
23. Shubalyi, O. M. (2016). Assessment of the labor potential of the region in the context of determining the priorities of the regional policy of social responsibility [Otsinka trudovoho potentsialu rehionu v konteksti vyznachennia priorityativ rehionalnoi polityky sotsialnoi vidpovidalnosti], *Economic Forum*, No. 2, P. 362–370.
24. Antoniuk, V. P., Shamileva, L. L. (2017). Assessment of efficiency of use of labor potential of the industry taking into account the level of science-intensiveness of its branches [Otsinka efektyvnosti vykorystannia trudovoho potentsialu promyslovosti z urakhuvanniam rivnia naukoiemnosti yii haluzei], *Economic Bulletin of the Donbass*, No. 2, P. 196–206.
25. Rzaiev, H. I., Antoniuk, P. P., Kushnir, V. V. (2017). Labor potential of the financial market participants and directions of its assessment in accordance with the needs of economic analysis [Trudovyi potentsial sub'iektiv finansovoho rynku ta napriamy yoho otsiniuvannia vidpovidno do potreb ekonomichnoho analizu], *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, No. 4, P. 58–65.
26. Babieieva, O. V. (2018). Statistical assessment of employment indicators of the labor potential of Ukraine [Statystychne otsiniuvannia pokaznykiv zainiatosti trudovoho potentsialu Ukrainy], *Black Sea Economic Studies*, Issue 30(2), P. 151–154.
27. Vashchenko, O. V. (2019). Socio-geographical assessment of the formation of labor potential of the Kyiv region [Suspilno-heohrafichna otsinka formuvannia trudovoho potentsialu Kyivskoi oblasti], *Geography and Tourism*, Issue 53, P. 92–97.

28. Us, Yu. V., Yaremko, A. D. (2019). Theoretical and methodological bases for assessing the labor component of the anti-crisis potential of the enterprise [Teoretyko-metodychni osnovy otsinky trudovoi skladovoi antykryzovoho potentsialu pidpriumstva], *Business Inform*, No. 1, P. 192–198.

29. Shevchenko, I. Yu. (2012). Component structure of the labor potential of the region [Komponentna struktura trudovoho potentsialu rehionu], *Economic Sciences. Series "Regional Economy": Collection of Scientific Papers*, Issue 9(35), Part II, P. 314–324.

30. Statistical Yearbook of Ukraine – 2020 / Edited by I. Ye. Werner. K.: State Statistics Service of Ukraine, 2021, 455 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 331.5; JEL Classification: J 01

Шевченко І.Ю., Петрик А.В. ІНТЕГРАЛЬНО-МАТРИЧНА ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Мета: інтегрально-матрична діагностика розвитку трудового потенціалу України. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, факторний аналіз, графічний метод. **Результати:** запропоновано й апробовано методичний інструментарій інтегрально-матричної діагностики розвитку трудового потенціалу. На першому етапі здійснюється інтегральна діагностика якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу та його базових компонент, таких як демографічний потенціал, інтелектуальний потенціал, творчий потенціал, професійно-кваліфікаційний потенціал, підприємницький потенціал. На другому етапі здійснюється ідентифікація характеру (стимуляційного або деструктивного) впливу комплексних показників демографічного потенціалу, інтелектуального потенціалу, творчого потенціалу, професійно-кваліфікаційного потенціалу, підприємницького потенціалу на значення інтегральних індексів якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу. На третьому етапі за значеннями інтегральних індексів якісного та кількісного розвитку трудового потенціалу та його базових компонент будується матриця, яка складається з 4-х квадрантів: «Квадрант кризового стану», «Квадрант стагнації», «Квадрант накопичення внутрішніх резервів», «Квадрант успішного функціонування». Запропонований методичний інструментарій інтегрально-матричної діагностики розвитку трудового потенціалу апробовано на прикладі трудового потенціалу України в період 2018-2020 рр. За результатами прикладного дослідження виявлено, що: трудовий потенціал України та практично всі його базові компоненти (демографічний потенціал, творчий потенціал, професійно-кваліфікаційний потенціал, підприємницький потенціал) характеризуються кризовим станом; інтелектуальний потенціал України перебуває у стані стагнації. **Наукова новизна:** надано подальшого розвитку інтегральному підходу до діагностики розвитку трудового потенціалу в частині його доповнення 4-х-квадрантною матрицею розвитку трудового потенціалу.

Практична значущість: результати прикладного дослідження є основою для подальшого розроблення Стратегії розвитку трудового потенціалу України.

Ключові слова: трудовий потенціал; інтегральний підхід; матрична діагностика; розвиток.

UDC 331.5; JEL Classification: J 01

Shevchenko I., Petryk A. INTEGRAL-MATRIX DIAGNOSTICS OF DEVELOPMENT OF LABOR POTENTIAL OF UKRAINE

Purpose: integral-matrix diagnostics of development of labor potential of Ukraine. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalization, comparison method, factor analysis, graphical method. **Findings:** methodical tools of integral-matrix diagnostics of development of the labor potential are offered and tested. At the first stage the integral diagnostics of qualitative and quantitative development of labor potential and its basic components, such as demographic potential, intellectual potential, creative potential, professional-qualification potential, entrepreneurial potential is carried out. At the second stage the nature (stimulating or destructive) of the impact of the complex indicators of demographic potential, intellectual potential, creative potential, professional-qualification potential, entrepreneurial potential on the value of integrated indices of qualitative and quantitative development of labor potential is identified. At the third stage, according to the values of the integrated indices of qualitative and quantitative development of labor potential and its basic components, a matrix is built, which consists of 4 quadrants: “Quadrant of crisis state”, “Quadrant of stagnation”, “Quadrant of accumulation of internal reserves”, “Quadrant of successful functioning”. The proposed methodological tools for integral-matrix diagnostics of development of labor potential were tested on the example of labor potential of Ukraine in the period 2018-2020. According to the results of applied research it was found that: labor potential of Ukraine and almost all its basic components (demographic potential, creative potential, professional-qualification potential, entrepreneurial potential) are characterized by a state of crisis; intellectual potential of Ukraine is in a state of stagnation. **Originality:** further development of the integral approach to the diagnostics of development of labor potential is provided by supplementing it with a 4-quadrant matrix of development of labor potential. **Practical value:** the results of applied research are the basis for further development of the Strategy for the development of labor potential of Ukraine.

Key words: labor potential; integral approach; matrix diagnostics; development.

Відомості про авторів / About the Authors

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, декан факультету управління та бізнесу, м. Харків, Україна; e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0758-9244. Моб. (066) 187-28-30.

Shevchenko Inna – Dr.Sc. in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Dean of the Faculty of Management and Business, Kharkiv, Ukraine.

Петрик Анастасія Віталіївна – здобувач вищої освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет; e-mail: anastasiapetrik1@gmail.com. Моб. (063) 115-56-15.

Petryk Anastasiia – applicant for higher education, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Юрченко О.В., канд. екон. наук, доцент

Сумський національний аграрний університет

Деділова Т. В., канд. екон. наук, доцент

Кирчата І. М., канд. екон. наук, доцент

Шершенюк О. М., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Планування, розробка і виробництво конкурентоздатної продукції є одним з пріоритетних напрямів розвитку суб'єктів господарювання. В працях зарубіжних та українських вчених такі поняття, як конкуренція, конкурентоздатність (конкурентоспроможність), конкурентні переваги висвітлено доволі ємно. Але питання розкриття змісту та встановлення впливу такого фактору конкурентоспроможності як інтелектуальна власність потребує подальшого дослідження, оскільки за останні роки збільшилася увага до нематеріальних активів суб'єктів господарювання. Водночас, дослідження такого впливу не завжди є пріоритетним серед керівників сучасних українських підприємств, що негативно відображується на капіталізації вітчизняного бізнесу й конкурентоспроможності національних товаровиробників. Отже, дослідження інтелектуальної власності як складової нематеріальних активів, характеристика та опис її структури, встановлення ступеня проблематичності її впливу на конкурентоспроможність українських підприємств є актуальною й потребує розробки відповідного теоретико-методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційно-правові аспекти, проблематика утворення і застосування інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів, питання управління підприємствами об'єктами інтелектуальної власності висвітлено в працях таких українських дослідників, як Наберухіна В.А. [1], Проскуріної Н.М. [2], Семенової В.Г. [3], Павленко Т.В. [4], Перерви П.Г. [5], Теслі А.І. [6], Череп О.Г. [7], Гарної С.О. [8], Бриля І.В. [9], Фоміної О.В. [10] та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак, приймаючи до уваги численні дослідження українських вчених, слід зазначити, що певні питання стосовно визначення ступеня впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання залишаються актуальними і потребують більш детального вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ступеня впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства,

спрямованого на покращення капіталізації нематеріальних активів такого суб'єкта господарювання в ринкових умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Швидкоплинність умов ринкового середовища, високий ступінь невизначеності й необхідність стратегічних змін, загострення ринкової конкуренції стають головними викликами для довгострокового успіху підприємств. Крім того, необхідність ефективного застосування інтелектуальних ресурсів, активізація інноваційної діяльності є підґрунтям для обліку збільшення в структурі капіталу підприємств вартості об'єктів інтелектуальної власності.

Для сучасної економічної системи конкуренція є закономірною та потребує випуску високоякісної продукції з метою утворення ефективного споживчого ринку, здатного задовольнити платоспроможний попит населення. Для того, щоб здійснювати стабільне економічне зростання, підприємствам необхідно реалізовувати активну інноваційну політику, засновану на застосуванні наукових високотехнологічних виробництв, розвитку матеріальної наукової бази, виробничій модернізації, утворенні об'єктів прав інтелектуальної власності та ринку інноваційної продукції.

Зараз слід враховувати те, що нематеріальні активи відіграють провідну роль в процесі формування капіталу, все більшу частину діяльності економічної сфери складає обмін інформацією, ідеями, послугами та досвідом. Тобто, спрямовуючи розвиток підприємств в інноваційне русло та створюючи науково-технічний потенціал, можна вивести з кризового стану економіку країни в цілому. Промислова діяльність підприємств має бути пов'язаною з оновленням продукції та виробництва, що є на ринку умовою для виживання. На сьогоднішній день інтелектуальний капітал є одним з ресурсів для покращення ефективності економіки, який має пріоритет у сучасному виробництві та є гарною перевагою у боротьбі з основними конкурентами підприємства.

Останнім часом в розвинутих європейських країнах можна спостерігати зміщення акцентів в бік уваги саме до інтелектуальних фондів, ніж до фінансових й матеріальних, як основних виробничих факторів. Саме тому могутнім ресурсом покращення конкурентоспроможності підприємства є його інтелектуальна власність. Маючи виняткові зареєстровані права на винахід або технологію виробництва, продукція підприємства стає більш привабливою для споживача і має покращені споживчі якості. При цьому, технічне рішення, на яке оформлюється патент на винахід, має відповідати таким критеріям, як світова новизна, винахідницький рівень, промислова застосовність тощо. Існування патенту вказує на особливі властивості продукту та унікальність, що є ознакою якості.

Сьогодні підприємства розуміють, що, окрім застосування традиційних фінансових ресурсів, ще існує і право на інтелектуальну власність, з його допомогою можна не лише покращити прибуток, а й захистити себе від конкуренції, оновити продукцію свого підприємства, з метою покращення її привабливості на ринку.

Фірми, що швидше освоїли виробництво товару, першими вийдуть на ринок та візьмуть кращу частку на ньому. Для послідовників буде ж потреба в подоланні порога виходу на ринок, а саме:

- фірми, які першими освоїли товарне виробництво та винайшли новітню технологію або фірми, які використали під час виробництва продукту ноу-хау та утримують їх, утворюють для послідовників підвищений поріг виходу на ринок;

- фірми, які першими освоїли товарне виробництво, раніше конкурентів почнуть «рухатись» по кривій свого досвіду та до моменту виходу конкурентів на ринок вже пройдуть по ній певний шлях, зменшуючи свої виробничі витрати;

- фірми, які першими освоїли товарне виробництво, раніше за інших з'являться на ринку та отримують імідж першопрохідника в певній області, у них будуть в наявності споживачі-прихильники, що ускладнить конкурентам вихід на ринок.

Правильне застосування в діяльності підприємства інтелектуальної власності є запорукою покращення його конкурентних позицій на ринку, а також може слугувати джерелом зниження собівартості продукції й отримання додаткового доходу за рахунок ліцензійних платежів з боку зацікавлених партнерів, що користуються такими продуктами на законних засадах. Отже, підприємство зацікавлене у безпосередній комерціалізації власних об'єктів інтелектуальної власності й розробці на цій основі сучасних, затребуваних ринком товарів, робіт, послуг. Крім того, до такого кроку їх можуть підштовхувати такі фактори споживчого ринку, як виникнення нових запитів з боку споживачів, загроза переходу продукції зі стадії зрілості в стадію занепаду, посилення конкуренції на ринку тощо. Створення унікальної продукції вирізнятиме підприємство серед основних гравців на ринку та формуватиме його конкурентні переваги за рахунок умовної монополізації сегмента, на якому буде присутня така продукція. Об'єкт інтелектуальної власності володіє першочерговим пріоритетом щодо розподілу ресурсів підприємства, формування його іміджу та іміджу його торговельної марки.

Таким чином, інтелектуальна власність – це запорука впровадження ефективної інноваційної складової в діяльності підприємства, а також ціннісний елемент у складі його нематеріальних активів. Зокрема, інтелектуальна власність здатна забезпечити дохід суб'єкту господарювання за рахунок комерціалізації захищеної патентом (свідоцтвом) продукції або послуги, нарощуючи його присутність на національному ринку, а також за рахунок продажу майнових прав на випуск такої продукції або об'єкт інтелектуальної власності як такий. Крім того, наявна інтелектуальна власність підвищує інвестиційну привабливість підприємства в очах майбутніх інвесторів та збільшує його ринкову вартість.

В означеній площині взаємодії інтелектуальної власності та конкурентоспроможності підприємства існує низка проблем, що потребують вирішення, зокрема:

- неповнота аналізу результатів впровадження інновацій в господарську діяльність підприємств;
- недостатній ступінь правової захищеності інтелектуальної власності в країні;
- недостатній рівень свідомості суб'єктів господарювання відносно використання об'єктів інтелектуальної власності;
- недосконалість системи державного регулювання ринку інтелектуальної власності та ін.

Наведений перелік засвідчує необхідність першочергової розбудови на теренах України системи інтелектуальної власності, яку б було визнано у провідних країнах світу, та яка б відповідала міжнародним стандартам з її захисту. Крім того, функціонування такої системи сприяло б стимулюванню і розвитку творчого та винахідницького потенціалу, покращувало інвестиційну привабливість суб'єктів господарювання.

На думку авторів [7], саме утворення на підприємствах ефективної системи управління об'єктами інтелектуальної власності дозволить покращити прибутковість їх інтелектуальної діяльності, а продукування об'єктів інтелектуальної власності сприятиме насиченню ринку й застосуванню **нових** правових, економічних та організаційних управлінських механізмів.

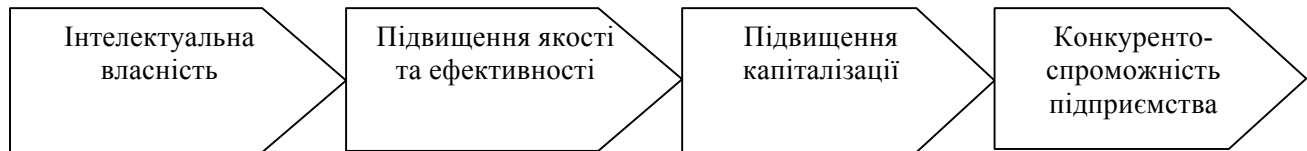
Отже, формування ефективної системи інтелектуальної власності починається саме на мікрорівні, тобто зі створення об'єкта інтелектуальної власності та реалізації основних функцій з його управління. Основними завданнями такого управління виступають розвиток інтелектуального та інноваційного потенціалу у складі стратегічного середовища підприємства, комерціалізація результатів інтелектуальної власності, забезпечення належного рівня економічної безпеки, підвищення конкурентоспроможності підприємства на засадах використання нематеріальних активів тощо. Сам механізм управління може бути опосередкованим у вигляді певної функціональної стратегії підприємства, що складається з окремих стратегічних альтернатив.

Перевагами правильно розробленої стратегії управління об'єктами інтелектуальної власності є дії, спрямовані на досягнення стратегічних результатів від створення та використання об'єктів інтелектуальної власності:

- зміцнення ринкових позицій підприємства за рахунок використання у виробництві та маркетингу результатів новітніх НДДКР;
- покращення фінансових позицій підприємства шляхом підвищення прибутковості основної діяльності від скорочення витрат на виробництво;
- підвищення конкурентоспроможності підприємства за рахунок виробництва і реалізації продукції та послуг високої якості, використання нових ринкових можливостей і запобігання загроз посилення конкурентного тиску на засадах використання інтелектуальної власності та ін.

Економічна складова розгляду проблематики впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства в загальному випадку полягає у розгляді їх характеристик в контексті функціонування вільного ринкового механізму. За цих умов капіталізація результатів використання

об'єктів інтелектуальної власності є результатом інтегральної взаємодії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, а економічна ефективність і конкурентоспроможність підприємства зумовлюються певними показниками, що мають абсолютний (технологічність, економічність, потужність, ресурсоємність) та відносний (конкурентний статус, конкурентна позиція) вираз. Отже, схема впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства матиме наступний вигляд (рис. 1).

Рис. 1. Схема впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємств

Джерело: побудовано авторами

Реалізація послідовності ланок в ланцюгу «інтелектуальна власність – конкурентоспроможність підприємства» є логічним процесом управління, спрямованим на забезпечення тривалого успіху суб'єкта господарювання, під час якого потрібно враховувати складність стратегічного середовища та його мінливість. При цьому, розробка і впровадження стратегії управління нематеріальними активами повинна враховувати усі сильні та слабкі сторони, можливості і загрози для створення і використання об'єктів інтелектуальної власності, і може здійснюватися за одним із трьох напрямів, інтегрованих до складу функціональних стратегій підприємства за принципом формування господарського портфелю:

- по-перше, виробнича стратегія зі спрямованістю на забезпечення підтримки технічної виробничої переваги товаровиробника;
- по-друге, збутова стратегія, орієнтована на забезпечення, повноцінне охоплення, розширення та збереження існуючих ринків збуту, а також освоєння нових;
- по-третє, ліцензійна стратегія, метою якої є отримання додаткового прибутку від реалізації прав на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Таким чином, на сьогодні управління нематеріальними активами є невід'ємним компонентом стратегічного управління підприємством в контексті використання результатів інтелектуальної власності. А, враховуючи актуальність використання інтелектуальної праці при створенні високоякісної продукції, можна стверджувати про незаперечність її ролі у формуванні конкурентоспроможності підприємства в цілому. Отже, інтелектуальна власність стимулює розробку стратегічних рішень стосовно впровадження її об'єктів у виробничі та збутові процеси, поширення на ринках товарів, послуг і технологій, що, в кінцевому випадку, сприяє нарощуванню стратегічного конкурентного потенціалу підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Беззаперечно, інтелектуальна власність підприємства є стратегічним активом, що забезпечує сталі конкурентні переваги та покращує конкурентоспроможність підприємства. Розгляд економічного аспекту впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність дозволив побудувати стратегічний ланцюг «інтелектуальна власність – конкурентоспроможність підприємства» та встановити стійкі взаємозв'язки в процесі управління означеними категоріями.

При цьому, отримані за рахунок використання об'єктів інтелектуальної власності конкурентні переваги є нестабільними, а їх стан значним ступенем залежить від багатьох неконтрольованих або слабо контрольованих факторів у складі системи її управління. Одними із таких факторів в Україні є: низька швидкість трансферу сучасних технологій; недосконалий правовий захист результатів інтелектуальної діяльності; неналежний стан соціально-економічних умов для розвитку ефективного ринку інтелектуальної власності; ускладненість в розрахунках економічної ефективності використання її об'єктів та ін. Подолання їх негативного впливу є пріоритетним завданням при розробці стратегії управління нематеріальними активами, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств та капіталізації бізнесу в сучасних ринкових умовах.

Перелік посилань

1. Наберухін В. А. Інституційне забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності в Україні. *Економіка та менеджмент, облік і фінанси*. 2016. № 3 (73). С. 153–158.
2. Проскуріна Н. М., Дядюн О. О. Інтелектуальний капітал та нематеріальні активи підприємства: підходи до розмежування дефініцій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2016. Вип. 21. Частина 1. С. 181-185.
3. Семенова В. Г. Напрямки підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 472-476.
4. Павленко Т. В., Ключнікова М. В. Вплив інтелектуальної власності на конкурентоспроможність наукоємного підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2013. № 10. С. 523–529.
5. Перерва П. Г., Романчик Т. В. Інтелектуальна власність як фактор підвищення конкурентоспроможності автомобільної продукції. *Гармонізація законодавства України з питань інтелектуальної власності щодо законодавства Європейського союзу: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Маріуполь, 13-14 вересня 2013 р.)*. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2013. С. 172-177.
6. Тесля А. І. Інституційно-правова база формування та захисту інтелектуального капіталу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.10. С. 394-402.

7. Череп О. Г., Кузнецова А. Є. Інтелектуальна власність та її вплив на конкурентоспроможність. *Економічний простір*. 2018. № 137. С. 180–189.

8. Гарна С., Шнурко А., Дронов І. Інтелектуальна власність як складова нематеріальних активів підприємства. *Інноваційна економіка*. 2018. №5-6, С. 126-130.

9. Бриль І.В. Формування та використання нематеріальних активів підприємств для підвищення їх капіталізації: монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2015. 84 с.

10. Фоміна О.В., Августова О.О., Шушакова І.К. Оцінка вартості нематеріальних активів. *Бізнес Інформ*. 2021. №4. С. 154–160. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-154-160>

References

1. Naberukhin, V. A. (2016). Institutional support for the commercialization of intellectual property in Ukraine [Instytutsiine zabezpechennia komertsializatsii intelektualnoi vlasnosti v Ukraini], *Economics and management, accounting and finance*, No. 3 (73), P. 153–158.

2. Proskurina, N. M., Dyadyun, O. O. (2016). Intellectual capital and intangible assets of the enterprise: approaches to delimitation of definitions [Intelektualnyi kapital ta nematerialni aktyvy pidpriemstva: pidkhody do rozmezhuvannia definityi], *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, Issue 21, Part 1, P. 181–185.

3. Semenova, V. G. (2015). Directions for improving the efficiency of intellectual property management of enterprises [Napriamky pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu pidpriemstv], *Global and national economic problems*, Issue 6. P. 472–476.

4. Pavlenko, T. V., Klyuchnikova, M. V. (2013). Influence of intellectual property on competitiveness of science-intensive enterprise [Vplyv intelektualnoi vlasnosti na konkurentospromozhnist naukoiemnoho pidpriemstva], *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”*, No. 10, P. 523–529.

5. Pererva, P. G., Romanchyk, T. V. (2013). Intellectual property as a factor in increasing the competitiveness of automotive products [Intelektualna vlasnist yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti avtomobilnoi produktsii], *Harmonization of the legislation of Ukraine on intellectual property in relation to the legislation of the European Union: materials of the All-Ukrainian scientific-practical. conf.* (Mariupol, September 13-14, 2013), Mariupol, P. 172–177.

6. Teslia, A. I. (2014). Institutional and legal framework for the formation and protection of intellectual capital [Instytutsiino-pravova baza formuvannia ta zakhystu intelektualnoho kapitalu], *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Issue 24.10, P. 394–402.

7. Cherep, O. G., Kuznetsova, A. E. (2018). Intellectual property and its impact on competitiveness [Intelektualna vlasnist ta yii vplyv na konkurentospromozhnist], *Economic space*, No. 137, P. 180–189.

8. Garna, S., Shnurko, A., Dronov, I. (2018). Intellectual property as a component of intangible assets of the enterprise [Intelektualna vlasnist yak skladova nematerialnykh aktyviv pidpriemstva], *Innovation economics*, No. 5-6, P. 126-130.

9. Bril, I. V. (2015). *Formation and use of intangible assets of enterprises to increase their capitalization [Formuvannia ta vykorystannia nematerialnykh aktyviv pidpriemstv dlia pidvyshchennia yikh kapitalizatsii]: monograph*, NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics, Kyiv, 84 p.

10. Fomina, O. V, Augustova, O. O, Shushakova, I. K. (2021). Valuation of intangible assets [Otsinka vartosti nematerialnykh aktyviv], *Business Inform*, No. 4, P. 154–160. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-4-154-160>.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 338.242.2; JEL Classification: O34

Юрченко О.В., Деділова Т.В., Кирчата І.М., Шершенюк О.М.
**ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА**

Мета. Дослідження ступеня впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства, спрямованого на покращення капіталізації нематеріальних активів такого суб'єкта господарювання в ринкових умовах. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені розгляду інституційно-правових та економічних аспектів утворення і застосування об'єктів інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів підприємства, питань управління об'єктами інтелектуальної власності з боку підприємств. В роботі використано метод теоретичного узагальнення; системний підхід; метод аналізу і синтезу. **Результати.** В роботі доведено, що інтелектуальна власність підприємства є стратегічним активом, що забезпечує сталі конкурентні переваги та покращує конкурентоспроможність підприємства. Встановлено, що отримані за рахунок використання об'єктів інтелектуальної власності конкурентні переваги є нестабільними, а їх стан значним ступенем залежить від багатьох неконтрольованих або слабо контрольованих факторів у складі системи її управління. Як такі фактори, для українських підприємств виділено: низьку швидкість трансферу сучасних технологій; недосконалість правового захисту результатів інтелектуальної діяльності; неналежний стан соціально-економічних умов для розвитку ефективного ринку інтелектуальної власності; ускладненість в розрахунках економічної ефективності використання її об'єктів та ін. **Наукова новизна.** Отримав подальший розвиток теоретичний підхід до обліку економічного аспекту впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства шляхом побудови стратегічного ланцюга «інтелектуальна власність – конкурентоспроможність підприємства», який є логічним процесом управління і дозволяє встановлювати стійкі взаємозв'язки в процесі управління означеними категоріями. **Практична значущість.** Рекомендовано процес

розробки і впровадження стратегії управління нематеріальними активами підприємства здійснювати за принципом побудови господарського портфелю з урахуванням результатів аналізу стратегічного середовища відносно впливу на об'єкти інтелектуальної власності та у невід'ємному зв'язку такої стратегії з функціональними стратегіями підприємства.

Ключові слова: інтелектуальна власність; нематеріальні активи; конкурентоспроможність; управління; стратегія; ланцюг.

UDK 338.242.2; JEL Classification: O34

Yurchenko O., Dedilova T., Kyrchata I., Shershenyuk O. ECONOMIC ASPECTS OF INFLUENCE OF INTELLECTUAL PROPERTY ON COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE

Purpose. The purpose of the article is the degree of influence of intellectual property on the enterprise competitiveness, aimed at improving the capitalization of intangible assets of such an entity in market conditions. **Methodology of research.** The theoretical and methodological basis of the study were the works of leading domestic and foreign scientists devoted to the institutional, legal and economic aspects of the formation and use of intellectual property as part of intangible assets, management of intellectual property by enterprises. The method of theoretical generalization is used in the work; system approach; method of analysis and synthesis. **Findings.** The article has proved that the intellectual property of the enterprise is a strategic asset that provides sustainable competitive advantages and improves the enterprise competitiveness. The article has found that the benefits of using intellectual property are volatile and that their condition depends on a large extent on many uncontrolled or poorly controlled factors in its management system. As such factors, for Ukrainian enterprises the following were highlighted: low speed of transfer of modern technologies; imperfection of legal protection of intellectual activity results; inadequate state of socio-economic conditions for the development of an effective intellectual property market; difficulty in calculating the economic efficiency of its facilities, etc. **Originality.** The theoretical approach into account the economic aspect of the impact of intellectual property on the enterprise competitiveness by forming a strategic chain "intellectual property – enterprise competitiveness" has been improved. This is a logical process that allows establishing stable relationships in the management of these categories. **Practical value.** The process of developing and implementing a strategy for the management of intangible assets of the enterprise was recommended to carry out on the principle of formatting a business portfolio. This recommendation was according to account the results of the analysis of the enterprise strategic environment for the impact on intellectual property.

Key words: intellectual property; intangible assets; competitiveness; management; strategy; chain.

Відомості про авторів / About the Authors

Юрченко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет, доцент кафедри будівництва та експлуатації будівель, доріг та транспортних споруд, м. Суми, Україна; e-mail: kosareva_82@mail.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-2339>. Моб. (066) 716-76-80.

Yurchenko Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Associate Professor of the Department of Construction and Operation of Buildings, Roads and Transport Facilities, Sumy, Ukraine.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. (050) 281-83-28.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб. (050) 669-00-96.

Kyrchata Iryna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Шершенюк Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>. Моб. (050) 151-30-09.

Shershenyuk Elena – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

РОЗРОБКА ПАРАДИГМ УПРАВЛІННЯ

Бабайлов В. К., канд. економ. наук, доцент

*Левченко Я.С., доктор наук з «Управління та адміністрування»,
доцент*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Кулай О. О. канд. мед. наук, доцент

Полтавський державний медичний університет

Постановка проблеми. Управління – найважливіше явище і поняття в минулій і сучасній діяльності людства. Воно має давнє походження, найрізноманітніші форми, сфери використання, зв'язки і розуміння. Незважаючи на давнє походження, на жаль, і досі існує помилкове визначення характеру зв'язку управління з менеджментом. А деякі автори навіть ототожнюють управління з менеджментом. Управління дійсно тісно пов'язане з менеджментом, але це не тотожні поняття і явища. І ця неточність не така вже незначна, як може здаватися. Як свідчить практика, розуміння сутності управління суттєво впливає на результати його використання. Тому правильне визначення його аспектів є актуальним. Особливу актуальність набуває визначення таких найважливіших його аспектів: сутність, основний закон і глобальні стратегії (тобто парадигми управління, як наслідки, результати апробації основного історичного-логічного закону Гегеля), які й досі не розроблені. На думку авторів це пояснюється тим, що історично склалася ситуація, коли протягом всього ХХ століття увага всього людства була прикута до менеджменту. Тому ця проблема управління фактично була відсунута на другий план, або ототожнювалася саме з проблемами менеджменту. Тому, перш за все, були розроблені парадигми саме менеджменту. Однак, управління не зводиться до менеджменту, а тому й парадигми управління не можуть співпадати з парадигмами менеджменту. Виходячи з цього актуальним стає розробка саме парадигм самого управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про такі уявлення щодо управління. Так, згідно [1], «управління – це термін, який має кілька значень, а саме: це перетворення інформації про стан об'єкта в командну інформацію від суб'єкта; це цілеспрямований програмований чи довільний вплив на об'єкти задля досягнення кінцевої мети за допомогою процесорів, явищ, процесів, коли з ними існує взаємодія в режимі детермінованої чи довільної програми/регламенту. А під управлінням проектом/об'єктом розуміють систему, її компоненти та процеси, з метою підвищення ефективності функціонування систем, що відбувається ще на етапі системного проектування, створення/утворення, формування, розвитку, становлення, функціонування/життя системи. Ефективність управління визначається

адекватністю дій управління щодо об'єкта управління. Управління є першим етапом тактичного рівня в алгоритмі системно-організаційній діяльності. Управління є координуючим, адміністративним, виконавчим рівнем в тактиці. Стратегічне управління пов'язане з аналізом проблем, виявленням крайових умов задач, пошуку оптимальних моделей рішень, забезпеченням виконавчими процесорами, ресурсами, програмою дій, в тому числі керівними процесорами чи кадровими управлінцями для тактичного, виконавчого рівня проекту/об'єкта-системи. При цьому визначаються різні види управління: «Ситуаційне управління – прийняття стратегічних рішень в міру виявлення потенційних проблем. Цільове управління – метод управлінської діяльності, оснований на виділенні найважливіших у даний період завдань, на здійснення яких спрямовуються головні зусилля керуючої організації. Управління (установа) – адміністративна установа або відділ якоїсь установи, організації, що відає певною галуззю господарської, наукової, військової і т. ін. діяльності» [1].

При всій багатослівності тут все ж таки відмічається й головне: «управління відрізняється від менеджменту» [1]. При цьому надаються різні визначення управління. Управління – це процес впливу однієї особи на іншу відповідно до поставлених завдань. Управління – це складова частина функціонування систем організації різної природи: біологічних, технічних, соціально-економічних. У кожній з них існують об'єкти, які підпорядковують собі інші, а значить, і керують ними, змушують рухатися в певному напрямку, виконувати задані дії, організують їх діяльність в цілому [1]. Але автор запобігає вирішення питання, яке з цих визначень управління найбільш правильне, вірне, яке відображає його головні властивості, й особливе – його сутність і зміст. Не визначається й ще один важливий аспект – характер зв'язку управління і менеджменту, їх схожість і відмінність.

Інше розуміння управління представлено в [2], де «управління – найзагальніше поняття, що поширюється на велике коло різноманітних об'єктів, явищ і процесів (технічні, господарські, суспільні та державні системи тощо)».

Деякі автори уникають визначення сенсу терміну «управління» і одразу переходять до різних видів управління. Так, в роботі [3] аналізується такий вид управління, як управління знаннями: «управління знаннями – це систематичні процеси, завдяки яким знання, необхідні для успіху організації, створюються, зберігаються, розподіляються і застосовуються». При цьому управління знаннями виводиться з англійського терміну «*knowledge management*», що свідчить про те, що автор не розрізняє поняття управління і менеджмент.

Ряд дослідників також не відрізняють поняття управління від поняття менеджменту. Так, в дослідженні [4] в одному й тому ж контексті (сенсі) автор використовує то термін «управління», то термін «менеджмент»: «жоден суб'єкт господарювання не може досягти успіху без управління. Проте управління як вид діяльності та як наука у такому розумінні, в якому ми сприймає його нині, з'явилося не відразу. Як тільки доісторичні люди стали жити організованими групами, у них з'явилася необхідність в управлінні. На першому етапі, коли групи людей були невеликі, управління в усіх сферах здійснювалося однією

людиною – лідером цієї групи. Історія менеджменту починається з передісторії (від стародавніх цивілізацій до нової історії) зародження менеджменту, як особливого наукового знання та виду діяльності.

Управління зародилося приблизно сім тисяч років тому, але тільки з кінця XIX століття та особливо у XX столітті, з розвитком соціального ринкового господарства, менеджмент виділився у самостійну сферу знань, тобто в науку.

Деякі дослідники намагалися зробити спробу визначити відмінність управління і менеджменту. В дослідженні [5] сказано наступне: «...з методологічної точки зору ототожнення змісту понять «менеджмент» і «управління» не зовсім коректне, оскільки у цих феноменів існують різні керовані об'єкти. Таким об'єктом у соціальному управлінні є суспільство, а в менеджменті – фірма (підприємство). На відміну від управління (що застосовується до різних сфер людської діяльності – соціальної, політичної, економічної, духовної) менеджмент передбачає діяльність з керівництва людьми в дуже різних організаціях, які орієнтуються переважно на отримання прибутку чи комерційного успіху».

В дослідженні [6] також надається порівняння управління і менеджменту, де управління розуміють, як найбільш загальне поняття. Воно поширюється на велике коло різноманітних об'єктів, явищ і процесів, наприклад:

- технічні системи;
- господарські системи;
- суспільні системи;
- державні системи тощо.

Менеджмент – це поняття, яке використовують переважно для характеристики процесів управління господарськими організаціями (підприємствами).

На думку авторів статті управління існує в обох перерахованих організаціях. Різниця їх в об'єкті: менеджмент організує тільки людей, а управління – це організація і людей, і всіх інших явищ природи.

В дослідженні [7] підкреслюється розмаїття підходів до визначення як управління, так і менеджменту. Під управлінням розуміють діяння, яке приводить до змін стану якогось об'єкта: вплив на об'єкт, систему, процес тощо з метою збереження їх сталості або переведення з одного стану в інший відповідно до встановленої мети. В управлінні виокремлюються об'єкт управління (підсистема, що керується) і суб'єкт управління (підсистема управління), які в сукупності складають систему управління. Об'єкт управління сприймає діяння (суспільна праця та виробництво; технічні засоби: машини, агрегати, споруди; тварини і рослини; поведінка окремих людей та груп). Суб'єкт управління реалізує управлінські діяння на підставі прийняття управлінських рішень (органи влади та управління різного рівня, окремі посадові особи, колективні органи прийняття рішень). В управлінні виокремлюються управління соціальними системами, управління технічними системами, управління біологічними системами. Ще більше розмаїття підходів притаманне визначенню поняття «менеджмент», що не вважається повною

мірою тотожним вищезгаданому, але отримало на цей час значне поширення. Систематизація різних його трактувань дає підстави для виокремлення передусім багатоаспектного підходу – як засобу, манери поводження з людьми, влади і мистецтва управління, особливого роду вміння та адміністративні навички, органу управління, адміністративної одиниці [8].

Інші підходи до визначення поняття «менеджмент» (цільовий, функціонально-цільовий, процесуально-цільовий, процесуально-ресурсний і процесуально-результативний) відповідають змістовій спрямованості визначень і підкреслюють переважаючу концентрацію уваги на досягненні цілей, ефективному використанні ресурсів, одержанні максимальних результатів функціонування та розвитку організацій. Усвідомлення виключної ролі управління в розвитку суспільства привело у ХХ ст. до появи великої кількості наукових праць, в яких автори намагалися з'ясувати зміст цього складного явища.

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що у літературі існують найрізноманітніші трактування управління й характеру його зв'язку з менеджментом і навіть їх ототожнення.

Невирішені складові загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що важливою невирішеною складовою проблеми визначення основних аспектів управління є відсутність парадигм управління і, відповідно, постановка проблеми про необхідність їх розробки.

Формулювання мети і задач статі. Метою статі є розробка парадигм управління. Для досягнення поставленої мети необхідне вирішення наступної задачі: визначення основних аспектів управління.

Методики дослідження: Для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: порівняльний аналіз наукової літератури та інформаційних джерел на основі методів порівняння, систематизації та узагальнення; узагальнення результатів аналізу і логічна генерація висновків, теорія методу Бабайлова.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вирішенні поставленої задачі статі (визначенні основних аспектів управління) були ураховані результати аналізу поглядів на управління у науковій літературі. Успішному вирішенню задачі сприяло також більш пильний аналіз ролі в становленні управління давньогрецьким вченим, військовим і державним діячем Ксенофонтом. Детальний аналіз цієї проблеми приводить до несподіваних висновків. Так, традиційно вважається, що термін «Економіка», введений вперше Ксенофонтом, означає і поняття «економіка». Однак Ксенофонт сенсом цього терміну, тобто поняттям економіка вважав організацію натурального, або домашнього господарства [9]. З практики відомо, що будь-яке господарство обов'язково передбачає організацію техніки (предмети праці, засоби праці), вартості і людей. До того ж при цьому здійснюється й саме виробництво. Зараз відомо, що організація технік розуміється як інженерія, організація людей – як адміністрація, організація вартості – як економіка. А разом – це є менеджмент. Це приводить до однозначного, хоча й несподіваного висновку: термін

«економіка» Ксенофонта, який він трактував як організацію натурального, домашнього господарства, має сенс як єдність менеджменту і виробництва, як уся господарська діяльність [9].

З іншого боку можна стверджувати, що управління існує як вплив трьох видів: вплив людини на людину; вплив людини на природу; вплив природи на природу. Інших видів впливу не існує. Так, коли директор підприємства (або будь-який керівник) впливає на підлеглого – він управляє. Коли токарь впливає на верстат – він управляє. Коли верстат впливає на предмет праці – він теж управляє. При цьому тільки вплив людини на людину є менеджмент, а два інших види впливу є виробництво. Тому управління є сума, єдність, синтез менеджменту і виробництва. А це означає, що Ксенофонт, визначав економіку як уся господарську діяльність, як єдність менеджменту і виробництва, й цим фактично ототожнював економіку з управлінням. Робимо висновок: ще Ксенофонт фактично визначив управління як єдність, синтез сучасних менеджменту і виробництва. Й уся практика підтверджує, що саме у цьому є сутність, зміст і основний закон управління.

Після отримання цього результату стало можливим розробка парадигм управління. При цьому був використаний багатий досвід розробки парадигм менеджменту, маркетингу, інженерії тощо. З цього слідує, що для розробки парадигм будь-якої сфері, необхідно апробувати основний закон управління методикою історичного-логічного Гегеля (коротко методикою Час). Розробка парадигм управління фактично зводилася до визначення зміни у часі характеру зв'язку менеджменту і виробництва, встановленню характеру зв'язку менеджменту і виробництва у трьох відрізках часу: в минулу, тобто, Доіндустріальну епоху; в теперішню – Індустріальну епоху, й у майбутню – Постіндустріальну епоху. Аналіз характеру зв'язку менеджменту і виробництва в ці три епохи показав, що:

- у Доіндустріальну епоху виробництво переважало менеджмент. Тобто в цю епоху панувала парадигма, глобальна стратегія переважання виробництва над менеджментом, тобто головну роль грало виробництво, а не його організація (тобто, не менеджмент).

- у Індустріальну епоху навпаки роль менеджменту, організації виробництва зростає і стає більш важливою ніж виробництво.

- на думку авторів даного дослідження у майбутню, Постіндустріальну епоху, зв'язок менеджменту і виробництва стане іншим – це буде *оптимальне* співвідношення менеджменту і виробництва. Для цього необхідно усунути протиставлення менеджменту і виробництва та знайти оптимальне співвідношення – таке, яке забезпечить найбільшу ефективність діяльності підприємства [10].

При цьому необхідна така важлива примітка: «виробництво» необхідно розуміти у самому широкому сенсі – як результат організації будь-якої діяльності. Відповідно й «менеджмент» необхідно розуміти теж у самому широкому, загальному сенсі – як організацію будь-якої діяльності (виробничої, політичної, тобто, державної, ринкової, підприємницької тощо).

Висновки. Отже, проведений огляд літературних джерел, що до визначення важливих аспектів управління; визначені основні аспекти управління (сутність, зміст, основний закон); розроблені три парадигми управління відповідно Доіндустріальній, Індустріальній, Постіндустріальній епох (глобальна стратегія переважній ролі виробництва; глобальна стратегія переважній ролі менеджменту; глобальна стратегія оптимального співвідношення менеджменту і виробництва).

Результати проведеного дослідження будуть сприяти підвищенню ефективності стратегічного управління будь-якого підприємства (організації).

Перелік посилань

1. Управління. *Wikipedia*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/buhrk> (дата звернення: 14.03.2022).

2. Словник основних термінів і понять з дисципліни «Менеджмент і адміністрування». *Херсонський державний університет*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/buhsd> (дата звернення: 14.03.2022).

3. Управління знаннями. *Wikipedia*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/buhsg> (дата звернення: 14.03.2022).

4. Babailov, V., & Levchenko, I. (2022). Development of updated management concept. *Technology Audit and Production Reserves*, 1(4)(63).

5. Концептуалізація понять «менеджмент» і «управління» в сучасному науковому дискурсі. *Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/buhtc> (дата звернення: 14.03.2022).

6. Менеджмент: поняття та сутність. Необхідність управління організаціями. *МАУП*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/buhsv> (дата звернення: 14.03.2022).

7. Державне управління. *Національна академія державного управління при президентові України*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/buhsz> (дата звернення: 14.03.2022).

8. Dmytriiev I., Babailov V., Levchenko Ya. Philosophical bases of improvement of paradigm development methodologies. *EUREKA: Social and Humanities*. 2020. No 1. P. 62-68. DOI: 10.21303/2504-5571.2020.001134.

9. Ксенофонт: веб-сайт. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Ксенофонт> (дата звернення: 02.02.2022).

10. Учение Аристотеля: веб-сайт. URL: <http://www.bibliotekar.ru/estestvoznanie-3/42.htm> (дата звернення: 10.02.2022).

References

1. Management [Upravlinnia], *Wikipedia*, available at: <http://surl.li/buhrk> (last accessed 14.03.2022).

2. *Dictionary of basic terms and concepts in the discipline "Management and Administration" [Slovnyk osnovnykh terminiv i poniat z dystsypliny «Menedzhment i administruvannia»]*, Kherson State University, available at: <http://surl.li/buhsd> (last accessed 14.03.2022).

3. Knowledge management [Upravlinnia znanniamy], *Wikipedia*, available at:

<http://surl.li/buhsg> (last accessed 14.03.2022).

4. Babailov, V., & Levchenko, I. (2022). Development of updated management concept. *Technology Audit and Production Reserves*, 1(4(63)).

5. Conceptualization of the concepts of "management" and "management" in modern scientific discourse [Kontseptualizatsiia poniat «menedzhment» i «upravlinnia» v suchasnomu naukovomu dyskursi], Scientific electronic library of periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine, available at: <http://surl.li/buhtc> (last accessed 14.03.2022).

6. Management: concept and essence. The need to manage organizations [Menedzhment: poniattia ta sutnist. Neobkhidnist upravlinnia orhanizatsiiamy], IAPM, available at: <http://surl.li/buhsv> (last accessed 14.03.2022).

7. Governance [Derzhavne upravlinnia], National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, available at: <http://surl.li/buhsz> (last accessed 14.03.2022).

8. Dmytriiev, I., Babailov, V., Levchenko, Ya. (2020). Philosophical bases of improvement of paradigm development methodologies. *EUREKA: Social and Humanities*, No 1, P. 62-68. DOI: 10.21303/2504-5571.2020.001134.

9. Ksenofont [Ksenofont], available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Ксенофонт> (last accessed 02.02.2022).

10. Aristotle's doctrine of matter and form [Uchenie Aristotelya o materii i forme], available at: <http://www.bibliotekar.ru/estestvoznanie-3/42.htm> (last accessed 10.02.2022).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.2; JEL Classification: L23, M11

Бабайлов В.К., Левченко Я.С., Кулай О.О. РОЗРОБКА ПАРАДИГМ УПРАВЛІННЯ

Мета. Управління – найважливіше явище і поняття в минулій і сучасній діяльності людства. Воно має давнє походження, самі різні форми, сфери використання, зв'язки і розуміння. Незважаючи на давнє походження, досі існує помилкове визначення його важливих аспектів й навіть ототожнення з менеджментом. Управління тісно пов'язане з менеджментом, але це не однакові поняття і явища. Як свідчить практика, ступінь розуміння управління суттєво впливає на результати його використання. Тому правильні визначення його аспектів є актуальними складовими проблемами управління. Особливу актуальність набуває така невирішена складова проблеми як визначення його важливішого аспекту, яким без сумніву є його сутність, основний закон, а точніше результат його апробації методикою історичного-логічного Гегеля, тобто – глобальні стратегії, парадигми управління. Саме глобальні стратегії управління мають значне практичне застосування. Однак саме вони й досі не розроблені. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що у літературі існують різні трактування управління й характеру його зв'язку з менеджментом й навіть їх ототожнення; але його автори також навіть не

ставлять проблему розробки парадигм управління. Вони концентрують увагу на другорядних аспектах управління, на характеристиках його видів і уникають визначення сутності, змісту, встановленні приватних законів управління. Але саме приватні закони і основний закон управління, як результат узагальнення його приватних законів, стає фундаментом для розробки парадигм управління. Причина цього в тому, що історично склалася ситуація, коли протягом всього ХХ століття увага спеціалістів була прикута до менеджменту. Тому, перш за все, були розроблені парадигми саме менеджменту. Але розробка парадигм управління залишається невирішеною проблемою. Однак, управління не зводиться до менеджменту, а тому й парадигми управління не можуть співпадати з парадигмами менеджменту. Виходячи з цього актуальним стає розробка парадигм управління. Метою статті є розробка парадигм управління. Для її досягнення була вирішена задача з визначення основних аспектів управління. **Методики дослідження.** Для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: порівняльний аналіз наукової літератури та інформаційних джерел на основі методів порівняння, систематизації та узагальнення; узагальнення результатів аналізу і логічна генерація висновків, теорія методу Бабайлова. **Результати:** визначені основні аспекти управління (його сутність, зміст, основний закон); розроблені три парадигми управління: Доіндустріальний, Індустріальний, Постіндустріальний. **Наукова новизна:** вперше розроблені парадигми управління. **Практична значимість:** розроблені парадигми управління, як його глобальні стратегії, будуть сприяти підвищенню ефективності стратегічного управління будь-якого підприємства (організації).

Ключові слова: управління; менеджмент; сутність; зміст; парадигми; глобальні стратегії; господарство; економіка.

UDK 338.2; JEL Classification: L23, M11

Babailov V., Levchenko Ya., Kulai O. DEVELOPMENT OF ADMINISTRATION PARADIGMS

Purpose. Administration - the most important phenomenon and concept in the past and present of mankind. It has ancient origins, a variety of forms, uses, connections and understandings. Despite its ancient origins, there are still misconceptions about its important aspects and even identification with management. Administration is closely related to management, but it is not the same concepts and phenomena. As practice shows, the degree of understanding of administration significantly affects the results of its use. Therefore, the correct definition of its aspects are relevant components of the administration problem. Such an unresolved component of the problem becomes especially relevant as the definition of its more important aspect, which is undoubtedly its essence, the basic law, or rather the result of its approbation by the method of historical and logical Hegel, ie - global strategies, administration paradigms. It is global administration strategies that have significant practical application. However, they are still not developed. An analysis of recent research and publications shows that in the literature there are different

interpretations of administration and the nature of its relationship with management and even their identification; but its authors also do not even pose the problem of developing administration paradigms. They focus on secondary aspects of administration, on the characteristics of its types and avoid determining the nature, content, establishment of private laws of management. But it is private laws and the basic law of administration, as a result of the generalization of its private laws, becomes the foundation for the development of administration paradigms. The reason for this is that historically there has been a situation where throughout the twentieth century the attention of specialists has been focused on management. Therefore, first of all, paradigms of management were developed. But the development of administration paradigms remains an unresolved issue. However, administration is not limited to management, and therefore the paradigms of administration can not coincide with the paradigms of management. Based on this, the development of management paradigms becomes relevant. The aim of the article is to develop administration paradigms. To achieve the aim, the task of defining the main aspects of administration was solved. **Research methods.** To achieve this aim, the following general scientific and special research methods and techniques were used: comparative analysis of scientific literature and information sources based on methods of comparison, systematization and generalization; generalization of analysis results and logical generation of conclusions, theory of Babaylov's method. **Results:** identified the main aspects of administration (its essence, content, basic law); developed three administration paradigms: Pre-industrial, Industrial, Post-industrial. **Scientific novelty:** administration paradigms were developed for the first time. **Practical significance:** the developed administration paradigms, as its global strategies, will help increase the effectiveness of strategic administration of any enterprise (organization).

Keywords: administration; management; essence; content; paradigms; global strategies; household; economy.

Відомості про авторів / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super-kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. (050) 139-27-76.

Babailov Vasil - PhD, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Левченко Ярослава Сергіївна – доктор наук з «Управління та адміністрування», Харківський національний автомобільно-дорожній університет, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: slavalevcenko1984@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4979-1101>, Моб. (066) 578-44-43.

Levchenko Yaroslava – Ds in "Management and administration", Kharkiv National Automobile and Highway University, professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Кулай Ольга Олександрівна - кандидат медичних наук, Полтавський державний медичний університет, доцент кафедри післядипломної освіти лікарів-стоматологів, м. Полтава, Україна; e-mail: oluyisi4ka@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1706-103X>

Kulai Olha - Candidate of Medical Science, Poltava State Medical University, Associate Professor of the Department of Postgraduate Education of Dentists, Poltava, Ukraine.

ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ МІСЬКОГО БЮДЖЕТУ

Блага В.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Благой В.В., канд. екон. наук, доцент

Федорець К.О., здобувач вищої освіти

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Постановка проблеми. За умов активного залучення України до світових процесів глобалізації та регіоналізації особливої уваги набувають регіональні аспекти соціального-економічного зростання держави. У цьому контексті особливо актуальними є питання економічного, фінансового та соціального розвитку регіонів на основі позитивних структурних зрушень галузевої, просторової та функціональної систем, раціонального використання економічного та фінансового потенціалу кожного регіону.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми формування, розробки й реалізації цільових муніципальних програм висвітлені у роботах М. О. Кизим, Г.М. Феденко [1], Т. К. Куранда, Н. І. Вавіліна [2], М. В. Квак [3], В. Ю. Трайлі [4], Я. О. Заріцька [5], К. В. Павлюк [6], Т. В. Бугай, А. А. Галюта [7] та ін.

За думкою М. О. Кизим, Г. М. Феденко [1] та М. В. Квак [3], проблеми регіонального розвитку одержали належну оцінку як необхідна передумова і складова соціально-економічного поступу держави. Окремі розділи, присвячені державній регіональній політиці, стали невід'ємною складовою найважливіших державних стратегічних документів.

На думку Т. К. Куранда, Н. І. Вавіліна [2] та В. Ю. Трайлі [4], кардинально змінилися принципи підходи до вирішення питань регіонального розвитку. активізувалася робота з формування нормативного поля регіональної політики.

Як зазначають Я. О. Заріцька [5], К. В. Павлюк [6] та Т. В. Бугай, А. А. Галюта [7], передача основних повноважень щодо регіонального й місцевого розвитку органам самоврядування відбувається за відсутності адекватної системи й механізмів контролю за ефективністю рішень.

Таким чином, в наукових публікаціях, присвячених дослідженню планування витрат бюджету, недостатньо уваги приділено методиці формування, розробки й реалізації цільових муніципальних програм.

Невирішені складові загальної проблеми. За умов активного залучення України до світових процесів глобалізації та регіоналізації особливої уваги набувають регіональні аспекти соціального-економічного зростання держави. У цьому контексті особливо актуальними є питання економічного, фінансового та соціального розвитку регіонів на основі позитивних структурних зрушень

галузевої, просторової та функціональної систем, раціонального використання економічного та фінансового потенціалу кожного регіону.

Визначення короткострокових і стратегічних завдань політики регіонального розвитку, прийняття ефективних рішень з питань його регулювання потребує оцінки сучасного стану економіки та ресурсного потенціалу регіонів, аналізу чинників та тенденцій економічного, фінансового і соціального розвитку регіонів, прогнозування соціально-економічних процесів. Необхідно також окреслити перспективні завдання і терміни їхньої реалізації, знайти необхідні ресурси та механізми реалізації поставлених завдань.

Формулювання цілей статті. Розробити методику формування, розробки й реалізації цільових муніципальних програм та визначити порядок ухвалення рішення про розробку цільових муніципальних програм і регламентований порядок контролю за ходом реалізації муніципальних цільових програм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія створення й ефективного використання фінансової бази місцевого самоврядування визначається наступними важливими моментами:

– по-перше, формуванням прогнозно-аналітичних документів, у яких обґрунтовуються цілі, завдання, пріоритети розвитку місцевого співтовариства, формуються вимоги до величини фінансової бази, достатньої для рішення соціально-економічних проблем муніципального утворення;

– по-друге, вибором й обґрунтуванням найбільш кращих з позиції місцевого самоврядування шляхів зміцнення фінансової бази.

Виходячи з цього, запропонуємо схему послідовності прийняття рішень органом місцевого самоврядування по формуванню фінансового потенціалу муніципального утворення (рис. 1).

Місцева фінансова політика як цілеспрямована науково обґрунтована діяльність органів місцевого самоврядування по створенню фінансової бази повинна мати чітку послідовність дій, що дозволяють ухвалювати рішення щодо формування фінансового потенціалу муніципального утворення [8].

Зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування може відбуватися шляхом установаження взаємовигідного співробітництва органів місцевого самоврядування із перерахованими вище позаструктурними формуваннями, які автоматично стають учасниками реалізації місцевої фінансової політики [9]. Дане співробітництво може проходити за трьома напрямками:

– залучення додаткових фінансових ресурсів з поза для рішення проблем місцевого самоврядування;

– створення центрів ділового розвитку;

– створення консультативних органів, які б проводили аналіз економічної ситуації, розробляли рекомендації для місцевої влади, розглядали й оцінювали інвестиційні проекти.

Відсутність єдиної політики по формуванню, розробці й реалізації цільових муніципальних програм створює додаткові складності при плануванні витрат міського бюджету [10].

Рис. 1. Схема послідовності прийняття рішень органом місцевого самоврядування по формуванню фінансового потенціалу муніципального утворення

Джерело: узагальнено авторами на основі [5, 7, 8]

У зв'язку із цим була розроблена методика формування, розробки й реалізації цільових муніципальних програм, на додаток до даної методики визначений порядок ухвалення рішення про розробку цільових муніципальних програм і регламентований порядок контролю за ходом реалізації муніципальних цільових програм.

У методиці формування, розробки й реалізації цільових муніципальних програм (далі - методика) установлені основні принципи, загальний порядок розробки, твердження, реалізації цільових програм. Її основною метою стало приведення муніципальних цільових програм до єдиного стандарту, що істотно полегшило процес планування витрат міського бюджету.

Дана методика носить прикладний характер. При плануванні витрат бюджету підприємствами м. Харкова Управлінням економічного розвитку й інвестицій адміністрації м. Харкова був сформований перелік цільових програм,

що підлягають фінансуванню.

Таким чином, прийняття методики дозволило Управлінню економічного розвитку й інвестицій адміністрації міста, привівши до єдиного стандарту муніципальні цільові програми, при плануванні витрат міського бюджету виключити необґрунтовані витрати.

При аналізі виконання видаткової частини бюджету підводять підсумки виконання бюджету в цілому, а також по видах витрат, по окремим розділам, видам бюджетних установ, статтям витрат. Виявляються можливості більше ощадливого використання асигнувань, перевіряється цільовий характер витрати бюджетних засобів, оцінюється ступінь задоволення потреб установ у засобах. При цьому важливо визначити, чи існує залежність між певними статтями витрат бюджету і його доходів (у нашому випадку сукупними доходами бюджету муніципального утворення).

Припустимо, що така залежність існує й має такий вигляд:

$$P = D^x, \quad (1)$$

де P и D – відповідно витрати й доходи бюджету (по певній статті);

$$x \in (-\infty; +\infty)$$

Припустимо, що реакція зміни витрат (по статтях) бюджету на зміни витрат у двох найближчих станах (два найближчих роки) однакова, тобто:

$$P_1 = D_1^E \text{ i } P_2 = D_2^E, \quad (2)$$

де P_1 і D_1 — відповідно витрати й доходи бюджету (по певній статті) у момент часу t_1 ,

P_2 і D_2 — відповідно витрати й доходи бюджету (по певній статті) у момент часу t_2 .

$$\text{Тоді } \frac{P_2}{P_1} = \left(\frac{D_2}{D_1} \right)^E$$

Такого роду залежність можна оцінити, використовуючи так званий показник дугової логарифмічної еластичності:

$$E_D(P) = \log_{\left(\frac{D_2}{D_1}\right)} \left(\frac{P_2}{P_1} \right) \quad (3)$$

Показник дугової логарифмічної еластичності дозволяє розрахувати міру реагування витрат (по статтях) бюджету муніципального утворення на зміну його доходів. Запропонована методика бюджетного аналізу дає можливість зіставити заплановані напрямки муніципальної соціально-економічної політики і їхню дійсну реалізацію.

Висновки з проведеного дослідження. Автори встановили, що застосовувана в даний час система оцінки фінансових ресурсів муніципальних

утворень (зокрема система оцінки доходів і витрат бюджетів муніципальних утворень Харківської області) недостатньо об'єктивна й не враховує потреби муніципальних утворень, що приводить до зниження фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Очевидно, що тільки за рахунок власних ресурсів муніципальні утворення не в змозі забезпечити повноцінний розвиток території. Зазначено, що фінансова база місцевого самоврядування пов'язана з економічною базою і є її складовою частиною. Фінансова й економічна бази є взаємообумовленими елементами місцевого самоврядування, тому що вони являють собою сукупність взаємозалежних відносин, близьких по сутності й значенню. Обґрунтована необхідність відображення перспективних завдань і термінів їхньої реалізації, пошуку необхідних ресурсів та механізмів реалізації поставлених завдань. Визначено, що базовим принципом відповідального регіоналізму є розширення функцій і повноважень на регіональному рівні з одночасним посиленням відповідальності перед населенням і державою. Цей принцип відповідального регіоналізму є формою розв'язання того протиріччя, яке завжди існувало й існуватиме між центром і регіонами.

Перелік посилань

1. Кизим М. О., Феденко Г. М. Теорія та практика оцінки пріоритетності та результативності державних цільових програм в Україні. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 6-13.
2. Куранда Т. К., Вавіліна Н. І. Цільові програми в системі державного управління науково-технологічним розвитком. *Науково-технічна інформація*. 2011. №2. С. 12-17.
3. Квак М. В. Стратегічне планування відтворення національного багатства як резерву для реалізації цільових програм розвитку держави та забезпечення національної економічної безпеки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Вип. 38. Харків: УкрДАЗТ, 2012. С. 28-31.
4. Трайтлі В. Ю. Державні цільові програми як об'єкт аудиту ефективності. *Вісник університету банківської справи НБУ*. №1(19). 2014. С. 203-207.
5. Заріцька Я. О. Зарубіжний досвід реалізації програмно-цільового планування на державному рівні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1(2). С. 294-298.
6. Павлюк К. В. Проблеми розвитку програмно-цільового методу у бюджетному процесі. *Наукові праці НДФІ*. 2005. Вип. 4(33). С. 42-54.
7. Бугай Т. В., Галюта А. А. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі: зарубіжний досвід і можливості його використання в Україні. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 3 (57). С. 206 – 210.
8. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: монографія. К.: Наукова думка, 2006. 432 с.
9. Вінницька О. А., Бержанір І. А. Принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Економічні горизонти*. № 2(3). 2017: сайт URL: <http://eh.udpu.edu.ua/issue/view/7628> (дата звернення: 12.03.2022).

10. Квасниця О. В., Русін В. М. Вплив фінансової політики на розвиток регіонів в умовах децентралізації. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 4. С. 321-330.

References

1. Kyzym, M. O, Fedenko, G. M. (2012). Theory and practice of assessing the priority and effectiveness of state target programs in Ukraine [Teoriia ta praktyka otsinky priorytetnosti ta rezultatyvnosti derzhavnykh tsilovykh prohram v Ukraini], *Business Inform*, No. 12, P. 6–13.

2. Kuranda, T. K., Vavilina, N. I. (2011). Target programs in the system of public administration of scientific and technological development [Tsilovi prohramy v systemi derzhavnogo upravlinnia naukovo-tekhnologichnym rozvytkom], *Scientific and technical information*, No. 2, P. 12-17.

3. Kvak, M. V. (2012). Strategic planning for the reproduction of national wealth as a reserve for the implementation of targeted programs for state development and national economic security [Stratehichne planuvannia vidtvorennia natsionalnoho bahatstva yak rezervu dlia realizatsii tsilovykh prohram rozvytku derzhavy ta zabezpechennia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky], *Bulletin of Transport Economics and Industry*, No. 38, Kharkov: UkrDAZT, P. 28-31.

4. Traitley, V. Y. (2014). State target programs as an object of performance audit [Derzhavni tsilovi prohramy yak ob'iekt audytu efektyvnosti], *Bulletin of the University of Banking of the NBU*, No. 1 (19), P. 203–207.

5. Zaritska, Ya. (2013). Foreign experience in the implementation of program-target planning at the state level [Zarubizhnyi dosvid realizatsii prohramno-tsilovoho planuvannia na derzhavnomu rivni], *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, No. 1 (2), P. 294-298.

6. Pavlyuk, K. V. (2005). Problems of development of program-target method in the budget process [Problemy rozvytku prohramno-tsilovoho metodu u biudzhethnomu protsesi], *Scientific works of NDFI*, No. 4 (33), P. 42-54.

7. Bugay, T. V, Galyuta, A. A. (2011). Program-target method in the budget process: foreign experience and opportunities for its use in Ukraine [Prohramno-tsilovyi metod u biudzhethnomu protsesi: zarubizhnyi dosvid i mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini], *Bulletin of ZhSTU*, No. 3 (57), P. 206 - 210.

8. Lunina, I. O. (2006). *Public finance and reform of intergovernmental relations [Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhethnykh vidnosyn]: monograph*, K.: Naukova dumka, 432 p.

9. Vinnytska, O. A., Berzhanir, I. A. (2017). Principles of local budget revenues in the context of decentralization [Pryntsypy formuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhetyv v umovakh detsentralizatsii], *Economic horizons*, No. 2 (3), available at: <http://eh.udpu.edu.ua/issue/view/7628> (last accessed 12.04.2022).

10. Kvasnytsia, O. V., Rusin, V. M. (2018). The impact of financial policy on the development of regions in decentralization [Vplyv finansovoi polityky na rozvytok rehioniv v umovakh detsentralizatsii], *Economic analysis*, No. 4, Vol. 28, P. 321–330.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.22.021.4; JEL Classification: G38

Блага В.В., Благой В.В., Федорець К.О. ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ МІСЬКОГО БЮДЖЕТУ

Мета: розробити методiku формування, розробки й реалізації цільових муніципальних програм та визначити порядок ухвалення рішення про розробку цільових муніципальних програм і регламентований порядок контролю за ходом реалізації муніципальних цільових програм. **Методика дослідження:** аналіз практики планування фінансових ресурсів на рівні суб'єкта України й муніципального утворення – для обґрунтування актуальності теми, мети за завдань дослідження; методи системного аналізу – для обґрунтування запропонованої методики бюджетного аналізу, яка дає можливість зіставити заплановані напрямки муніципальної соціально-економічної політики і їхню дійсну реалізацію. **Результати дослідження:** визначено, що застосовувана в даний час система оцінки фінансових ресурсів муніципальних утворень (зокрема система оцінки доходів і витрат бюджетів муніципальних утворень Харківської області) недостатньо об'єктивна й не враховує потреби муніципальних утворень, що приводить до зниження фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. **Наукова новизна:** удосконалена методика формування, розробки й реалізації цільових муніципальних програм, за рахунок доповнення її показником дугової логарифмічної еластичності, що дозволяє розрахувати міру реагування витрат (по статтях) бюджету муніципального утворення на зміну його доходів. Запропонована методика бюджетного аналізу дає можливість зіставити заплановані напрямки муніципальної соціально-економічної політики і їхню дійсну реалізацію. **Практична значущість:** розроблена методика носить прикладний характер. При плануванні витрат бюджету підприємствами м. Харкова Управлінням економічного розвитку й інвестицій адміністрації м. Харкова був сформований перелік цільових програм, що підлягають фінансуванню. Таким чином, прийняття методики дозволило Управлінню економічного розвитку й інвестицій адміністрації міста, привівши до єдиного стандарту муніципальні цільові програми, при плануванні витрат міського бюджету виключити необґрунтовані витрати.

Ключові слова: муніципальні програми; фінансування; бюджетний аналіз; планування витрат.

UDC 338.22.021.4; JEL Classification: G38

Blaga V., Blagoy V., Fedorets K. PLANNING OF CITY BUDGET EXPENDITURES

Purpose: to develop a methodology for the formation, development and implementation of targeted municipal programs. **Methodology of research:** analysis of the practice of planning financial resources at the level of both the subjects Ukraine and the municipality - to justify the relevance of the topic, the purpose of the research; methods of system analysis - to substantiate the proposed methodology of budget analysis, which makes it possible to compare the planned directions of

municipal socio-economic policy and their actual implementation. **Findings:** It is determined that the current system of estimating the financial resources of municipalities (in particular the system of estimating revenues and expenditures of budgets of municipalities of Kharkov region) is not objective enough and does not consider the needs of municipalities, which reduces the financial independence of local governments. **Originality:** improved methods of formation, development and implementation of targeted municipal programs, by supplementing it with an indicator of arc logarithmic elasticity, which allows you to calculate the response of costs (by articles) of the municipal budget to change its revenues. The proposed method of budget analysis makes it possible to compare the planned directions of municipal socio-economic policy and their actual implementation. **Practical value:** the developed technique is of an applied nature. When planning budget expenditures by Kharkov enterprises, the Department of Economic Development and Investments of the Kharkov Administration formed a list of targeted programs to be financed. Thus, the adoption of the methodology allowed the Department of Economic Development and Investment of the city administration, leading to a single standard of municipal targeted programs, in the planning of city budget expenditures to eliminate unreasonable costs.

Key words: municipal programs; financing; budget analysis; cost planning.

Відомості про авторів / About the Authors

Блага Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: blagavikvik@meta.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8386-0767>. Моб. (050) 610-10-14.

Blaga Viktoriya – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Благой Віталій Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури, доцент кафедри економіки, м. Харків, Україна; e-mail: blagoyvitval@i.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0702-561X>. Моб. (050) 512-60-50.

Blagoy Vitaly – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National University of Construction and Architecture, Associate Professor of Department of Economics, Kharkiv, Ukraine.

Федорець Катерина Олександрівна – здобувач вищої освіти, Харківський національний університет будівництва та архітектури, м. Харків, Україна.

Fedorets Kateryna – applicant for higher education, Kharkiv National University of Construction and Architecture, Kharkiv, Ukraine.

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кирчата І. М., канд. екон. наук, доцент

Шершенюк О. М., канд. екон. наук, доцент

Деділова Т. В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. В умовах постійних трансформаційних змін, що відбуваються в ринковій економіці агропромислового комплексу залишається однією з найважливіших сфер економіки України, а його стабільний динамічний розвиток й надалі забезпечує зростання добробуту, рівня життя й зайнятості населення, яке проживає на сільських територіях, тим самим сприяючи збереженню територіальної цілісності і надійної інфраструктури регіонів в цілому.

В сучасних економічних умовах, розвиток як різних напрямків сільського господарства, так і всього агропромислового комплексу є нестабільним і, незважаючи на постійну державну підтримку, як на державному, так і регіональному рівні у формі різних міжбюджетних трансфертів в ряді випадків виражається в негативних показниках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних аспектів стратегічного управління, інвестування та інноваційного розвитку агропромислового комплексу (АПК), проблеми стратегічного розвитку та економічної безпеки як надважливої складової національної економіки досліджено у роботах таких українських учених, як Геєць В.М., Халатура С.М., Слободянюка Н.О., Мельника О.В., Воронича М.М., Шинкарук Л.В., Зінчук Т.О., Бородіна О.М. та ін. [1-7].

Агропромисловий комплекс України має складну структуру та складається з таких галузей: 1) галузі, що виробляють засоби для сільськогосподарського виробництва та інших галузей; 2) сільськогосподарське виробництво; 3) галузі, що здійснюють переробку, збереження, транспортування продукції із сільськогосподарської сировини, доведення її безпосередньо до споживача; 4) виробничу та соціальну інфраструктуру цієї сфери.

На кожному з галузей АПК покладено певну роль у процесах відтворення економіки, але основною залишається сільськогосподарське виробництво оскільки кінцевим продуктом усього комплексу виступає сільськогосподарська продукція [8].

В сучасних умовах рівень безпеки є важливим фактором, що впливає на діяльність всіх господарюючих суб'єктів, а також на стан і динаміку розвитку конкурентоспроможності підприємств АПК, тому основні принципи побудови

моделі інтегральної якісної оцінки рівня економічної безпеки підприємств мають полягати в наступному [9, 10].

1) забезпечення цілісності і незалежності – для того щоб підприємство як економічна система прогресивно еволюціонувала і досягала позитивних цілей, необхідно, щоб вона не припинила своє існування як унікальна цілісність певних елементів з властивою їй сукупністю взаємозв'язків на даному часовому відрізку і територіальній локалізації. Іншими словами, основним і найважливішим умовою досягнення цілей діяльності підприємства АПК і ефективності його функціонування є забезпечення економічної безпеки;

2) забезпечення сталого розвитку – саме в сфері агропромислової діяльності створюються необхідні матеріальні передумови для динамічного цілеспрямованого розвитку інших галузей і соціальних систем. Відсутність міцного економічного фундаменту рано чи пізно призводить до небажаної трансформації системи, тобто до суттєвих кількісних і якісних змін в ній, які призведуть до припинення її існування в колишньому вигляді;

3) раціональне землекористування – питання, що стосуються використання земельних ресурсів є відмінною рисою проблеми забезпечення економічної безпеки саме агропромислових підприємств. Відносини, що виникають з приводу земельних ресурсів, виходять на рівень національної безпеки, що вимагає розробки спеціальних механізмів оцінки земельних ресурсів як важливої складової економічної безпеки підприємства АПК. Крім того, всі рекомендації щодо подальшого розвитку підприємства повинні розглядатися в призмі раціонального землекористування.

Однак, на сучасному етапі відсутня чітка державна політика в забезпеченні продовольчої безпеки кожного окремого регіону, немає і загальнонаціональної політики розвитку спеціалізації сільського господарства і міжрайонного обміну продовольством. При цьому існує значна диференціація в соціально-економічному розвитку регіонів, рівень життя та умови праці населення в них. Регіон поставлений перед необхідністю вирішувати проблему продовольчої безпеки в форматі використання ресурсів економічного простору власної території [11].

Недосконалість інфраструктури та обмежений доступ сільських товаровиробників до ринків збуту продукції, погіршення соціально-демографічної ситуації на сільській території є причиною серйозної нестачі кваліфікованих фахівців в галузі. Саме тому сталий і динамічний розвиток агропромислового комплексу набуває все більшого стратегічного значення для стабільного існування держави.

Невирішені складові загальної проблеми. В даний час діюча система взаємовідносин в системі АПК не забезпечує його економічну безпеку, оскільки характеризується наявністю цілого комплексу загроз, відсутністю чіткого механізму управління ризиками, наявною корупційною складовою при просуванні виробленої продукції від товаровиробника до споживача і при розподілі фінансових ресурсів в якості державної підтримки, а ринкові відносини виключають вплив органів влади на вибір спеціалізації,

еквівалентність обмінних відносин, та слабку інноваційно-інвестиційну активність.

Формулювання цілей статті. Розробка та реалізація ефективної стратегії розвитку, будучи перспективно-орієнтованим етапом забезпечення економічної безпеки, стає підґрунтям для набуття довгострокових конкурентних переваг, а тому залишається надалі актуальною проблемою та виступає основною метою в даному дослідженні.

Викладення основного матеріалу дослідження. В рамках дослідження можливих напрямків стратегічного розвитку агропромислового комплексу та різних його галузей особливу увагу слід звернути на стійкість агропромислового виробництва, оскільки в сучасній нестабільній економічній ситуації, як на зовнішньому так і на внутрішніх ринках саме цей показник дозволить зберегти ресурсний потенціал виробника і в умовах нестабільних ринкових змін реалізувати радикальні нестандартні заходи з модернізації засобів виробництва і реалізації готового продукту на різного рівнях ринках збуту.

Залежність в імпорті життєвоважливих першочергових продуктів харчування створює певну вразливість суверенітету держави, внаслідок цього держава має відігравати важливу роль у розвитку агропромислового комплексу, а економічну безпеку АПК слід розглядати як функціональну систему, яка відображає процеси взаємовідносин інтересів учасників аграрних відносин в залежності від загроз, передумовами яких виступають ризики.

Сучасну структуру агропромислового комплексу слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів:

– *сільське господарство* – основоположна галузь АПК, основним завданням якої є забезпечення продовольством населення і створення сировинної бази різних промислових галузей. Основним показником ролі даної галузі є частка зайнятості в сільському господарстві економічно активного населення. У масштабі держави цим показником є питома вага в структурі ВВП;

– *забезпечуючий комплекс* – галузі, що забезпечують сільське господарство засобами виробництва: машинобудування, хімічна промисловість та ін;

– *переробна промисловість* - галузі, що виконують функцію первинної переробки виробленої сировини для подальшої передачі на підприємства харчової промисловості;

– *інфраструктурний комплекс* – мережа налагоджених виробничих етапів, що включають в себе заготівлю сировини, її зберігання, транспортування, виробничий процес, в результаті проходження яких сировина перетворюється в готовий продукт, готовий для поставки на різні ринки збуту.

Стійкому зростанню галузей, що входять в АПК, перешкоджає ряд проблем. Перша група складнощів пов'язана з економічними особливостями діяльності комплексу:

- низький рівень модернізації виробництва, слабкі темпи впровадження управлінських, організаційних і маркетингових інновацій, зниження чисельності кваліфікованих кадрів;

- друга група проблем відноситься до самих сільських територій: відтік працездатного населення в регіони, районні центри, які економічно більш привабливі; нерозвиненість бізнес-структур, які можуть забезпечити зайнятість і задовільний попит в товарах і послугах місцевих жителів [12].

Дослідження показують, що технічна, комунікаційна і транспортна забезпеченість є пріоритетними при розвитку агропромислового комплексу регіонів країни і підвищення рентабельності, якості збуту і зростання швидкості поставок продукції, а значимість АПК як стратегічного ресурсу в забезпеченні інтересів на світовій арені обумовлена наступними фактами:

- АПК відіграє провідну роль в забезпеченні національних інтересів країни, так як його частка в світовому ВВП має стійку динаміку до зростання за рахунок збільшення обсягу виробництва аграрної продукції і підвищення рівня її переробки;

- Україна має потужний потенціал для виробництва аграрної продукції;

- стійкість світового і національних агропродовольчих ринків, і їх окремих сегментів, що склалася в світі;

- система продовольчого забезпечення та міжнародного поділу праці в сфері АПК не забезпечує стійкість світового і національних агропродовольчих ринків, і їх окремих сегментів;

- активізувалася проблема голоду в світовому масштабі, при цьому частина жителів планети страждає від так званих прихованих форм голоду, пов'язаних з недостатнім споживанням життєво важливих мікроелементів через бідність свого раціону.

Говорячи про загрози економічної безпеки АПК, доцільно їх розділити на:

а) *зовнішні загрози*:

- прояви більш розвинених країн проти інтересів України на світовому ринку продовольства;

- діяльність міжнародних організацій, що не сприяє розвитку інтересів України в сфері АПК;

- загострення конкуренції на світовому ринку продовольства;

- зростання технологічного розриву між закордонними та вітчизняними виробниками аграрної продукції;

- наслідки фінансових криз розвинутих країн.

б) *внутрішні загрози*:

- матеріально-технічна база, що потребує корінної модернізації;

- використання непрогресивних технологій на виробництві;

- низька інвестиційна активність обумовлена дефіцитом фінансових ресурсів, недосконалістю законодавства та несприятливістю інвестиційного клімату;

- низька інноваційна активність;
- недосконалий механізм мотивації персоналу та погіршення соціальних стандартів сільського населення;
- корупційна складова в державній системі управління та в сфері АПК зокрема.

Нейтралізація загроз економічній безпеці АПК повинна здійснюватися в рамках програмно-цільового підходу і включати в себе: виявлення джерела загроз, оцінку і розробку програмно-цільових заходів, спрямованих на нейтралізацію можливих загроз економічній безпеці, аналіз ступеня важливості загроз, економічну оцінку планованих заходів, розробку стратегії економічної безпеки агропромислових регіонів.

З метою ефективного розвитку аграрного комплексу напрямки державного впливу повинні бути розділені як мінімум за рівнями (рис. 1).

Державна агропромислова політика повинна являти собою систему принципів, прогнозів, дорожніх карт, що визначають структуру і функціонування агропромислових комплексів, підкомплексів і кластерів, їх відносин між собою і з органами державного і регіонального управління.

Метою агропромислової політики має стати створення умов і факторів для формування та сталого розвитку в АПК системи конкурентоспроможних, економічно і соціально ефективних, інноваційно активних і соціально відповідальних агропромислових формувань, здатних забезпечити довгострокове стійке розвиток АПК

Забезпечення сталого розвитку конкурентоспроможності та безпеки АПК і соціального простору сільських територій могло б в якості розділів цільових програм включати заходи щодо поглиблення міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції з використанням агропромислової кластеризації і дорожнього картування, агротехнопарків, центрів трансферу агротехнологій і т.п.

Ці форми, інститути і методи дозволять підвищити рівень агропромислової інтеграції і перетворити його у вирішальний фактор стійкості, збалансованості, соціальної безпеки та конкурентоспроможності.

Метою закону про державну агропромислову політику має бути закріплення базових принципів, пріоритетів та механізмів реалізації державної агропромислової політики, поєднання міжгалузевого і територіального (просторових) принципів стратегічного планування, створення систем взаємодії регіональних і муніципальних органів влади. Основні принципи розробки агропромислової політики мають полягати у наступному:

1) комплексний, системний і багаторівневий характер агропромислової політики, охоплення регіонального, мезоекономічних і макроекономічного рівнів;

2) єдність місій, методів, механізмів інституційно- функціонального регулювання та інших заходів щодо реалізації агропромислової політики;

<i>зовнішні загрози</i>	Пріоритетні напрямки першого рівня		<i>внутрішні загрози</i>	
прояви більш розвинених країн проти інтересів України на світовому ринку продовольства;	1.	Сфера виробництва	Скотарство (виробництво молока і м'яса), як системоутворююча підгалузь, яка використовує конкурентні переваги країни, в першу чергу, наявність значних площ сільськогосподарських угідь.	матеріально-технічна база, що потребує корінної модернізації;
діяльність міжнародних організацій, що не сприяє розвитку інтересів України в сфері АПК;	2.	Економічна сфера	Підвищення доходів сільськогосподарського виробника	використання непрогресивних технологій на виробництві; низька інноваційна активність;
загострення конкуренції на світовому ринку продовольства;	3.	Соціальна сфера	Сталий розвиток сільських територій як неодмінна умова збереження трудових ресурсів, територіальної цілісності країни	низька інвестиційна активність обумовлена дефіцитом фінансових ресурсів,
зростання технологічного розриву між закордонними та вітчизняними виробниками аграрної продукції;	4.	Сфера виробничого потенціалу	Меліорація земель сільськогосподарського призначення, введення в обіг невикористовуваної ріллі та інших категорій угідь	недосконалістю законодавства та несприятливістю інвестиційного клімату;
	5.	Інституційна сфера	Розвиток інтеграційних зв'язків в агропромисловому комплексі та формування продуктивних підкомплексів, територіальних кластерів	недосконалий механізм мотивації персоналу та погіршення соціальних стандартів сільського населення;
наслідки фінансових криз розвинутих країн	6.	Сфера наукового забезпечення	Найважливіша умова формування інноваційного агропромислового комплексу	корупційна складова в державній системі управління та в сфері АПК
Пріоритетні напрямки другого рівня				
1. Розвиток імпортозамінних підгалузей сільського господарства				
2. Екологічна безпека сільськогосподарської продукції та продовольства				
3. Нарощування експорту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства у міру насичення ними внутрішнього ринку				
4. Мінімізація логістичних витрат і оптимізація інших факторів, що визначають конкурентоспроможність продукції				

Рис. 1. Пріоритетні напрямки стратегічного розвитку АПК

Джерело: побудовано авторами

3) взаємозв'язок агропромислової політики з економічною, науково-технічною, соціально-демографічною, освітньою та зовнішньо-економічною політикою держави;

4) забезпечення пріоритетного розвитку високотехнологічних міжгалузевих комплексів (кластерів), галузей і виробництв, руху агропромислової економіки у напрямку входження країни до складу світових науково-технологічних лідерів;

5) формування інституційних умов для еволюційного, збалансованого, комплексного і сталого розвитку агропромислових об'єднань на основі розвитку їх інноваційно-відтворювального потенціалу, підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва.

Одночасно з державним регулюванням АПК важливу роль в умовах нестабільної економічної ситуації грають самі учасники ринку, які в жорстких конкурентних умовах під впливом ринкових механізмів самостійно регулюють відносини, які будуються на саморегулюванні цін і отже вільному ціноутворенні без втручання державних органів.

Проте система регулювання ціноутворення на ринку агропромислового сектора економіки країни передбачає обов'язкову присутність державного сегмента в певній пропорції.

Сутність економічної безпеки агропромислового комплексу (АПК) як системи економічних інтересів полягає в пошуку механізмів компромісу між забезпеченням національних інтересів країни, продовольчою безпекою та ризиками, в результаті яких забезпечується стійке функціонування АПК.

Для системи економічної безпеки АПК властиве значне число ризиків, виникнення яких носить різну ймовірність (високий, середній, низький), і прояв яких в тій чи іншій мірі сприяє нестійкості економічної безпеки як системи, а ефективне управління системою з метою максимально зменшити можливість виникнення ризиків через механізми страхування, хеджування забезпечують її стійкість

Сьогодні страхування сільськогосподарських ризиків в Україні є необхідним атрибутом цивілізованої, сучасної та ефективної системи управління, а також потребує державної підтримки та регулювання.

У сформованій системі сільськогосподарського страхування існують значні проблеми і перешкоди, які гальмують її розвиток.

Для поліпшення умов і вирішення наявних проблем в сфері агрострахування і з метою популяризація її серед сільськогосподарських виробників, потрібно [13]:

- удосконалити чинну та розробити ефективну нормативно-законодавчу базу щодо страхування;
- розширити перелік ризиків для сільськогосподарських культур такими природними явищами, як тривалі зливи, рання поява сніжного покриву і промерзання верхнього шару ґрунту, льодова кірка;
- ввести гнучкі програми агрострахування та можливості державної підтримки для регіонів з високоризикованим сільськогосподарським виробництвом;
- знизити ціни на послуги страхування за рахунок діючої та ефективної системи державної підтримки;
- створити прозорі та рівні умови для всіх учасників ринку агрострахування;
- ввести обов'язкове страхування на 50% посівів найризикованіших культур;

– сформувати Український аграрний страховий резерв, кошти якого спрямовувалися б на покриття збитків за договорами страхування [13].

Крім того, економічній безпеці АПК в системі національних інтересів України сприятиме досягнення наступних стратегічних цілей:

а) на рівні макроекономіки:

– підвищення конкурентних переваг аграрної продукції за рахунок вдосконалення якісних характеристик з метою збільшення обсягу експорту;

– виділення пріоритетних галузей в розвитку АПК за рахунок диференційованого підходу, заснованого на визначенні ролі кожного виду аграрної продукції в забезпеченні продовольчої безпеки;

– введення державного замовлення на виробництво необхідного обсягу продукції з метою імпортозаміщення;

– диференціація бюджетних субсидій до закупівельних цін на продукцію аграрного призначення, а також вдосконалення алгоритму державної підтримки проблемних сільських територій;

– підвищення рівня самозабезпечення в продовольстві за рахунок активізації інноваційно- інвестиційної діяльності, а також інтеграції науки і виробництва; вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в галузі митної політики імпортованого продовольства;

– розвиток нормативно-правової бази, здатної реагувати на сучасні умови господарювання;

б) на мезорівні:

– вироблення інструментів, спрямованих на вдосконалення механізму організаційно- економічних відносин між суб'єктами у сфері АПК;

– наукове обґрунтування, створення та розміщення агромістечок, вибір їх спеціалізації відповідно до природно-кліматичних та інфраструктурних особливостей територій;

– вдосконалення програм розвитку пріоритетних галузей АПК, в т.ч. грантової підтримки;

– організація інформаційно-консультаційних центрів для доведення до керівників господарюючих суб'єктів у сфері АПК змін до нормативно-правових актів, проведення консультування в області оподаткування, бюджетування, економіки, фінансів;

– розробка програм розвитку соціальної інфраструктури села;

в) на мікрорівні:

– підвищення мотивації персоналу, створення сприятливих умов праці і відпочинку, забезпечення достатнього рівня соціальної захищеності;

– впровадження нових технологій при виробництві аграрної продукції;

– розробка резервів зниження низькосортної, бракованої продукції, дотримання агротехнічних заходів на всіх стадіях виробничого циклу при виробництві продукції;

– вдосконалення маркетингової діяльності з метою активізації зовнішньоекономічного співробітництва;

– підвищення рівня кваліфікації управлінського персоналу з метою оперативності прийнятих управлінських рішень в сфері АПК.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що дослідження агропромислового комплексу України як сукупність взаємопов'язаних галузей дозволить найбільш докладно розглянути основні елементи та чинники, що впливають на формування стабільного і стійкого функціонування АПК і способи переходу на інтенсивний спосіб ведення господарства, що в свою чергу дозволить значно знизити ризики, які безпосередньо впливають на всі види діяльності галузей агропромислового комплексу.

АПК України вимагає не лише фінансової підтримки, а й створення сприятливих, стабільних та довгострокових умов для сільськогосподарських товаровиробників як у рамках всієї галузі, так і в галузі страхування.

Оскільки, саме за таких умов, ефективне аграрне виробництво сприятиме продовольчій незалежності та забезпеченню національних інтересів України на світовій арені, а економічна безпека АПК – стане одним із стратегічних ресурсів національної безпеки країни в цілому.

Перелік посилань

1. Халатур С. М. Інституціональні детермінанти формування стратегії економічного розвитку сільського господарства України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 5. С. 119–123.
2. Слободянюк Н. О. Інвестиційні стратегії забезпечення конкурентоспроможності аграрної сфери національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 172–176.
3. Мельник О. В. Сучасні аспекти стратегічного управління в аграрному секторі економіки України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С. 111–116.
4. Воронич М. М. Стан та основні тренди розвитку аграрного сектору України: гео економічний аспект. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 154–162.
5. Оцінка впливу Угоди про асоціацію ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Геєця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2014. 102 с.
6. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектору економіки України: монографія. Житомир: ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2008. 384 с.
7. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наукова доповідь / О.М. Бородіна та ін.; за ред. В.М. Геєця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 56 с.
8. Матросова Л. М. Проблеми розвитку агропромислового комплексу України як напрям підвищення конкурентоспроможності економіки. *Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. Вип. 42.

2020. С.83–90. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/16.pdf. (дата звернення: 10.03.2022).

9. Новікова О. Ф., Покатиленко Р. В. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення: монографія. Донецьк: НАН України. Ін-т економіки промисловості, 2006. 408 с.

10. Богачев В. И. Экономическая и продовольственная безопасность регионов в условиях аграрной реформы : монография. Луганск, 2009. 114 с.

11. Кулагина Н. А. Роль экономической безопасности АПК в обеспечении продовольственной безопасности страны. *Актуальные вопросы экономических наук*. 2010. № 16. С.53–58.

12. Matvey S. Oborin. Infrastructure development in the agro-industrial complex of rural areas. *Science Journal of VolSU. Global Economic System*. 2018. Vol. 20. No. 2. P. 55–63.

13. Руснак А. В., Карнаушенко А. С. Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. № 19/2018. С. 5–10.

References

1. Khalatur, S. M. (2017). Institutional determinations of the forming of the strategy of the development of the agricultural industry of Ukraine [Instytutsionalni determinanty formuvannya stratehiyi ekonomichnoho rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy], *Biznes-Inform*, No. 5, P. 119–123.

2. Slobodyanyuk, N. O. (2017). The investment strategies of the ensuring of the competitiveness of the agrarian sphere of the national economy [Investytsiyni stratehiyi zabezpechennya konkurentospromozhnosti ahrarnoyi sfery natsionalnoyi ekonomiky], *Biznes-Inform*, No. 1, P. 172–176.

3. Melnyk, O. V. (2017). The modern aspects of the strategic management in the agrarian sector of the economy of Ukraine [Suchasni aspekty stratehichnoho upravlinnya v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy], *Biznes-Inform*, No. 4, P. 111–116.

4. Voronych, M. M. (2019). The condition and the main trends of the progress of the agrarian sector of Ukraine: geoeconomical aspect [Stan ta osnovni trendy rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy: heoekonomichnyy aspec], *Biznes-Inform*, No. 6, P. 154–162.

5. Heyets, V. M., Ostashko, T. O., Shynkaruk, L. V. (2014). The valuation of the influence of the Agreement of Association of Free Trade Zone between Ukraine and EU on the economy of Ukraine [Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiyu ZVT mizh Ukrayinoyu ta ES na ekonomiku Ukrayiny]: scientific report. *SI "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"*, Kyiv, 102 p.

6. Zinchuk, T. O. (2008). *The European Integration: the main problems of the adaptation of the agro-industrial sector of the economy of Ukraine [Yevropeyska intehratsiya: problemy adaptatsiyi ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy]: monograph*, Zhytomyr, 384 p.

7. Borodina, O. M. (2012). The Ukrainian model of the agrarian progress and its social-economical reorientation [Ukrainska model aharnoho rozvytku ta yiyi sotsio-ekonomichna pereoriyentatsiya]: scientific report. *SI "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 56 p.
8. Matrosova, L. M. (2020). Problems of development of agro-industrial complex of Ukraine as a direction of increase of competitiveness of economy. [Problemy rozvytku ahropromysloвого комплексу Ukrayiny yak napryam pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ekonomiky], *Electronic scientific and practical journal "Market Infrastructure"*, No. 42, P. 83–90, available at: http://market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/16.pdf. (last accessed 10.03.2022).
9. Novikova, O. F., Pokatylenko, R.V. (2006). *Economic security: conceptual definitions and mechanisms of provision [Ekonomichna bezpeka: kontseptualni vyznachennya ta mekhanizmy zabezpechennya]: monograph*, Donetsk, 408 p.
10. Bogachev, V. I. (2009). *Economic and food security of regions in conditions of agrarian reform [Ekonomicheskaya i prodovol'stvennaya bezopasnost' regionov v usloviyakh agrarnoy reformy]: monograph*, Lugansk, 114 p.
11. Kulagina, N. A. (2010). The role of the economic security of the agro-industrial complex in ensuring the food security of the country [Rol ekonomicheskoy bezopasnosti APK v obespechenii prodovol'stvennoy bezopasnosti strany], *Current issues of economic sciences*, No. 16, P. 53–58.
12. Oborin, M. S. (2018). Infrastructure development in the agro-industrial complex of rural areas. *Science Journal of VolsU. Global Economic System*, No. 2, P. 55–63.
13. Rusnak, A. V., Karnaushenko, A. S. (2018). Risk insurance of agricultural enterprises in Ukraine [Strakhuvannya ryzykiv sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv v Ukrayini], *Investments: practice and experience*, No. 19, P. 5–10.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.43; JEL Classification: Q18

Кирчата І. М., Шершенюк О. М., Деділова Т. В. СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета. Розробка та реалізація ефективної стратегії розвитку, будучи перспективно-орієнтованим етапом забезпечення економічної безпеки, стає підґрунтям для набуття довгострокових конкурентних переваг, а тому залишається надалі актуальною проблемою та виступає основною метою в даному дослідженні. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою є праці провідних вітчизняних учених-економістів, в яких розглядаються сучасні аспекти стратегічного управління, інвестування та інноваційного розвитку агропромислового комплексу (АПК), проблеми стратегічного розвитку та економічної безпеки як надважливої складової

національної економіки. В роботі використано методи узагальнення та абстрагування; метод аналізу і синтезу. **Результати.** Успішність стратегії розвитку значною мірою залежить від обґрунтованості заходів реагування на зміни та очікування ринку в довгостроковій перспективі, тобто від ефективності стратегічного управління та реалізації системи заходів із забезпечення найбільш раціонального використання стратегічних ресурсів, виявлення резервів та належного рівня економічної безпеки. В сучасних умовах рівень безпеки є важливим фактором, що впливає на діяльність всіх господарюючих суб'єктів, а також на стан і динаміку розвитку конкурентоспроможності підприємств АПК. Завдяки правильно обраним стратегічним орієнтирам та вчасному провадженні стратегії розвитку підприємства АПК можуть боротися за збільшення частки ринку і набувати нових конкурентних переваг. **Наукова новизна.** Запропоновано визначати та нейтралізувати загрози економічній безпеці АПК в рамках програмно-цільового підходу, який передбачає: виявлення джерела загроз, оцінка і розробка програмно-цільових заходів, спрямованих на нейтралізацію можливих загроз економічній безпеці, аналіз ступеня важливості загроз, економічна оцінка планованих заходів, розробка стратегії економічної безпеки агропромислових регіонів. **Практична значущість.** В роботі визначено, що забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки АПК в якості розділів цільових програм має включати заходи щодо поглиблення міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції з використанням агропромислової кластеризації і дорожнього картування, агротехнопарків, центрів трансферу агротехнологій та ін.

Ключові слова: стратегія; конкурентні переваги; стратегія розвитку; стратегічне управління, економічна безпека

УДК 338.43; JEL Classification: Q18

Kyrchata I., Shershnyuk O., Dedilova T. STRATEGIC DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX AS A BASIS FOR MAINTENANCE OF ECONOMIC SECURITY

Purpose. The purpose of the article is the development of theoretical bases of agro-industrial complex (AIC) effective strategy as the perspective-oriented stage of maintenance of economic security. **Methodology of research.** The theoretical and methodological basis of the study were the works of leading domestic scientists devoted to the modern aspects of strategic management, investment and innovative development of agro-industrial complex, the problems of strategic development and economic security as an important component of the national economy. The methods of generalization and abstraction are used in the work; method of analysis and synthesis. **Findings.** The successful development strategy largely depends on the soundness of measures to respond to changes and market expectations in the long term. It also depends on the effectiveness of strategic management and the implementation of a system of support for strategic resources, identification of reserves and appropriate economic security. In modern conditions, the level of

security is an important factor influencing the activities of all economic entities, as well as the state and dynamics of competitiveness of agricultural enterprises. Thanks to the right choice of strategic guidelines and timely development strategies the agricultural enterprises can fight to increase market share and gain new competitive advantages. **Originality.** The identification and neutralization of threats to economic security of the agro-industrial complex within the program-target approach have been proposed. It includes: identifying the source of threats, assessment and development of program-targeted measures to neutralize possible threats to economic security, threats analysis, economic evaluation of planned measures economic security of agro-industrial regions. **Practical value.** It is determined that maintenance of sustainable development and economic security of agro-industrial complex as sections of target programs should include measures to deepen interregional and intra-regional integration using agro-industrial clustering and road mapping, agro-technoparks, centers of agro-technology transfer, etc.

Key words: strategy; competitive advantages; development strategy; strategic management, economic security.

Відомості про авторів / About the Authors

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб. (050) 669-00-96.

Kyrchata Iryna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Шершенюк Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>. Моб. (050) 151-30-09.

Shershenyuk Elena – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. (050) 281-83-28.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ СТРАХОВИХ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Непран А. В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Осьмірко І. В., канд. екон. наук, доцент

*Харківський національний педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди*

Постановка проблеми. Управління запасами є однією із важливих функцій та відповідальних задач в логістиці промислового підприємства. З метою забезпечення безперебійного процесу виробництва необхідно мати на промислових підприємствах та складах певні, незнижувані виробничі запаси. Розміри виробничих запасів повинні бути достатні для рівномірного та безперебійного забезпечення процесу виробництва, але не повинні перевищувати мінімально необхідної кількості в межах встановлених нормативів. Наявність та нагромадження надлишкових запасів «відтягує» на себе значні фінансові ресурси. В 2020 р. питома вага запасів в сукупних активах підприємств переробної промисловості становила 29,8 %. Відволікання оборотних коштів в надлишкові запаси є однією з причин збільшення попиту на кредитні ресурси, невчасних розрахунків з банком і кінець кінцем — уповільнення оборотності засобів і зниження рентабельності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Призначення та класифікація запасів підприємств знайшли широке висвітлення в працях багатьох вітчизняних дослідників, як С. Ф. Голова, Б. В. Буркинського, Л. В. Фролової, Є. В. Крикавського, К. М. Танькова, Л. М. Гурч, Л. О. Рубан та ін. Серед зарубіжних авторів можна відмітити дослідження Д. Бауерсокса, Д. Клосса і Д. Купера [1], Р. Чейза [2], Дж. Р. Стока, Д. М. Ламберта [3], Дж. Шрайбфедера [4], Дж. Доланда [5], М. Фендер, Ф. Дорнер [6] та ін. Як відзначала Л. О. Рубан, розроблення ефективної логістичної системи управління запасами є запорукою успішного функціонування підприємств в умовах економічних обмежень [7, с. 316]. Виробничі запаси виконують важливу функцію в системі суспільного відтворення: вони забезпечують безперервність і ритмічність процесу відтворення. Друга функція, яка пов'язана з першою, полягає в тому, що вони служать визначеним амортизатором, страховим резервом на всіх стадіях суспільного виробництва [8, с. 99].

Для управління матеріальними запасами пропонується ряд методик: визначення оптимального обсягу закупівель на основі формули Харриса-Уілсона [4, 9], ABC-аналіз і XYZ-аналіз, системи з фіксованою величиною замовлення, з фіксованою періодичністю замовлення, система мінімум-

максимум [10, с. 78–87]. Модель розрахунку оптимальної партії поставки можна використовувати не тільки для розрахунку оптимального обсягу замовлення, а також для визначення обсягу оптимальної партії виробництва продукції та виробничого циклу [9, с. 20]. Досліджуючи процеси управління запасами, Д. Бауерсокса відмічає: «... невизначеність функціонального циклу (циклу виконання заказу) означає, що політику управління запасами не можна будувати на передумові безперебійності поставок [11, с. 252].

Невирішені складові загальної проблеми. Правильне визначення страхових запасів — необхідна умова покращення управління запасами. Проте ці питання розроблені ще не достатньо. Для спеціалістів-практиків не достатньо чітко прописані алгоритми визначення страхових запасів. Більшість управлінських рішень щодо створення страхових запасів ґрунтуються на досвіді, даних за попередні періоди. В умовах широкої номенклатури запасів, змін у структурі виробництва традиційні методи визначення страхових запасів часто не дають змогу визначити їх обсяг з достатньою точністю.

Формулювання цілей статі. Мета статті полягає у використанні статистичних методів для прогнозування обсягів страхових матеріально-виробничих запасів промислового підприємства, що спрямоване на підвищення ефективності логістичних процесів управління запасами.

Виклад основного матеріалу досліджень. Управління матеріальними потоками та запасами в логістичних системах спрямоване на підвищення ефективності логістичних процесів шляхом забезпечення заданого рівня запасів та зниження логістичних витрат. Політика управління запасами в загальному вигляді полягає у прийнятті управлінських рішень відносно того, в яких розмірах і в яких строках створювати виробничі запаси.

Із загальної величини виробничих запасів окремо виділяють страхові запаси. Страховим запасом називається гранична величина запасу матеріалів, призначена для безперебійного забезпечення виробничого процесу у разі порушення інтервалів надходження матеріалів, тобто у разі повного використання поточного запасу. Страховий запас призначений для безперервного постачання виробництва у разі непередбачених обставин: відхилення від періодичності та величини партій постачання від планових або передбачених у договірних зобов'язаннях; у зв'язку з недовиконанням плану випуску продукції постачальником або перевиконанням плану споживачем; у разі можливих затримок матеріалів у дорозі під час доставки тощо.

У практичній діяльності норма гарантійного (страхового) запасу визначається на основі обсягу середньодобового споживання кожного виду матеріальних ресурсів, величини партії постачання та середньозваженого відхилення інтервалів постачання від середнього інтервалу. Проте менеджерам по закупкам властиво перебільшувати необхідний обсяг страхового запасу для забезпечення високого рівня процесу виробництва. Оскільки перебої в транспорті, постачання матеріалів низької якості або некомплектних та інші несприятливі умови у звичайних умовах формуються під впливом випадкових факторів, то розмір страхового запасу можна розглядати як величини, що

відчиняються нормальному розподілу і застосувати для їх оцінки і прогнозування статистичні методи. В практиці статистичного аналізу поставок ресурсів широко використовуються методи розрахунку показників коливання, зокрема коефіцієнт варіації, що характеризує рівномірність постачання.

З метою захисту від непередбачуваних ситуацій розглянемо приклад створення страхових запасів. При цьому на практиці можуть виникати різні випадки:

1) ситуація, коли різні за обсягами поставки здійснюються через однаковий інтервал;

2) ситуація, коли однакові за обсягом виробничі запаси надходять за рівновеликі інтервали;

3) ситуація, коли надходження виробничих запасів неоднакові за обсягами та інтервали надходження.

В переважній більшості випадків поставка сировини, матеріалу і палива постачальниками здійснюється партіями, з інтервалами в часі між черговими поставками. Середньою частотою поставок (або надходження матеріалів на підприємства-споживачі) називається середня тривалість інтервалів між поставками за визначений період часу. Середня частота (інтервал) однакових поставок ($\bar{i}$) вимірюється в днях і визначається за формулою:

$$\bar{i} = \frac{\sum t}{n-1}, \quad (1)$$

де i - тривалість інтервалів між поставками, в днях;

n - число поставок в періоді;

$n-1$ - число інтервалів між поставками

При значних кількісних відхиленнях розмірах партій для правильного визначення частоти поставки розрахунок здійснюється по середньозваженому інтервалу за формулою середньої зваженої:

$$\bar{i} = \frac{\sum i \cdot q}{\sum q}, \quad (2)$$

де q - кількість виробничих запасів, що поставляється на i -й інтервал часу;

i - тривалість інтервалу, днів.

Колівання в строках поставок матеріалів можуть бути обчислені як стандартне відхилення. В якості узагальнюючого показника рівномірності поставок (виконання договірних зобов'язань) може бути застосований коефіцієнт варіації, який обчислюється за формулою [12, с. 123]:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{i}} \cdot 100, \quad (3)$$

де σ - середнє квадратичне відхилення, яке визначається за формулами:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (q - \bar{q})^2}{n}} \text{ — для однакових інтервалів;} \quad (4)$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (i - \bar{i})^2 q}{\sum q}} \text{ — для різних за величиною поставок.} \quad (5)$$

де n - число інтервалів.

Чим вищий коефіцієнт варіації, тим більша нерівномірність поставок. При рівномірних поставках, коли варіація в рядах відсутня, коефіцієнт варіації буде рівний нулю.

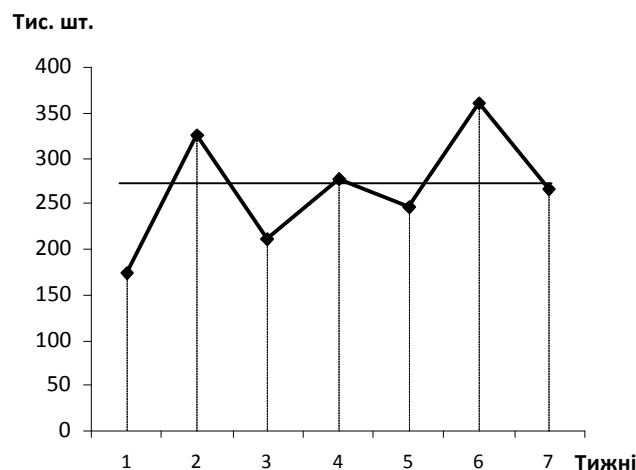
Розглянемо порядок обчислення показників коливання у випадку, коли різні за обсягами поставки здійснюються за однакові інтервали. Припустимо, що постачання виробничих запасів на промислове підприємство здійснюється у наступних обсягах (табл. 1).

Таблиця 1

Графік постачання на промислове підприємство виробничих запасів

	Неділі						
	1	2	3	4	5	6	7
Розмір поставки ресурсів, тис. шт.	173	326	212	278	246	361	266

Всього за 7 тижнів на підприємство надійшло 1862 шт. одиниць виробничих запасів. Середній розмір партії запасів складе 266 шт. $\left(\frac{1862}{7}\right)$. Дані рис. 1 дозволяють зробити висновок про нерівномірність поставок виробничих запасів на підприємство.

Рис. 1. Коливання розмірів партії виробничих запасів відносно її середнього рівня

Джерело: побудовано авторами

Для розрахунку коефіцієнту варіації складемо розрахункову таблицю (табл. 2).

Таблиця 2

Дані для розрахунку коефіцієнта варіації

Неділі	Кількість продукції в партії, тис. шт.	Поставки виробничих запасів наростаючим підсумком, тис. шт.	Відхилення обсягу поставок від середнього рівня $q - \bar{q}$	Квадрат відхилення від середнього рівня $(q - \bar{q})^2$
1	173	173	-93	8649
2	326	499	60	3600
3	212	711	-54	2916
4	278	989	12	144
5	246	1235	-20	400
6	361	1596	95	9025
7	266	1862	0	0
Всього	1862	-	-	24734

Джерело: розраховано авторами

Середнє квадратичне відхилення поставок виробничих запасів складе:

$$\sigma = \sqrt{\frac{24734}{7}} = \sqrt{3533,4} \approx 59,4 \text{ тонн.}$$

Отже, розмір страхових запасів, що забезпечує безперебійність процесу виробництва, складе 59,4 тонн.

Коефіцієнт варіації виробничих запасів складе:

$$V = \frac{\sigma}{q} \cdot 100 = \frac{59,4}{266} \cdot 100 = 22,3 \%,$$

Що свідчить про нерівномірність надходження виробничих запасів.

Розглянемо порядок розрахунку страхових запасів для однакового обсягу поставок. Маються наступні дані про обсяг поставок металу на машинобудівний завод протягом місяця:

Календарний період	Тривалість періоду, днів	Обсяг поставок, тонн
1.04	14	160
15.04	6	160
21.04	4	160
25.04	6	160
Всього	30	640

Визначимо середній інтервал між однаковими поставками:

$$\bar{i} = \frac{30}{4} = 8,5 \text{ дня.}$$

Коливання поставок металу можуть бути розраховані як стандартне відхилення за формулою:

$$\begin{aligned} \sigma &= \sqrt{\frac{\sum (i - \bar{i})^2}{n-1}} = \sqrt{\frac{(14-8,5)^2 + (6-8,5)^2 + (4-8,5)^2 + (6-8,5)^2}{3}} = \\ &= \sqrt{\frac{68,75}{3}} = 4,8 \text{ дня.} \end{aligned}$$

Отже, в середньому інтервал за весь період поставок відхилявся на 4,8 дня. При такому підході обсяг страхового запасу визначається множенням кількості днів, на яке розрахований страховий запас, на щоденне споживання. Для обчислення страхового запасу необхідно визначити обсяг щоденного споживання виробничих запасів, який складе 21,3 тонн (640:30). Тоді розмір страхового запасу (СЗ) в тоннах становитиме: $CЗ = 4,8 \cdot 21,3 = 102,2$ тонн.

Такий обсяг страхових запасів забезпечить безперервність виробничого процесу на підприємстві. Розглянемо порядок розрахунку страхового запасу для різних за величиною поставок та за різні інтервали. Обсяги поставок металу на протязі місяця характеризуються наступними даними:

Календарний період	Обсяг поставок, тонн
1.04	200
15.04	130
21.04	90
25.04	120
Всього	540

Як свідчать дані, обсяг надходжень запасів суттєво відрізняється як за календарним періодом, так і за обсягом поставок.

В табл. 3 обчислені висхідні дані, необхідні для встановлення дисперсії середньої.

Середній інтервал поставок становитиме: $\bar{i} = \frac{\sum i \cdot q}{\sum q} = \frac{4660}{540} = 8,6$ днів.

Дисперсія середньої складе: $\sigma_i^2 = \frac{9426,4}{540} = 17,4563$.

Дані для розрахунку коефіцієнта варіації

Тривалість періоду, днів i	Обсяг поставок, тонн q	Сума (тонно-днів) $q \cdot i$	$i - \bar{i}$	$(i - \bar{i})^2$	$(i - \bar{i})^2 q$
14	200	2800	5,4	29,16	5832
6	130	780	-2,6	6,76	878,8
4	90	360	-4,6	21,16	1904,4
6	120	720	-2,6	6,76	811,2
$\sum 30$	540	4660	-	-	9426,4

Джерело: розраховано авторами

Середнє квадратичне відхилення складе:

$$\sigma_{\bar{i}} = \sqrt{\frac{\sum (i - \bar{i})^2 q}{\sum q}} = \sqrt{17,4563} \approx 4,2 \text{ дня.}$$

Отже, страховий запас в днях складе 4,2 дня.

Обчислимо середню помилку середньої:

$$\mu_{\bar{i}} = \sqrt{\frac{17,4563}{540}} = \sqrt{0,0323} \approx 0,2 \text{ дня.}$$

В теорії вибірки середні помилки виражаються у відомих стандартних одиницях t (які часто називають коефіцієнтом довіри), пов'язаних з ймовірністю появи той чи іншої помилки вибірки. Величина середньої помилки приймається за одиницю t . Це значить, що в нашому прикладі із виробничими запасами середній інтервал надходження запасів за вибіркою складе 8,6 днів, а середня помилка ($\mu_{\bar{i}}$) — 0,18 дня, тобто середній термін надходження запасів за генеральною сукупністю можна очікувати в межах $8,6 \pm 0,2$ дня, тобто від 8,4 до 8,8 днів.

В даному випадку ймовірності (p) 0,6827 представляє собою величину відомого інтегралу ймовірності Лапласа ($\Phi(t)$) при $t=1$. Така ймовірність, як правило, не влаштовує менеджера. Щоб її підвищити, необхідно розширювати межі помилок, збільшуючи t . Наприклад, при $t=2$ генеральна середня не вийде вже за межі, рівні двом середнім помилкам; ймовірність цього твердження підвищується до 0,9545, а при $t=3$ ймовірність становиться рівною 0,9973.

Отже, середня помилка, помножена на прийнятий коефіцієнт t , в теорії статистики носить назву граничної помилки вибірки. Це і буде шукана величина страхового інтервалу. Таким чином, середній страховий запас в днях складе:

$$CЗ = t\mu_{\bar{i}}, \quad (6)$$

де t - нормована величина, яка відображає кількість стандартних відхилень від середнього значення при заданому довірчому рівні.

Повернемося до нашого прикладу. При $t=2$, страховий запас складе 0,4 дня ($2 \cdot 0,2$ дня); при $t=3$ розмір страхових запасів становитиме 0,6 дня ($3 \cdot 0,2$). Для того, щоб визначити страховий запас в тоннах виробничих запасів, необхідно розрахувати щоденне споживання виробничих запасів. У даному випадку воно складе 18 тонн ($540:30$). При щоденному споживанні запасів в розмірі 18 тонн розмір страхового запасу в тоннах складе:

$$0,6 \cdot 18 = 10,8 \text{ тонн.}$$

Це значить, що необхідний обсяг страхового запасу, що забезпечить безперебійність процесу виробництва, повинен на підприємстві скласти 10,8 тонн. Саме цей обсяг буде достатнім для

Коефіцієнт варіації:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{i}} \cdot 100 = \frac{4,2}{8,6} \cdot 100 = 48,8 \%$$

Значення коефіцієнту варіації свідчить про значні коливання в поставках виробничих запасів.

Висновки. Застосування статистичних методів дозволить обґрунтувати необхідний розмір страхових запасів, що дозволить прийняти правильне управлінське щодо їх розмірів. Статистичний підхід в розрахунку страхових запасів представляє можливість отримання досить прийнятих результатів. Разом з цим важливою умовою застосування статистичних методів є врахування ряд інших факторів, які на практиці нерідко мають вирішальне значення (митне оформлення, відстань від постачальників тощо). Використання вказаних рекомендацій в практичній роботі логістиці, на наш погляд, дозволить підвищити якість формування політики управління запасами і суттєво укріпить конкретно спроможність підприємства на ринку.

Перелік посилань

1. Bowersox D., Closs D., Cooper M. Supply Chain Logistics Management. Michigan: McGraw-Hill, 2019, 360 p.
2. Coyle J.J., Bardi E.J., Langley C.J. The Management of Business Logistics 5th ed. St. Paul: West Publishing Co., 2001. 652 p.
3. Stock J. R., Lambert D. M. Strategic logistics management. Boston: McGraw-Hill Irwin, 2007. 797 p.
4. Schreibfeder J. Achieving Effective Inventory Management. 2ed. Alexander Communications Group Inc, 2000. 247 p.
5. Ballou R. H. Business Logistics Managements: Planning, Organizing and Controlling the Supply Chain. Prentice-Hall, Inc., 2019. 682 p.

6. Fender M., Dornier Ph-P. *La logistique globale et le Supply Chain Management*, 2e edition. Paris: Eyrolles Editions d'Organisations, 2007. 500 p.
7. Рубан Л. О., Козел М. А. Формування та оптимізація виробничих запасів у логістичній системі. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 34. С. 313–318.
8. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. *Економічний словник*. Київ: Кондор, 2006. 356 с.
9. Бровко Л. І., Юрченко А. А., Королькова Т. В. Оптимізація оборотних активів та їх вплив на діяльність підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 2. С. 16–23.
10. Марченко В.М. Шутюк В. В. *Логістика: Підручник*. Київ: Видавничий дім «Артек», 2018. 312 с.
11. Bowersox D. J., Closs D. J. *Logistical Management. The Integrated Supply Chain Process*. The McGraw-Hill Companies, Ins, 2017. 640 p.
12. Горкавий В. К. *Статистика: Підручник*. Третє вид., переробл. і доповн. Київ: Алерта, 2019. С. 124–125.

References

1. Bowersox, D. Closs, D., Cooper, M. (2019). *Supply Chain Logistics Management*. Michigan: McGraw-Hill, 360 p.
2. Coyle, J.J., Bardi, E.J., Langley, C.J. (2001). *The Management of Business Logistics*. 5th ed. St. Paul: West Publishing Co., 652 p.
3. Stock, J. R., Lambert, D. M. (2007). *Strategic logistics management*. Boston: McGraw-Hill Irwin, 797 p.
4. Schrieber, J. (2000). *Achieving Effective Inventory Management*. 2ed. Alexander Communications Group Inc, 247 p.
5. Ballou, R. H. (2019). *Business Logistics Managements: Planning, Organizing and Controlling the Supply Chain*. Prentice-Hall, Inc., 682 p.
6. Fender, M., Dornier, Ph-P. (2007). *La logistique globale et le Supply Chain Management*. 2e edition. Paris: Eyrolles Editions d'Organisations, 500 p.
7. Ruban, L. O., Kozel, M. A. (2019). Formation and optimization of stocks in the logistics system [Formuvannya ta opty`mizaciya vy`robnny`chy`x zapasiv u logisty`chnij sy`stemi], *Market infrastructure*, No. 34, P. 313-318.
8. Zavads`ky`j, J. S., Osovs`ka, T. V., Yushkevych, O. O. (2006). *Economic dictionary [Ekonomichny`j slovny`k]*, Kyiv: Kondor, 356 p.
9. Brovko, L. I., Yurchenko, A. A., Korol`kova, T. V. (2021). Optimization of current assets and their impact on business activities [Opty`mizaciya oborotny`x akty`viv ta yix vply`v na diyal`nist` pidpry`yemstva], *Investments: practice and dosvid*, No. 2, P. 16–23.
10. Marchenko, V. M., Shutyuk, V. V. (2018). *Logistics [Logisty`ka]: textbook*, Kyiv: Artek Publishing House, 312 p.
11. Bowersox, D. J., Closs, D. J. (2017). *Logistical Management. The Integrated Supply Chain Process*. The McGraw-Hill Companies, Ins, 640 p.
12. Gorkavy`j, V. K. (2019). *Statistics [Staty`sty`ka]: textbook*, Kyiv: Alerta, 125 p.

УДК 330.4; JEL Classification: M12

Непран А.В., Осьмірко І.В. ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ СТРАХОВИХ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета – використання статистичних методів для прогнозування обсягів страхових матеріально-виробничих запасів промислового підприємства, що спрямоване на підвищення ефективності логістичних процесів управління запасами. *Методика дослідження.* Для досягнення поставленої мети у дослідженнях були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: методи узагальнення та абстрагування – для обґрунтування необхідності страхових запасів; методи математичної статистики – для визначення розміру страхових запасів. *Результати.* В практиці статистичного аналізу поставок ресурсів широко використовуються методи розрахунку показників коливання, зокрема коефіцієнт варіації, що характеризує рівномірність постачання виробничих запасів. Чим вищий коефіцієнт варіації, тим більша нерівномірність поставок. При рівномірних поставках, коли варіація в рядах відсутня, коефіцієнт варіації буде рівний нулю. Для визначення страхового запасу може бути використаний підхід обчислення граничної помилки вибірки. Середня помилка, помножена на прийнятий коефіцієнт t , в теорії статистики носить назву граничної помилки вибірки. Це і буде шукана величина страхового інтервалу. Таким чином, середній страховий запас в днях складе $CZ = t\mu_i$. В прикладі із нерівномірним інтервалами та обсягами надходження запасів розмір страхового запасу складе 10,8 тонн.). Використання вказаних рекомендацій в практичній роботі логістиці, на наш погляд, дозволить підвищити якість формування політики управління запасами і суттєво укріпить конкретно спроможність підприємства на ринку. *Наукова новизна.* Застосування статистичних методів дозволить обґрунтувати необхідний розмір страхових запасів, що дозволить прийняти правильне управлінське щодо їх розмірів. Статистичний підхід в розрахунку страхових запасів представляє можливість отримання досить прийнятих результатів. Разом з цим важливою умовою застосування статистичних методів є врахування ряд інших факторів, які на практиці нерідко мають вирішальне значення (митне оформлення, відстань від постачальників тощо). *Практична значущість* полягає у використанні статистичних методів для обчислення страхових запасів. Наукове обґрунтування страхових запасів дозволить сформулювати їх на оптимальному рівні, що буде сприяти підвищенню ефективності логістичного менеджменту на підприємстві.

Ключові слова: страховий запас, інтервал надходження запасів, безперебійність виробництва, середній розмір запасу.

UDK 330.4; JEL Classification: M12

Nepran A.V., Osmirko I.V. USE OF STATISTICAL METHODS FOR CALCULATION OF INSURANCE PRODUCTION STOCKS OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Purpose — the use of statistical methods for forecasting the volume of insurance inventories of an industrial enterprise, which is aimed at improving the efficiency of logistics inventory management processes. **Methodology of research.** To achieve the goals set in the research, the following general scientific and special research methods and techniques were used: methods of generalization and abstraction - to justify the need for insurance reserves; methods of mathematical statistics - to determine the amount of insurance reserves. **Findings.** In the practice of statistical analysis of the supply of resources, methods for calculating fluctuation indicators are widely used, in particular, the coefficient of variation, which characterizes the uniformity of the supply of inventories. The higher the coefficient of variation, the greater the uneven supply. With uniform supplies, when there is no variation in the rows, the coefficient of variation will be zero. To determine the safety stock, the approach of calculating the marginal sampling error can be used. The average error, multiplied by the accepted coefficient t , in the theory of statistics is called the marginal sampling error. This will be the desired value of the insurance interval. **Originality.** The use of statistical methods will make it possible to justify the required amount of insurance reserves, which will make it possible to take the correct managerial attitude to their size. Statistical approach in the calculation of insurance stocks provides the possibility of obtaining sufficiently accepted results. **Practical value.** is to use statistical methods for calculating safety stocks. The scientific substantiation of insurance stocks will allow them to be formed at the optimal level, which will contribute to improving the efficiency of logistics management at the enterprise.

Key words: safety stock, interval of receipt of stocks, uninterrupted production; average stock.

Відомості про авторів / About the Authors

Непран Андрій Володимирович – канд. екон. наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nepranxtei@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8329-7123/>. Моб. (097) 546-01-22.

Nepran Andrey Vladimirovich – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Осьмірко Інна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку, м. Харків, Україна; e-mail: i.v.osmirko@hnpu.edu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7967-8230>. Моб. (050) 605-06-84.

Osmirko Inna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda, Associate Professor of the Department of Economic theory, Finance and Accounting, Kharkiv, Ukraine.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СТАРТАП ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ

*Дмитрієва О.І., д-р екон. наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Постановка проблеми. Сьогодні економіка нашої держави проходить дуже складний етап, який спочатку був викликаний пандемією Covid-19, а зараз військовими діями на території держави. Безумовно ці виклики мають дуже руйнівну силу для українського бізнесу, але не менш вагомий внесок у розвиток економіки мають інноваційні зміни, впровадження інновацій, перехід на інноваційну економіку.

Останнім часом все більшого розвитку у світі набуває інноваційне підприємництво та стартап проекти. Українські підприємці та молодь теж підхопили цю хвилю і наразі в Україні можемо бачити формування та розвиток інкубаційних, акселераційних і грантових програмах підтримки стартапів. Тому дуже важливим при відновленні економіки України є перехід на нові світові тенденції, інноваційну економіку та підтримку талановитих та креативних підприємців, що розвивають свої стартап проекти та підвищують конкурентоздатність українських продуктів на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та функціонування інноваційного підприємництва та стартап проектів наразі є досить актуальним. З переходом світової економіку на інноваційний шлях розвитку все більше зарубіжних та вітчизняних вчених займаються вирішенням багатьох актуальних проблем в даній сфері, а саме А. Гейдор, С. Бланк, Б. Дорф, П. Грем, Н. Супрун, В. Єлісеєва, В. Зянько, І. Павленко, О. Гавриш, В. Пильнова, О. Пісковець, Н. Сіренко, О. Мельник, Н. Краус, К. Краус, О. Марченко, Є. Чазов та інші.

Н. Супрун, В. Єлісеєва [1] зазначають у важливості розвитку інноваційного підприємництва: «важливість вивчення інноваційного підприємництва обумовлена необхідністю оптимізації пропорцій розвитку та подолання проявів системної кризи в національній економіці як відповіді на глобальні виклики поширення мережевої економіки й смарт-технологій тощо» [2, С. 212].

С. Бланка та Б. Дрофа [2] у своїй роботі зазначають, що стартап – це не велика компанія в мініатюрі. Стартап - це тимчасова структура, яка займається пошуками масштабованої, відтворюваної, рентабельної бізнес-моделі. Спочатку шаблон бізнес-моделі стартапу складається з ідей та здогадів, а сама компанія не має споживачів та не знає про них майже нічого [1. С.].

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок у дослідження розвитку та функціонування інноваційного

підприємництва та стартап проєктів багатьма вченими та високу актуальність визначеного питання, слід зазначити, що певні питання стосовно тенденцій розвитку, перешкод та можливостей їх діяльності в Україні залишаються актуальними і потребують більш детального вивчення. В умовах високого розвитку науково-технічного прогресу та переходу світової економіки на інноваційний шлях розвитку проблема розвитку стартапів в Україні набуває все більшої актуальності і потребує постійного аналізу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження тенденцій розвитку інноваційного підприємництва та стартап проєктів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу тенденцій розвитку інноваційного підприємництва в Україні на першому етапі доцільно провести аналіз різних підходів до визначення поняття «інноваційне підприємництво». Табл. 1 містить визначення різних авторів щодо дефініцій «інноваційне підприємництво».

Таблиця 1

Аналіз підходів до визначення дефініції «інноваційне підприємництво»

Вчений(-ні)	Інтерпретації дефініції «інноваційне підприємництво»
1	2
Законі України «Про інноваційну діяльність» [3]	Інноваційне підприємство - підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції і (або) послуг
Зянько В. В. [4]	Інноваційне підприємництво - це особливий вид господарської діяльності орієнтований на інновації; діяльність зі створення чогось нового, постійного пошуку нових можливостей, впровадження нових проєктів чи покращення існуючих
Павленко І. А. [5]	Інноваційне підприємництво - це особлива підсистема економічних відносин, які формуються з приводу утворення, впровадження та розширеного відтворення нововведень.
Гавриш О.М., Пильнова В.В., Пісковець О.В. [6]	Інноваційне підприємництво - вид підприємництва характеризується особливою поведінкою підприємця: наявністю новаторського управлінського мислення, зміною стилю правління, повною готовністю брати на себе весь ризик зі здійснення нового проєкту і водночас фінансовою відповідальністю
Бутнік-Сіверський О.Б [7]	Інноваційне підприємництво - це використання інтелектуальної власності в господарській діяльності на умовах її комерціалізації з метою отримання прибутку.
Сіренко Н.М., Мельник О.І. [8]	Інноваційне підприємництво - це система економічних відносин між виробниками інноваційного продукту та його споживачами з приводу створення ринку інновацій
Лукашина М.В. [9]	Інноваційне підприємництво - це особливий вид комерційної діяльності, що має за мету одержання прибутку шляхом створення й активного поширення інновацій у всіх сферах економіки
Таран С.Ф. [10]	Інноваційне підприємництво - трьохвекторний простір, що поєднує: стадії генерування інноваційного продукту (фундаментальні дослідження, комерціалізація, прикладна розробка, створення інноваційного продукту, споживання), форми інтеграції науки та виробництва, а також кількісні та якісні характеристики регіонального розвитку як критерії оцінки отриманого підприємницького доходу.

1	2
Краус Н.М. Краус К.М., Марченко О.В. [11]	Інноваційне підприємництво - реалізація особливих здібностей індивіда, які проявляються в раціональному поєднанні факторів виробництва на основі інноваційного ризикового підходу

Джерело: складено автором за джерелами [3-11]

Як бачимо з проведеного аналізу думки авторів дуже різняться, більшість вважають, що інноваційне підприємництво - це вид підприємництва або господарська діяльність, а інші наголошують на особливих інноваційних здібностях підприємця. На думку автора більш повно дефініцію «інноваційне підприємництво» розкривають автори [6], поєднуючи ці підходи, таким чином це вид підприємницької діяльності з використанням особливих інноваційних здібностей підприємця.

В сучасній літературі та практиці розвитку інноваційного підприємництва дуже часто можна побачити дефініцію «стартап». На наступному етапі доцільно провести аналіз інтерпретації дефініції «стартап», що представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз підходів до визначення дефініції «стартап»

Вчений(-ні)	Інтерпретації дефініції «стартап»
1	2
Бланк С. [2]	Стартап (від англ. <i>Start-up</i> - стартувати, запускати) - це компанія чи тимчасова організація, створена для пошуку повторюваної і масштабованої бізнес-моделі
Чазов Є.В. [12]	Стартап - це недавно створена компанія (можливо ще не зареєстрована офіційно але, планує стати офіційною), що буде свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, володіє обмеженою кількістю ресурсів (як людських так і фінансових) і планує виходити на ринок
Кучма К. [13]	Стартап - це підприємницька структура, що основана на революційних інноваціях, основна діяльність якої базується на вирішенні ряду проблем шляхом представлення для суспільства нового виду продукції чи послуг за умови крайнього невизначення
Грем П. [14]	Стартап – це організація, головна ціль якої спрямована на стрімку діяльність. Проте слід зауважити, що не кожна новостворена організація чи компанія може бути стартапом. Адже стартапу зовсім не потрібно поєднуватись з інформаційними технологіями, залучати венчурний капітал та брати собі за основу стратегію «виходу». Його головне призначення – збільшення. Без винятку все, що я пов'язую зі стартапами, безпосередньо пов'язане зі зростанням
Хромова Д. Д. Антоненко К. В. [15]	Стартап - новітні проекти, які розвиваються в умовах невизначеності, мають стрімке зростання, займаються розробленням нових товарів та послуг і знаходяться на стадії пошуку оптимальних бізнес ідей за умов фінансування. Поняття стартапу найчастіше асоціюється з новою ідеєю, планом її просування на ринку, стратегією розвитку компанії та обмеженими ресурсами

1	2
Касич А. О. Джура А. М. [16]	Стартап - це тимчасова структура, яка спрямована на пошук і реалізацію масштабованої бізнес-ідеї

Джерело: складено автором за джерелами [2, 12-16]

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що стартап допомагає підприємцям реалізувати свої інноваційні ідеї та проєкти. Таким чином, якщо інноваційне підприємництво – це вид підприємництва з використанням інноваційних здібностей підприємців, тоді стартап це засіб їх реалізації.

Слід зазначити, що сьогодні в скрутні часи для національної економіки, на яку має негативний вплив як і пандемія Covid-19, так і військовий стан на території нашої держави, наші креативні громадяни не складають руки, а шукають нові інноваційні ідеї, які можуть не тільки принести прибуток команді розробників, а й підняти економіку нашої держави та направити її на інноваційний шлях розвитку. Автором проведено аналіз найбільш успішних українських стартап проєктів, які вже вийшли не тільки на вітчизняний, а й на міжнародний ринок (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз успішних українських стартап проєктів

Назва стартапу	Сфера діяльності	Інвестиції	Особливості
1	2	3	4
<i>Petcube</i>	Розумні пристрої	\$25 млн.	Спеціалізується на виробленні пристроїв для власників домашніх тварин. Перший продукт компанії — це пристрій, що дозволяє через мобільний додаток дистанційно стежити, розмовляти і грати у лазерні ігри із домашнім улюбленцем.
<i>Clickky</i>	Інформаційні технології, системна інтеграція, інтернет	\$2 млн.	Залучення нових користувачів і монетизація мобільних додатків. Клієнтом стартапу є відомий інтернет-маркет <i>Alibaba</i> . Послугами компанії користуються клієнти в Європі, Ізраїлі, Індії, Китаї та США.
<i>Augmented Pixels</i>	Доповнена реальність	\$7 млн.	Розвиває технології доповненої реальності, успішно працює на зарубіжному ринку. Серед його клієнтів — <i>Samsung</i> , <i>Qualcomm</i> , а нещодавно стартап зробив додаток для <i>National Geographic</i> .
<i>Branto</i>	Розумні пристрої	не оприлюднюється	Український стартап <i>Branto</i> – це "розумний будинок" майбутнього, інтелектом і руками якого є робот віддаленого присутності. Також <i>Branto</i> забезпечує безпеку в будинку, повідомляючи вам про підозрілі рухи або звуки.

Продовження табл. 3

1	2	3	4
<i>Ajax Systems</i>	Розумні пристрої	\$11 млн.	Спрямований на безпеку будинку. Однак, у повній мірі пропонує повноцінну "розумну" систему безпеки та датчиків для дому. Компанія пропонує бездротові віконні і дверні датчики відкриття та датчики руху.
<i>Settle</i>	Сфера обслуговування	\$1,3 млн.	Платіжний інструмент для закладів. Новий додаток <i>Settle</i> дозволить зробити замовлення в закладі та розрахуватися за нього за допомогою смартфона. Тепер не потрібно кликати офіціанта, щоб продиктувати йому ваші побажання, а потім чекати, поки винесуть рахунок або решту.
<i>Kwambio</i>	ІТ- сфера	\$650 тис.	Онлайн-платформа, на яку дизайнери можуть завантажувати свої 3D-проекти, а користувачі міняти їх зовнішній вигляд на свій смак і роздруковувати на своїх пристроях. А нещодавно <i>Kwambio</i> презентував свій власний 3D принтер.
<i>GitLab 9</i>	Розробка	\$434 млн.	Платформа, що призначена для зберігання вихідного коду проєктів у "хмарі". Обґрунтованість розробки очевидна: кожен раз, коли розробники вносять зміни у код проєктів, ці зміни відображаються іншим учасникам. Сьогодні, проєктом Дмитра Запорожця користуються сотні тисяч компаній, у тому числі <i>IBM, CERN, NASA</i> .
<i>Preply</i>	Онлайн-навчання	\$51,3 млн.	Український сервіс з пошуку локальних і онлайн репетиторів. Допомагає в кілька кліків знайти відповідного викладача або розмістити заявку про пошук фахівця з іноземних мов для хобі, шкільної програми і навіть бізнесу. Перевага платформи – можливість вибрати репетитора не тільки з місцевих педагогів, але й онлайн-репетиторів з інших країн.
<i>Coursmos</i>	Онлайн-навчання	\$600 тис.	Цей стартап розробляє і пропонує платформу для невеликих онлайн-курсів. Більшість курсів безкоштовні. На сьогодні <i>Coursmos</i> має більш 900 000 студентів, а кількість викладачів становить більше 7 тисяч, що робить його найбільшою у світі платформою за кількістю та асортиментом онлайн-курсів.
<i>iBlazr</i>	ІТ- сфера	не оприлюднюється	<i>iBlazr</i> — успішний продукт компанії <i>Conceptor</i> . Це світлодіодний спалах для телефонів і планшетів. LED-спалах <i>iBlazr</i> повністю синхронізований з <i>iPhone, iPad</i> і <i>Android</i> . З минулого року український спалах продається в офіційному магазині <i>Apple</i> . Крім того, <i>iblazr</i> можна купити в інших популярних магазинах, серед яких <i>Amazon</i> .

Продовження табл. 3

1	2	3	4
<i>Luciding</i>	Гаджет	не оприлюднюється	<i>Luciding</i> — пристрій, який нібито дозволяє управляти сновидіннями. Автор концепту і головний розробник пристрою стверджує, що, надівши прилад на голову на ніч, людина зможе контролювати свій сон і управляти його змістом. Крім цього, можна постаратися "запрограмувати" сон, який присниться вам у найближчу ніч.
<i>QROK</i>	Навігація	\$500 тис.	Український стартап став партнером <i>Google</i> в розвитку навігації у приміщеннях, де неможливий прийом сигналів супутників GPS. Для навігації в додатках QROK використовуються датчики, які встановлюються в приміщенні.
<i>Traqli</i>	Сервіс e-mail розсилок	\$300 тис.	Спільний українсько-американський стартап <i>Newzmate</i> дозволить читачам залишатися постійно в курсі подій, навіть якщо події змінюються з величезною швидкістю. Технічно, <i>Traqli</i> — це кнопка, яку інтернет-видання можуть додати до статті.
<i>Skidka.ua</i>	Онлайн магазин	\$250 тис.	<i>Skidka.ua</i> об'єднує в одному місці знижки з найбільших магазинів. Суть концепції <i>Skidka.ua</i> полягає в поєднанні на одній платформі великої кількості "онлайн" і "офлайн" пропозицій зі знижками. Пропозиції товарів і послуг підкріплюються програмою лояльності — віртуальною дисконтною картою на базі мобільного додатку.
Казначей	ІТ- сфера	\$200 тис.	"Казначей" — це платформа для сайтів і мобільних додатків, за допомогою якої покупці можуть оплатити товари або послуги в інтернеті у будь-який спосіб — банківські картки, електронні гроші, через термінали самообслуговування або в кредит, а продавець одержує гроші на рахунок кошти у зручному для себе вигляді.
<i>DelFast</i>	Мобільний додаток, доставка	\$250 тис.	Це проєкт з доставки товарів на електровелосипедах для інтернет-магазинів і приватних осіб. Його основна ідея в тому, щоб доставляти до адресата вантажі вагою до 7 кг не довше, ніж за 1 годину. Стандартна вартість та стислі терміни доставки — основна конкурентна перевага <i>DelFast</i> .
<i>Wishround</i>	Онлайн-майданчик	\$200 тис.	Український стартап, що дозволяє колективно оплачувати подарунки в інтернеті. За допомогою сервісу користувач може вибрати в інтернет-магазині подарунок і розповісти про нього друзям у соцмережах, щоб вони могли скинутися на нього грошима.

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
<i>Coppertino</i>	Мобільний додаток для музики	\$200 тис.	Стартап українських розробників <i>Coppertino</i> став відомим після того, коли їх популярний <i>VOX</i> плеєр для комп'ютерів <i>Apple</i> довгий час очолював топи завантажень в <i>Mac App Store</i> , а тепер у цієї програми народився «молодший братик» для <i>Iphone</i> .
<i>CourseYard</i>	Онлайн-навчання	не оприлюднюється	Освітній проєкт для учнів та вчителів в електронному форматі навчання, орієнтований на навчальні заклади, бібліотеки і видавців. Забезпечує інтерактивну взаємодію і передбачає навчальні ігри, віртуальні експерименти, навчання співпраці і багато іншого.
<i>Zakaz</i>	Мобільний додаток, доставка	\$15 млн.	Сервіс, за допомогою якого можна оформити доставку продуктів та інших товарів з супермаркетів Києва, а також готових страв з кафе і ресторанів міста. На сьогоднішній день <i>Zakaz.UA</i> співпрацює з більшістю великих супермаркетів Києва.
<i>Eatsmart.ua</i>	Мобільний додаток, сфера харчування	\$110 тис.	Український стартап по створенню сервісу бронювання столиків у ресторанах. До нього одразу підключили десяток закладів громадського харчування і створили мобільні додатки для <i>Android</i> і <i>iOS</i> .
<i>YouScan</i>	Система моніторингу	не оприлюднюється	Провідна система на ринку СНД система для професійного моніторингу соціальних медіа. <i>YouScan</i> відстежує згадки брендів, продуктів, конкурентів у блогах, форумах, соціальних мережах "ВКонтакте", Twitter і навіть в YouTube, допомагаючи бути в курсі скарг і побажань, швидко реагувати і підвищувати якість роботи.
<i>Poptop.fm</i>	Сервіс з організації	£ 440 тис.	Український сервіс для замовлення артистів і фотографів. <i>Poptop.fm</i> , і щомісяця генерує близько 250 запитів на виступ артистів.

Джерело: складено автором за джерелом [17]

Як бачимо з проведеного аналізу більшість стартапів в Україні орієнтовані на онлайн послуги та спеціалізовані додатки до гаджетів, що пояснюється сучасними тенденціями у світі: цифровізацією та діджиталізацією.

В 2018 році сервісом *Startup Ranking* на основі аналізу кількості стартапів у 137 країнах світу було оприлюднено рейтинг, в якому Україна посіла 42 місце (215 стартапів), випередивши Литву і Естонію. Перше місце в рейтингу займає США – 45 004 стартапів, друге місце у Індії – 5203 стартапів і третє у Великобританії з 4702 стартапами [18].

Основним викликом для команд стартап проєктів є залучення інвестицій, адже в сучасних умовах, за даними Кореспондент Укрінформу [19], 84,2% учасників дослідження щодо джерел фінансування стартап проєктів зазначили, що одним із джерел фінансування є власні кошти, а для 39,2% це єдине доступне джерело фінансування. На початковому етапі розвитку стартапу це дуже поширене явище, коли засновники інвестують власні ресурси. Але навіть на цьому етапі можливо шукати грантову підтримку, наприклад програма *USAID* “Конкурентоспроможна економіка України”, Український фонд стартапів, які підтримують українські стартапи на ранніх стадіях. Інформацію щодо існуючих і актуальних грантових програм можна моніторити в мережі, зокрема, на таких ресурсах (табл. 4).

Таблиця 4

Джерела інформації щодо грантових програм для стартапів

Джерело	Характеристика	Грантова підтримка
https://eucalls.net/ [20]	EUcalls — це платформа високого класу, створена для європейських партнерів із проєктів, лідерів, дослідників, консультантів, компаній, НУО та взагалі людей, зацікавлених у фондах ЄС	Гранти та фонди ЄС
https://civitta.com/financing/eic-accelerator [21]	ЕІС пропонує низку додаткових фінансових коштів у рамках програм «ЕІС Pathfinder» (новаторські ідеї для радикально нових технологій), «ЕІС Transition Activity» (перетворення результатів досліджень в інновації) та «ЕІС Accelerator» (виведення інновацій на ринок)	"ЕІС ACCELERATOR: Діяльність з подальшого розвитку вашої бізнес-концепції у готовому для ринку продукті, послугі або процесі. ЕІС TRANSITION: Перевірка нової технології в лабораторії та деяких відповідних прикладних середовищах, бізнес-моделювання для майбутньої комерціалізації інновацій. ЕІС PATHFINDER: перевірка наукових основ та доказ того, що основні ідеї передбачуваної технології майбутнього здійсненні
https://usf.com.ua/ [22]	"Сприяти створенню та зростанню в Україні технологічних стартапів на ранній стадії розвитку, з метою підвищення їх глобальної конкурентоспроможності	Грантова програма Українського фонду стартапів (USF) створена з метою фінансової підтримки українських стартапів у формі грантів. USF надає фінансування українським стартапам на pre-seed та seed стадіях в розмірі 25 000 та 50 000 доларів відповідно без участі в капіталі
https://gurt.org.ua/news/grants/ [23]	Розроблена за технічної підтримки Світового банку, визначає пріоритетні напрямки діяльності та розвитку Фонду."	Сума гранту: кожен з переможців зможе отримати від 50 до 100 тис. грн на реалізацію свого бізнес-плану

Джерело: складено автором за джерелами [21-23]

Інвестування на ранніх стадіях спрямовуються на покращення продукту, його розробку, маркетингові дослідження, підготовку продукту до зростання та масштабування. Тому зазначені ресурси допомагають стартап проектами на початковому етапі знайти необхідні інвестиції за рахунок грантових програм.

Перспективним напрямом розвитку стартапів в Україні є створення бізнес-інкубаторів, які є посередниками між новим стартап проектом та інвесторами, що зможуть фінансувати його реалізацію. Наразі у світовому просторі налічується більше 4000 офіційно зареєстрованих бізнес-інкубаторів: США – від 850 до 1100; західна Європа – 800; Україні – трохи більше 20, але близько 10 з них функціонують. Найбільш дієві бізнес-інкубатори в Україні: *Eastlabs, iHUB, HappyFarm, Growthüp, Wannabiz, Voomy IT*–парк і *Polyteco* [24]. Діяльність більшості бізнес-інкубаторів орієнтована саме на *IT*- сектор, що відповідає світовим тенденціям орієнтації бізнесу на цифрову економіку, що зараз становить для України велику перспективу.

З проведеного дослідження можна зазначити, що вітчизняні підприємці вже більше переходять на світові тенденції, розуміючи, що саме інноваційність товарів і послуг наразі є основною складовою конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринку. Саме інноваційне підприємництво та розвиток стартап проектів дає можливість вітчизняної економіки переходити на новий інноваційний шлях розвитку та підвищувати імідж держави на міжнародному ринку.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі аналізу теоретичних положень щодо інноваційного підприємництва та стартап проектів, успішних українських стартапів та можливих джерел їх фінансування систематизована теоретична база щодо зазначеного питання. В результаті дослідження виявлено, що більшість стартапів в Україні орієнтовані на онлайн послуги та спеціалізовані додатки до гаджетів, що пояснюється сучасними тенденціями у світі: цифровізацією та діджиталізацією. Досліджено джерела інформації щодо грантових програм для стартапів. Визначено, що перспективним напрямом розвитку стартапів в Україні є створення бізнес-інкубаторів, найбільш дієві в Україні: *Eastlabs, iHUB, HappyFarm, Growthüp, Wannabiz, Voomy IT*–парк і *Polyteco*.

Орієнтація на інноваційних шлях розвитку економіки України потребує від вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності структурних та інноваційних змін в їх діяльності, пошуку нових інноваційних сфер та способі реалізації їх інноваційних здібностей.

Перелік посилань

1. Супрун Н.А., Єлісеєва Л.В. Розвиток інноваційних форм підприємництва в Україні в умовах глобалізаційних викликів XXI ст. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1(4(12)), С. 212–215.
2. Blank, S., Dorf, B. *The Startup Owner's Manual: The Step-By-Step Guide for Building a Great Company*. K & S Ranch; 1st edition. 2012. 608 p.
3. Закон України «Про інноваційну діяльність». Відомості Верховної Ради. 2002. № 36. С. 266.

4. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. 397 с.
5. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України: монографія. К.: КНЕУ, 2007. 248 с.
6. Гавриш О.М., Пильнова В.П., Пісковець О.В. Інноваційне підприємництво: сутність, значення та проблеми в сучасних умовах функціонування. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 109 – 113. DOI: [10.32702/2306-6806.2020.12.4](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.12.4)
7. Бутнік–Сіверський О.Б. Евристика в Інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва. *Інтелектуальна власність*. 2005. № 9. С. 27–32.
8. Сіренко Н.М., Мельник О.І. Інноваційне підприємництво як складова стратегії розвитку аграрного сектора економіки. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/105.pdf> (дата звернення: 25.03.2022).
9. Лукашина М.В. Стратегічні напрями розвитку інноваційного підприємництва. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 3. С. 86-98.
10. Таран С.Ф. Регіональні особливості розвитку інноваційного підприємництва: дис... канд. екон. наук: 08.00.05/ Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2021. 205 с.
11. Краус Н.М., Краус К.М, Марченко О.В. Інноваційне підприємництво і цифровий бізнес: науково-економічна фіча розвитку та зміни управління. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2020. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/10.pdf (дата звернення: 05.03.2022).
12. Чазов Є.В. Стартап як нова форма ведення бізнесу. *Наукові праці НУХТ*. 2013. № 52. С. 122-128.
13. Кучма К. Цінності стартапу на сучасному етапі. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2022 року. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 165 – 167.
14. Тіль П. Від нуля до одиниці. Як створити стартап, який змінить майбутнє / Пер. з англ. Р. Обухів. К.: 2020. 232 с.
15. Хромова Д. Д., Антоненко К. В. Сучасні світові тенденції розвитку стартапів на світовій арені. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19, Ч. 3. С. 123 – 127.
16. Касич А.О., Джура А.М., Стартапи як форма підприємницької діяльності: поняття, значення, зарубіжний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019, № 2. С. 24 – 31. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.24 2019.
17. 24 успішних українських стартапи, на яких найбільше заробили. URL: <https://mmss.vntu.edu.ua/index.php/ua/main-blog-ua/300-24-uspishnikh-ukrajinskikh-startapi-na-yakikh-najbilshe-zarobili> (дата звернення: 25.03.2022).
18. Startup Ranking. URL: <https://www.startupranking.com/> (дата звернення: 25.03.2022).

19. Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3387262-bilse-polovini-vitciznanih-startapiv-orientovani-na-vnutrisnij-rinok-ukraini.html> (дата звернення: 25.03.2022).
20. EU calls opportunities and collaborations. URL: <https://eucalls.net/> (дата звернення: 27.03.2022).
21. European innovation council. URL: <https://civitta.com/financing/eic-accelerator> (дата звернення: 27.03.2022).
22. Український фонд стартапів. URL: <https://usf.com.ua/> (дата звернення: 27.03.2022).
23. ГУРТ. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/> (дата звернення: 27.03.2022).
24. Філіппов В. Ю. Порівняльний аналіз бізнес-інкубаторів в Україні та світі. Економічний аналіз. 2011. Вип.8. Ч. I. С. 209–212.

References

1. Suprun, N. A., Yelisieieva, L. V. (2018). Development of innovative forms of entrepreneurship in Ukraine under the conditions of globalization challenges of the 21st century [Rozvytok innovatsiinykh form pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv XXI st.], *Polissya scientific bulletin*, No. 1(4(12)), P. 212–215.
2. Blank, S., Dorf, B. (2012). *The Startup Owner's Manual: The Step-By-Step Guide for Building a Great Company*. K & S Ranch; 1st edition, 608 p.
3. *Law of Ukraine "On Innovation" [Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist'»]*, Information of the Verkhovna Rada, 2002, No. 36. 266 p.
4. Zianko, V. V. (2008). *Innovative entrepreneurship: essence, mechanisms and forms of development [Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, mekhanizmy i formy rozvytku: monohrafiia]*: monograph, Vinnytsia: UNIVERSUM - Vinnytsia, 397 p.
5. Pavlenko, I. A. (2007). *Innovative entrepreneurship in the transformation economy of Ukraine [Innovatsiine pidpriemnytstvo u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy: monohrafiia]*: monograph, K.: KNEU, 248 p.
6. Havrysh, O. M., Pylnova, V. P., Piskovets, O. V. (2020). Innovative entrepreneurship: essence, significance and problems in modern conditions of functioning [Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, znachennia ta problemy v suchasnykh umovakh funktsionuvannia], *Economy and state*, No. 12, P. 109 - 113. DOI: [10.32702/2306-6806.2020.12.4](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.12.4)
7. Butnik–Siverskyi, O. B. (2005). Heuristics in the Intellectual Economy or the formation of a system of innovative entrepreneurship [Evrystyka v Intelektualnii ekonomitsi abo formuvannia systemy innovatsiinoho pidpriemnytstva], *Intellectual Property*, No. 9, P. 27–32.
8. Sirenko, N. M., Melnyk, O. I. Innovatsiine pidpriemnytstvo yak skladova stratehii rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky, available at: <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/105.pdf> (last accessed 25.03.2022).

9. Lukashyna, M. V. (2009). Strategic directions of innovative entrepreneurship development [Stratehichni napriamy rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva], *Economics and forecasting*, No. 3, P. 86–98.
10. Taran, S. F. (2021). *Regional features of development of innovative business [Rehionalni osoblyvosti rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva]*: Doctor's thesis, Lutsk, 205 p.
11. Kraus, N. M., Kraus, K. M., Marchenko, O. V. Innovative entrepreneurship and digital business: scientific and economic features of development and change of management [Innovatsiine pidpriemnytstvo i tsyfrovyy biznes: naukovo-ekonomichna ficha rozvytku ta zminy upravlinnia], *E-journal "Effective Economy"*. No. 4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/10.pdf (last accessed 05.03.2022).
12. Chazov, Ye. V. (2013). Startup as a new form of doing business [Startup yak nova forma vedennia biznesu], *Scientific works of NUHT*, No. 52, P. 122–128.
13. Kuchma, K. (2022). Values of a startup at the present stage [Tsinnosti startapu na suchasnomu etapi]. *Values in the modern world: theoretical analysis and practical experience: a collection of abstracts of the IV International Scientific and Practical Conference*, May 13-14, 2022. Ternopil: Vector, P. 165 - 167.
14. Til, P. (2020). *From zero to one. How to create a startup that will change the future [Vid nulja do odyntsi. Yak stvoryty startup, yakyi zminyt maibutnie]* / Translated from English Obukhiv, Kyiv, 232 p.
15. Khromova, D. D., Antonenko, K. V. (2018). Modern global trends in the development of startups on the world stage [Suchasni svitovi tendentsii rozvytku startapiv na svitovii arenii], *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, No. 19, P. 123 - 127.
16. Kasych, A. O., Dzhura, A. M. (2019). Startups as a form of entrepreneurial loyalty: concept, meaning, foreign experience [Startapy yak forma pidpriemnytskoi liialnosti: poniattia, znachennia, zarubizhnyi dosvid], *Investments: practice and experience*, No. 2, P. 24 - 31. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.24 2019.
17. 24 successful Ukrainian startups that have earned the most [24 uspishnykh ukrainskykh startapy, na yakykh naibilshe zarobyly], available at: <https://mmss.vntu.edu.ua/index.php/ua/main-blog-ua/300-24-uspishnykh-ukrajinskikh-startapi-na-yakikh-najbilshe-zarobili/> (last accessed 25.03.2022).
18. Startup Ranking, available at: <https://www.startupranking.com/> (last accessed 25.03.2022).
19. Ukrinform: multimedia platform for foreign languages of Ukraine [Ukrinform: multimedia platform for foreign languages of Ukraine], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3387262-bilse-polovini-vitciznanih-startapiv-orientovani-na-vnutrisnij-rinok-ukraini.html> (last accessed 25.03.2022).
20. EU calls opportunities and collaborations, available at: <https://eucalls.net/> (last accessed 27.03.2022).

21. European innovation council, available at: <https://civitta.com/financing/eic-accelerator> (last accessed 27.03.2022).
22. Ukrainian startup fund [Ukrainskyi fond startapiv], available at: <https://usf.com.ua/> (last accessed 27.03.2022).
23. BAND [HURT], available at: <https://gurt.org.ua/news/grants/> (last accessed 27.03.2022).
24. Filippov, V. Yu. (2011). Comparative analysis of business incubators in Ukraine and the world [Porivnialnyi analiz biznes-inkubatoriv v Ukraini ta sviti], *Economic analysis*, No. 8, Vol. I., P. 209–212.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.341.1; JEL Classification: M 13

Дмитрієва О.І. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СТАРТАП ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ

Мета: дослідження тенденцій розвитку інноваційного підприємництва та стартап проєктів в Україні. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, монографічний метод. **Результати:** Досліджено різні підходи до визначення дефініцій «інноваційне підприємництво» та «стартап». Виявлено, що це вид підприємницької діяльності з використанням особливих інноваційних здібностей підприємця, а стартап це засіб їх реалізації. Проведено аналіз найбільш успішних українських стартап проєктів, які вже вийшли не тільки на вітчизняний, а й на міжнародний ринок. Проведено аналіз джерел фінансування стартап проєктів на початковому етапі, визначено існуючі та актуальні грантові програми. Досліджено джерела інформації щодо грантових програм для стартапів. Визначено, що діяльність більшості бізнес-інкубаторів орієнтована саме на ІТ- сектор, що відповідає світовим тенденціям орієнтації бізнесу на цифрову економіку, що зараз становить для України велику перспективу. **Наукова новизна:** на підставі аналізу теоретичних положень щодо інноваційного підприємництва та стартап проєктів, успішних українських стартапів та можливих джерел їх фінансування систематизована теоретична база щодо зазначеного питання. В результаті дослідження виявлено, що більшість стартапів в Україні орієнтовані на онлайн послуги та спеціалізовані додатки до гаджетів, що пояснюється сучасними тенденціями у світі: цифровізацією та діджиталізацією. Визначено, що перспективним напрямом розвитку стартапів в Україні є створення бізнес-інкубаторів, найбільш дієві в Україні: *Eastlabs, iHUB, HappyFarm, Growthup, Wannabiz, Voomy* ІТ-парк і *Polyteco*. **Практична значущість:** результати дослідження тенденцій розвитку інноваційного підприємництва та стартап проєктів дає змогу побачити позитивні та негативні тенденції в цій сфері, що дає змогу як підприємцям, так і органам державної влади шукати шляхи відновлення та розвитку підприємництва в Україні та перейти на інноваційних шлях розвитку економіки.

Ключові слова: інноваційне підприємництво; стартап проєкти; грантові програми; бізнес-інкубатори; фінансування стартап проєктів.

UDC 330.341.1; JEL Classification: M 13

Dmytriieva O. TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AND STARTUP PROJECTS IN UKRAINE

Purpose: research on trends in the development of innovative entrepreneurship and start-up projects in Ukraine. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalization, method of comparison, monographic method. **Findings:** Various approaches to defining the definitions of "innovative entrepreneurship" and "startup" have been studied. It was revealed that this is a type of entrepreneurial activity using the entrepreneur's special innovative abilities, and a startup is a means of their implementation. An analysis of the most successful Ukrainian start-up projects, which have already entered not only the domestic but also the international market, has been carried out. An analysis of sources of funding for start-up projects at the initial stage was carried out, existing and current grant programs were identified. Sources of information on grant programs for startups were studied. It was determined that the activities of most business incubators are focused specifically on the IT sector, which corresponds to the global trends of business orientation towards the digital economy, which is now a great prospect for Ukraine. **Originality:** based on the analysis of theoretical provisions regarding innovative entrepreneurship and start-up objects, successful Ukrainian start-ups and possible sources of their financing, a theoretical base is systematized regarding the specified issue. As a result of the study, it was found that the majority of startups in Ukraine are focused on online services and specialized applications for gadgets, which is explained by modern trends in the world: digitization and digitalization. It was determined that a promising direction for the development of startups in Ukraine is the creation of business incubators, the most effective in Ukraine: Eastlabs, iHUB, HappyFarm, Growthüp, Wannabiz, Voomy IT park and Polyteco. **Practical value:** the results of research into trends in the development of innovative entrepreneurship and start-up projects make it possible to see positive and negative trends in this area, which allows both entrepreneurs and state authorities to look for ways to restore and develop entrepreneurship in Ukraine and move to an innovative path of economic development.

Key words: innovative entrepreneurship; startup projects; grant programs; business incubators; financing of start-up projects.

Відомості про авторів / About the Authors

Дмитрієва Оксана Іллівна – доктор економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, завідувачка кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: oksanahnadu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9314-350X>. Моб. (063) 353-79-98.

Dmytriieva Oksana – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Head of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

ФОРМУВАННЯ ЦІНОВО – ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕМЕНТІВ «ТЕОРІЇ ІГОР»

Прокопенко М.В., старший викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сідельнікова В.К., канд. пед. наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені

Г.С. Сковороди

Постановка проблеми. Випуск конкурентоздатної продукції, яка відповідає європейським і світовим стандартам - головна вимога ринкової економіки. При цьому ключова роль відводиться ціноутворенню, оскільки саме через ціни забезпечується реалізація основних результатів діяльності підприємства. Саме ціна визначає об'єм і структуру виробництва, рух матеріальних потоків, розподіл товарної маси і рівень життя суспільства.

Ціна - це складна економічна категорія. В ній фокусуються практично всі основні економічні стосунки в суспільстві. Перш за все це відноситься до виробництва і реалізації товарів, формування їх вартості, а також до створення, розподілу і використання грошових накопичень.

Цінова політика залежить в першу чергу від власного потенціалу фірми, наявності достатнього капіталу та кваліфікованих кадрів, а не лише стану попиту і пропозиції на ринку. Це не лише одна з головних складових системи управління операційними доходами, але й найважливіший механізм який забезпечує пріоритети економічного розвитку. Вона істотно впливає на об'єм операційної діяльності, формування іміджу у споживачів продукції, рівень фінансового стану в цілому [2].

Кожен підприємець, встановлюючи ціну на свій товар, використовує її як вирішальний засіб для досягнення поставлених в своєму бізнесі цілей. Практика показує, що жодна компанія незалежно від міцності її позицій на ринку не може собі дозволити встановлювати ціни без аналізу можливих наслідків різних варіантів такого рішення.

Не дивлячись на те, що широке поширення мають і нецінові форми конкуренції, ціна є істотним елементом конкурентної політики і робить значний вплив на ринкове положення і доходи підприємств. При цьому ефективність цінового рішення залежить від правильного вибору цінової політики, що у свою чергу вимагає чіткого визначення її структури і знання її форм.

Зазначеним вище доводиться актуальність проблеми та необхідність докладного дослідження даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення зазначеної проблеми потребує вивчення теорії ціноутворення, а також практичних

аспектів діяльності підприємства як з погляду внутрішньої економіки бізнес-процесів, так і з погляду ринкової активності підприємства.

Проблемам, пов'язаним з ціноутворенням присвячено дуже багато досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів.

Теоретичну основу досліджень заклали К. Маркс, Д. Рікардо, А. Сміт., А. Маршалл, П. Бугільбер, Л. Вальрас, І.Г. Тюнен, Д Робинсон та інші [1].

Питання в області теорії і практики ціноутворення на підприємстві висвітлювали в працях В. Абель, М.М. Артус, В.Г. Андрійчук, Н.А. Борхунов, А.А. Гриценко, С.Л. Дусановський, О.В. Колесніков, В.Л. Корінев, П.М. Макаренко, І.І. Лукінов, В.М. Онегіна, І.В. Охріменко М.В. Павлишенко, А.С. Шевченко, Л.О. Шкварчук та інші учені [2, 3].

Вітчизняні та закордонні вчені внесли значний вклад в теорію та практику ціноутворення, але питання використання «теорії ігор» у цьому аспекті майже не розглядалося. Більшість питань стосується класичних методів встановлення цін на товари та послуги.

Тому на шляху підвищення ефективності процесу ціноутворення буде доцільним розгляд використання цього розділу математичної статистики для вирішення проблем ціноутворення на товари та послуги [4].

Невирішені складові загальної проблеми. Переважна більшість керівників українських підприємств не володіють достатніми знаннями і досвідом в області сучасного формування ціни.

При встановленні ціни вони орієнтуються на витрати виробництва і реалізації продукції, а також здобуття деякого прибутку. Ряд підприємців приймає за орієнтир ціни на аналогічну продукцію. Є такі, які не вникаючи в суть проблеми, прагнуть продати товар як можна дорожче.

Підприємствам перш за все необхідно виробити стратегію і принципи визначення цін, керуючись якими воно зможе ефективно вирішувати завдання, що стоять перед ними.

У зв'язку з цим виникає необхідність вдосконалення механізму ринкового ціноутворення з врахуванням прогресивних математико – статистичних методик та особливостей вітчизняної економіки.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає в розробці теоретичних та методичних положень щодо вдосконалення механізму ціноутворення на основі формування оптимальних цін на продукцію за допомогою сучасних економіко – статистичних методів на прикладі використання «теорії ігор».

Виклад основного матеріалу дослідження. Цінова політика це важливий елемент загальної підприємницької політики, яка відображає особливості ринкової стратегії. При цьому вона характеризує діяльність підприємства по встановленню, підтримці, зміні і контролю рівня ціни на продукцію з метою досягнення поставлених маркетингових цілей і завдань в процесі реалізації продукції на ринку [5].

Політика встановлення цін сприяє проведенню цілеспрямованої маркетингової діяльності, об'єднуючи всі рішення які стосуються реалізації

продукції. При цьому відповідно до її цілей вибираються цільові ринки, здійснюється планування та організація ринкового ціноутворення на підприємстві.

Відсутність чіткої цінової стратегії сприяє невизначеності в ухваленні рішень і може привести до їх неузгодженості та мати наслідком ослаблення позицій на ринку, втрату виручки і прибутку. Тому рівень цін на продукцію, що випускається, стає основним параметром ринкової поведінки - а активна цінова політика одним з основних напрямів виробничо-збутової діяльності. В цих умовах ціни задають пріоритети технічній політиці підприємства та визначають ефективність її альтернативних стратегій [6].

В умовах роботи підприємства на ринку перед його керівництвом і економічними службами виникає необхідність знаходження оптимального об'єму продажів товарів по відповідним цінам. Тому розрахунок витрат необхідно проводити з урахуванням альтернативних обсягів випуску продукції.

Збитки від «втрачених можливостей» також можна визначити в результаті порівняння альтернативних варіантів рішень, які можуть бути прийняті.

Аналіз альтернативних витрат випуску продукції, що враховують можливі варіанти об'ємів пропозиції цих товарів на ринку і визначення оптимальної стратегії підприємства в ціноутворенні можуть бути успішно виконані лише при зіставленні різних показників зміни витрат залежно від різних обсягів випуску.

У ринковій економіці аналіз граничних витрат на продукцію, що реалізовується, має вирішальне значення для обробки і обґрунтування стратегії ціноутворення підприємства [7].

Проведемо розрахунок показників альтернативних короткострокових витрат, «граючись» з обсягами випуску.

Як приклад використовуємо підприємство, що займається випуском труб.

В табл. 1 приведені дані про можливий в короткостроковому періоді випуск малих труб, про валові постійні витрати підприємства на відповідне виробництво, про валові змінні витрати а також результати розрахунку середніх граничних витрат в гривнях на одиницю виробу.

Як видно з таблиці 1, для підприємства розглянуті можливі варіанти випуску продукції від 0 тонн до 7000 тонн. Також відмічено випадок повного припинення їх виробництва – нульова позиція. Постійні витрати у розмірі 3184108 грн. залишаються однаковими для всіх обсягів виробництва.

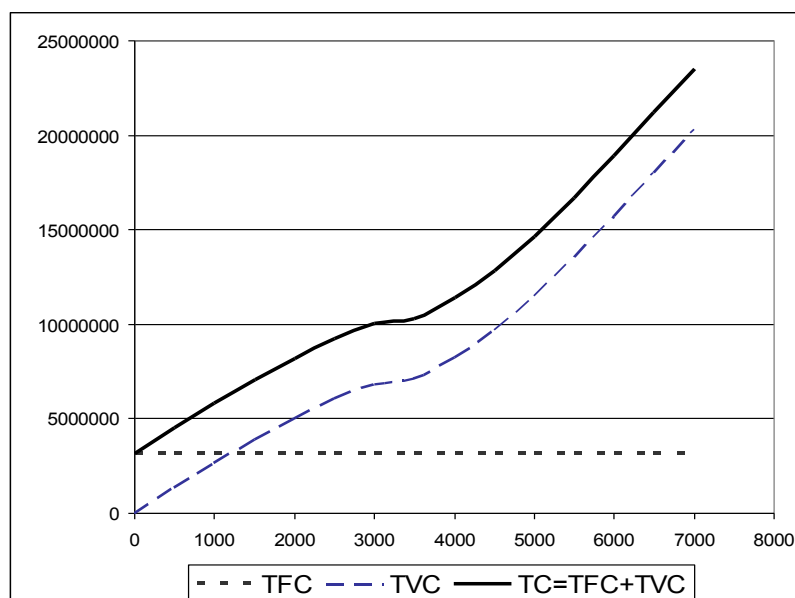
Змінні витрати ростуть у міру можливого збільшення обсягів виробництва. Це наростання звичайно непропорційно обсягу виробництва – воно більше при крайніх (малих і великих) обсягах виробництва і менше в середніх значеннях. Їх графік має опуклість донизу.

Розрахунок альтернативних витрат по підприємству при виробництві малих труб

Об'єм труб т.тонн. q	Постійні витрати, грн. TFC	Змінні витрати, грн. TVC	Валові витрати, грн. $TC=TFC+TVC$	Середні витрати, грн/шт $AC=TC/q$	Граничні витрати, грн/шт $MC=TC/q$
0	3184108	0	3184108	-	-
500	3184108	1343070	4527178	9054,356	2686,14
1000	3184108	2675000	5859108	5859,108	2663,86
1500	3184108	3901500	7085608	4723,73867	2453
2000	3184108	5000000	8184108	4092,054	2197
2500	3184108	6060000	9244108	3697,6432	2120
3000	3184108	6849000	10033108	3344,36933	1578
3500	3184108	7105000	10289108	2939,74514	512
4000	3184108	8240000	11424108	2856,027	2270
4500	3184108	9675000	12859108	2857,57956	2870
5000	3184108	11450000	14634108	2926,8216	3550
5500	3184108	13530000	16714108	3038,92873	4160
6000	3184108	15720000	18904108	3150,68467	4380
6500	3184108	18005000	21189108	3259,86277	4570
7000	3184108	20300000	23484108	3354,87257	4590

Джерело: розраховано авторами

Валові витрати також зростають із збільшенням виробництва, але їх зростання дещо вирівнюється за рахунок стабільності постійних витрат (рис. 1).

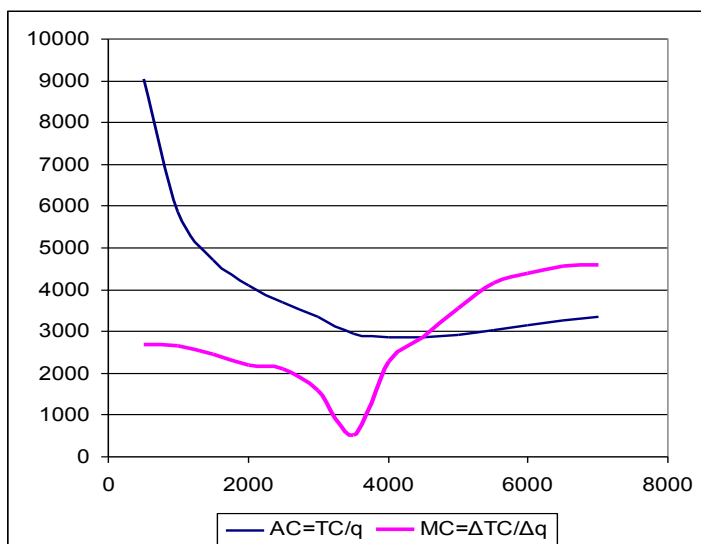

Рис. 1. Динаміка витрат

Джерело: побудовано авторами

Графіки граничних і середніх витрат також показують, що U-образна крива граничних витрат пересікає U-образну криву середніх витрат в точці, в якій вона досягає мінімуму.

Насправді, оскільки графік граничних (приростаючих) витрат відстає від графіка середніх витрат, то в точці пересічення перший (граничні витрати) буде направлено від низу до верху – таким чином на зміні середніх позначатиметься збільшення вищих в порівнянні з середніми приростаючими витратами.

Рис. 2 Зміна середніх і граничних витрат

Джерело: побудовано авторами

Систематичне отримання прибутку є необхідною метою підприємницької діяльності. Керівництво великих підприємств може дозволити собі ухилятися від стратегії максимізації прибутку.

Проте в довготривалому плані підприємство, яке не орієнтується на максимізацію прибутку, має мало шансів на збереження свого іміджу або навіть на виживання. Максимізація прибутку підприємства органічно включає стратегію на збільшення прибутку і оптимізацію витрат.

Розрахунок максимального прибутку стає об'єктивною необхідністю в діяльності підприємства для виживання в ринкових умовах.

Для малих обсягів випуску продукції прибуток підприємства зазвичай має негативну величину, тобто підприємство зазнає збитки внаслідок того, що виручка від реалізації продукції не відшкодовує витрат.

У міру збільшення обсягу виробництва і реалізації продукції збитки зменшуються, потім прибуток набуває позитивного значення і зростає, поки обсяг випуску і реалізації продукції не досягне деякої максимальної величини. Подальше збільшення реалізації продукції поведе до зменшення суми прибутку, а потім викличе збитки.

Максимізація прибутку вимагає використання в розрахунках граничних величин: граничного прибутку, граничного доходу (граничної валової виручки) і граничних витрат. В практичних розрахунках на підприємстві при пошуку

об'єму продукції і відповідної йому ціни, які б максимізували прибуток дуже зручно користуватися табличними методами [8].

Доповнимо розрахунок альтернативних витрат даними про ціну однієї тони труб при різних розмірах попиту, граничному доході та розрахуємо суму прибутку і граничний прибуток (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок максимального прибутку залежно від об'єму продукції, ціни і витрат

Об'єм труб, т q	Ціна грн/т p	Валовою дохід (виручка), грн. TR	Валові витрати грн. $TC=FC+VC$	Прибуток грн. $T=TR-TC$	Граничний дохід, грн. $MR=TR/q$	Граничні витрати, грн/шт $MC=TC/q$	Граничний прибуток, грн/шт $M=MR-MC$
500	4170	2085000	4527178	-2442178	4170	2686,14	1483,86
1000	4130	4130000	5859108	-1729108	1426,14	2663,86	-1237,7
1500	4090	6135000	7085608	-950608	1557	2453	-896
2000	4050	8100000	8184108	-84108	1733	2197	-464
2500	4010	10025000	9244108	780892	1730	2120	-390
3000	3970	11910000	10033108	1876892	2192	1578	614
3500	3930	13755000	10289108	3465892	3178	512	2666
4000	3890	15560000	11424108	4135892	1340	2270	-930
4500	3850	17325000	12859108	4465892	660	2870	-2210
5000	3810	19050000	14634108	4415892	-100	3550	-3650
5500	3770	20735000	16714108	4020892	-790	4160	-4950
6000	3730	22380000	18904108	3475892	-1090	4380	-5470
6500	3690	23985000	21189108	2795892	-1360	4570	-5930
7000	3650	25550000	23484108	2065892	-1460	4590	-6050

Джерело: розраховано авторами

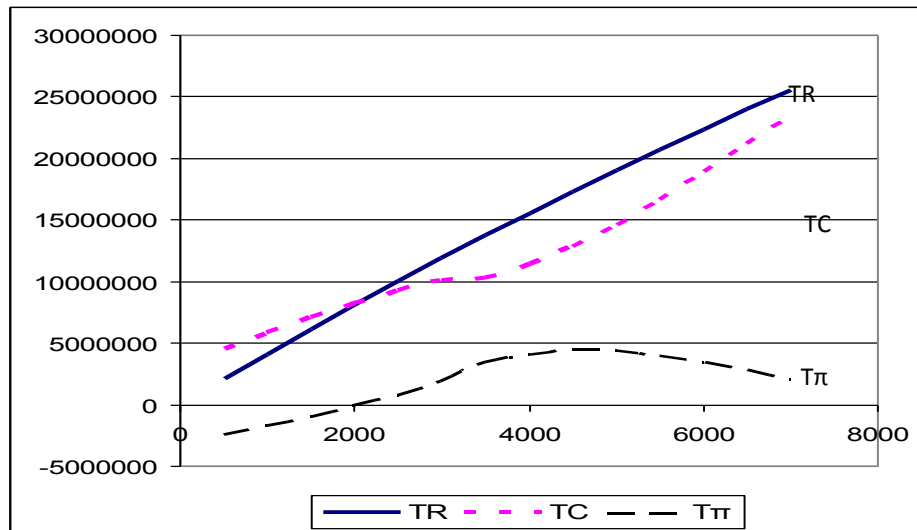
В першій графі таблиці поміщені дані про об'єми продукції в тонах. Друга графа містить дані про ціну попиту, відповідні кількості можливої реалізації малих труб. Досить якісна апроксимація функції попиту від ціни може бути отримана за наступним лінійним рівнянням.

$$q = -0,08p + 4210 \quad (1)$$

В третю графу поміщено суми валового доходу (виручки) при відповідних кількостях продаж і ціни попиту на труби даного підприємства. Прибуток визначається як різниця даних по відповідному рядку TR і TC .

Граничні величини доходу (виручки), витрат і прибутку розраховуються по даним відповідного валового доходу, валових витрат і валового прибутку шляхом віднімання з їх значень у відповідному рядку значень попереднього рядка.

Розглянемо детальніше вихідні дані і результати розрахунків, що містяться в табл. 2. Для наочності побудуємо графік, що відображає зміну показників, які містяться в таблиці (рис. 3).

Рис. 3. Графік валових доходів, витрат і прибутку

Джерело: побудовано авторами

Звернемо увагу на зміну суми прибутку і умови, при яких він досягає максимуму. При 1000 тонн реалізації підприємство отримає 1729108 грн. збитків, при 3000 тонн – 1876892 грн. прибутку. Максимальну суму прибутку підприємство може отримати при реалізації більше 4000 тонн малих труб, але менше 5000 тонн.

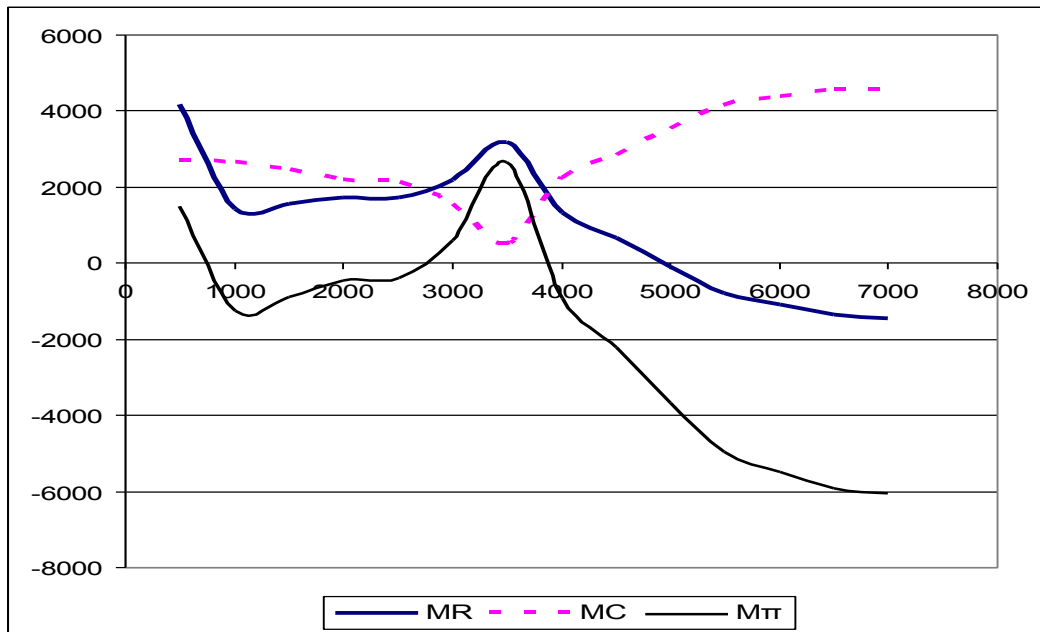
Для цього ціна однієї тони повинна складати приблизно 3850 грн. Якщо кількість реалізованих труб перевищує 4500 тонн, сума прибутку починає зменшуватися. Графік валової суми прибутку представлений на рисунку 3. Він вигнутий вгору (має форму горба) і, не досягаючи кількості продажів 4500 тонн, має точку перегину, після якої йде вниз.

Як видно з табл. 2 і рис. 3, валовий прибуток із зростанням об'ємів реалізації спочатку зростає. При цьому еластичність попиту залежно від зміни ціни – більше одиниці. Проте на рубежі реалізації ледве меншому 4500 тонн відбувається перелом і валова виручка з подальшим зростанням об'ємів реалізації знижується. Еластичність попиту залежно від зміни ціни ставатиме менше.

В той же час, валові витрати на початку розрахункових кількостей реалізації зростають швидко, після об'єму 4000 тонн зростають повільніше, а наближаючись до 7000 тонн різко прискорюють свій підйом.

При аналізі можливостей максимізації прибутку необхідно перш за все знайти точку пересічення граничного доходу з граничними витратами, яка і визначає максимум прибутку. У цій точці граничний прибуток дорівнює нулю, а його графік пересікає вісь абсцис. За цими межами починаються збитки, які знижуватимуть суму валового прибутку [9].

Граничні показники дозволяють чіткіше судити про зростання або зниження значень цих показників. Три останні графи табл. 2 показують граничні значення доходу, витрат і прибутку, а на графіку (рис. 4) наочно представлена їх зміна.

Рис. 4. Графік зміни граничного доходу, граничних витрат і граничного прибутку

Джерело: побудовано авторами

Розрахунок показників альтернативних витрат підприємства як для короткострокового періоду, так і на більш тривалий період має важливе значення для обґрунтування цінової стратегії підприємства [10].

Моделювання за допомогою «теорії ігор» дозволяє сформулювати наступні висновки по даному прикладу.

Максимальну суму прибутку підприємство може отримати при реалізації більше 4000 тонн малих труб, але менше 5000 тонн. Для цього ціна однієї тони повинна складати приблизно 3850 грн. Якщо кількість реалізованих труб перевищує 4500 тонн, сума прибутку починає зменшуватися.

При бажанні максимізувати прибуток важливо, перш за все знайти точку пересічення граничного доходу з граничними витратами, яка і визначає максимум прибутку.

Висновки з проведеного дослідження. Успіх діяльності підприємства об'єднує наступні складові: об'єктивна цінова стратегія, розумна цінова тактика і ефективна методика ціноутворення. Встановлення ціни в значній мірі є мистецтвом, оскільки низька ціна викликає асоціацію з низькою якістю товару а висока унеможливує її придбання багатьма покупцями. В будь-якому разі вона знаходитиметься в проміжку між дуже низькою, що не забезпечує прибутку, і дуже високою - що перешкоджає формуванню попиту.

Складність ринкових стосунків, різноманіття чинників, зумовили існування великої кількості методів ціноформування – тому можна сказати, що абсолютно досконалої методики, що враховує всі чинники і ситуації немає. Той або інший метод ціноутворення застосовується залежно від особливостей

товару, розмірів і фінансової потужності фірми - продавця та цілей, які вона переслідує.

Результати аналізу було використано при розробці системи «ігрового ціноутворення» та визначення оптимального об'єму продаж і ціни згідно критерію максимуму прибутку.

Перелік посилань

1. Заблоцький І. І. Економіка України: підручник. Львів: ЛБК НБУ, 2017. 156 с.
2. Мних Є. В. Економічний аналіз: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 412 с.
3. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства: підручник. Київ: «Знання», 2014. 377 с.
4. Єрухомович І. Л. Ціноутворення: підручник. Київ: Енігма, 2015. 156 с.
5. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства: підручник. Київ: Скарби, 2018. 336 с.
6. Балабанова Л. В., Митрохіна Ю. П. Управління збутовою політикою. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 240 с
7. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання. Київ: КНЕУ, 2017. 360 с.
8. Іванов Ю. Б., Тищенко А.Н., Дробитько Н.А., Абрамова О.С. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка, діагностика. Харків: Вид. ХНЕУ, 2017. 256 с.
9. Мармоза А. Т. Економічна статистика. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 602 с.
10. Чекотовський Е. В. Статистичні методи. Київ: Знання, 2016. 191 с.

References

1. Zablockij, I. I. (2017). *Economy of Ukraine [Ekonomika Ukrainy]*, Lviv: LBK NBU, 156 p.
2. Mnih, E. V. (2015). *Economic analysis [Ekonomichnyy analiz]*, Kyiv: Center for Educational Literature, 412 p.
3. Korobov, M. Y. (2014). *Financial and economic analysis of the enterprise [Finansovo-ekonomichnyy analiz diyal'nosti pidpryyemstva]*, Kyiv: Znannja, 377 p.
4. Yeryhomovich, I. L. (2015). *Pricing [Tsinoutvorennya]*, Kyiv: Enigma, 156 p.
5. Orlov, O. O. (2018). *Industrial enterprise activity planning [Planuvannya diyal'nosti promyslovoho pidpryyemstva]*, Kyiv: Scarby, 336 p.
6. Balabanova, L. V., Mitrokhina, Yu. P. (2011). *Sales policy management [Upravlinnia zbutovoiu politykoiu]*, Kyiv: Center for Educational Literature, P. 240.
7. Gerasimchuk, V.G. (2017). *Strategic management of the enterprise. Graphic modeling [Stratehichne upravlinnya pidpryyemstvom. Hrafichne modelyuvannya]*, Kyiv: KNEU, 360 p.

8. Ivanov, J.D., Tishenko, A.N., Drobitko, N.A., Abramova, O.S. (2017). *Competitiveness of the enterprise: assessment, diagnostics [Konkurentospromojnist pidpriemstva: ocinka, diagnostika]*, Kharkiv: KhNEU, 256 p.
9. Marmoza, A. T. (2017). *Economic statistics [Ekonomichna statistika]*, Kyiv: Center for Educational Literature, 602 p.
10. Chekotovsky, E. V. (2016). *Statistical methods [Statistichni metodi]*, Kyiv: Knowledge, 191 p.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.4; JEL Classification: M 210

Прокопенко М.В., Сідельнікова В.К. ФОРМУВАННЯ ЦІНОВО – ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕМЕНТІВ «ТЕОРІЇ ІГОР»

Мета дослідження полягає у вивчення теоретичних аспектів процесу ціноутворення та збуту продукції підприємства, методик встановлення ціни та розробки пропозицій щодо їх вдосконалення за допомогою методів статистичного прогнозування (теорії ігор). **Методика дослідження.** Було застосовано статистичний аналіз, математичне допущення, задіяні середні, максимальні та граничні показники, прийоми «теорії ігор», трендова модель, побудовані графіки валових доходів, витрат і прибутку, графіки зміни граничного доходу, граничних витрат і граничного прибутку, методи економетричного та трендового моделювання. **Результати дослідження.** Основним завданням дослідження був аналіз та розробка шляхів удосконалення політики ціноутворення та збутової діяльності підприємства. Результатом дослідження є доведена можливість використання елементів «теорії ігор» для моделювання вищеназваних показників. Для моделювання та отримання економіко-статистичної моделі було використано програму Microsoft Excel. **Наукова новизна.** Наукова новизна отриманих результатів полягає в аналізі та розробці теоретико – практичних засад вирішення проблем ціноутворення та збуту з точки зору підвищення ефективності функціонування підприємства. Запропонована методика отримання максимального прибутку за допомогою використання елементів «теорії ігор», реалізованих у середовищі Microsoft Excel. **Практичне значення отриманих результатів.** Отримані результати дослідження можуть бути застосовані в удосконаленні цінової політики підприємства виробничої сфери. Також можливе широке застосування в визначенні оптимального об'єму збуту продукції. Практична сторона дослідження дозволяє максимізувати прибуток як у короткостроковому періоді, так і в пролонгованому (середньостроковий, довгостроковий).

Ключові слова: ціна, політика ціноутворення, збутова політика, статистика, теорія ігор.

UDK 330.4; JEL Classification: M 210

Prokopenko M., Sidelnikova V. FORMATION OF THE PRICE AND SALES POLICY OF THE ENTERPRISE USING THE ELEMENTS OF «GAME THEORY»

Purpose of the study is to study the theoretical aspects of the pricing process for enterprise products, pricing methods and develop proposals for their improvement using statistical forecasting methods (game theory). **Methodology of research.** The main task of the study was to analyze and develop ways to improve the pricing policy and sales activities of the enterprise. The result of the study is the proven possibility of using elements of "game theory" to model the above indicators. Microsoft Excel was used to model and obtain the economic-statistical model. **Findings.** The main task of the study was to analyze and develop ways to improve the pricing policy and sales activities of the enterprise. The result of the study is the proven possibility of using elements of "game theory" to model the above indicators. Microsoft Excel was used to model and obtain the economic-statistical model. **Originality.** The scientific novelty of the obtained results lies in the analysis and development of theoretical and practical principles of solving the problems of pricing and sales in terms of improving the efficiency of the enterprise. The method of obtaining the maximum profit by using the elements of "game theory" implemented in Microsoft Excel is proposed. **Practical value.** The results of the study can be used to improve the pricing policy of the enterprise in the manufacturing sector. It can also be widely used to determine the optimal sales volume. The practical side of the study allows you to maximize profits both in the short term and in the long term (medium, long term).

Keywords: price, pricing policy, sales policy, statistics, game theory.

Відомості про авторів / About the Authors

Прокопенко Микола Вікторович, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>. Моб. (050) 633-76-28.

Prokopenko Nikolay, Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Сідельнікова Владислава Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку, м. Харків, Україна; e-mail: vladasid09@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3851-6067>. Моб. (067) 701-43-43

Sidelnikova Vladyslava – Candidate of Sciences (Pedagogical Sciences), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda, Associate Professor at the Department of Economic Theory, Finance and Accounting, Kharkiv, Ukraine.

ІННОВАЦІЇ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Нестеренко В.Ю., канд. екон. наук, доцент

Мороз А.Р., здобувач вищої освіти

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Болотова Т.М., канд. екон. наук, доцент

Харківський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ

Постановка проблеми. Одним із факторів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції є впровадження ресурсозберігаючих технологій та інновацій. Стратегія ресурсозбереження включає збільшення частки ресурсозберігаючих технологій та розробку методів аналізу, прогнозування, оптимізації та стимулювання покращеного використання ресурсів, які дозволять більш ефективно використовувати всі доступні бізнес-можливості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження інноваційної активності підприємств та рівня їх конкурентоспроможності приділила увагу в своїх дослідженнях дуже значна кількість науковців, таких як Адамкевич Х.Г., Ганкарчик М., Ганкарчик Дж., Капітанець Ю.М., Колосінська М.І., Шапка Є.В. Стерхова С. А. [1-6]. Головні аспекти, яким було приділено увагу - це сутність конкурентоспроможності, показники її оцінювання, фактори впливу, особливості прояву на підприємствах окремих галузей промисловості. Частина дослідників, таких як Бережна Ю.С., Донських А.С., Нісходовська О.Ю., Шубравська О.В. почали розглядати в своїх роботах інновації як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства та зосередили свою увагу саме на підприємствах агропромислового комплексу [7-10].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість досліджень, вимагає подальшого розгляду проблема підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі залучення інновацій та ресурсозберігаючих технологій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження впливу інновацій на рівень конкурентоспроможності в сільськогосподарському підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність та раціональне використання потенціалу ресурсів визначає успіх компанії в майбутньому і дозволяє не тільки зберегти та зміцнити свої позиції в конкурентному середовищі, а й забезпечити вихід на нові перспективні ринки [4]. Поточний стан інноваційної сфери впливає на якість продукції, її новизну та конкурентоспроможність. Україна вже створила стабільну групу компаній із

безперервним інноваційним характером, але темпи зростання інноваційної активності залишаються недостатніми. Причини включають відсутність власних ресурсів та фінансової підтримки з боку держави, високі економічні ризики за відсутності страхових механізмів їхньої мінімізації, а також ризики інноваційних проектів, що поєднують інтелектуальні, виробничі та ринкові ризики [6].

Економічний розвиток має супроводжуватися постійним підвищенням конкурентоспроможності продукції. Основою національної політики має стати просування України як високотехнологічної держави. Виробництво та збут принципово нових товарів та обладнання – рушійна сила розвитку національної економіки. Створення, впровадження та розповсюдження нових продуктів, послуг, технологічних процесів стають ключовими факторами зростання виробництва, зайнятості, інвестицій, зовнішньої торгівлі, підвищення якості продукції, економії трудових та матеріальних витрат, удосконалення організації виробництва та підвищення його ефективності. Це визначає конкурентоспроможність компаній та їх продукції на внутрішньому та світовому ринках, покращує соціально-економічну ситуацію.

Взаємозв'язок між зростанням інноваційної активності та рівнем конкурентоспроможності компанії може впливати на: реалізацію інноваційного потенціалу компанії; використання передових підходів до організації виробництва; інноваційні продукти та технічний прогрес; розвиток конкурентних переваг; загальний рівень конкурентоспроможності підприємства [7].

Цінова складова підвищення конкурентоспроможності продукції за сучасних економічних умов практично вичерпана, тому господарство може ефективно працювати, забезпечуючи інновації на всіх рівнях: операційному, маркетинговому, адміністративному.

Інноваційний розвиток агрохолдингів визначає їх успішну роботу та сталий розвиток у майбутньому, стає запорукою конкурентної переваги холдингу у стратегічній перспективі. Використання інноваційних технологій у компаніях значно підвищує ефективність діяльності, тоді як конкурентоспроможність капіталу багато в чому ґрунтується на готовності до інновацій. У ситуації, коли вартість матеріалів, технічних та енергетичних ресурсів значно зросла порівняно з вартістю сільськогосподарської продукції, питання економії енергії та ресурсів стало пріоритетним [10].

Поточний етап інноваційного процесу в українських фермерських господарствах характеризується наступними ознаками:

- 1) відносно висока інноваційна активність підприємств (57% у рослинництві);
- 2) обмежене використання агропідприємствами власних інноваційних розробок (ресурсів та технологій), використання агропідприємствами або адаптованих до власних умов, або розробки спеціалізованих організацій або зарубіжної розробки;

3) взаємозалежність ступеня інноваційної активності підприємства та її рентабельності. Найбільшою інноваційною активністю на підприємствах із відносно вищою рентабельністю у рослинництві є підприємства з вирощування зернових та технічних культур із чистим прибутком від 50 млн. грн. і більше, з яких 64% здійснюють інноваційну діяльність. У той самий час інновації - одне із важливих чинників зростання доходів виробників;

4) диверсифікація інноваційної діяльності ефективних підприємств. З компаній, що не спеціалізуються на вирощуванні зернових та технічних культур, 50% використовували нові породи тварин (вітчизняні та зарубіжні) та закупили спеціалізоване обладнання для тваринництва, а 33% використовували передові технології (вітчизняні та зарубіжні) для виробництва;

5) абсолютне переважання власних ресурсів підприємств серед джерел фінансування інновацій. У рослинництві компанії з чистим прибутком понад 50 млн. грн. інвестували виключно за рахунок власних коштів, а компанії з нижчими доходами також залучали кошти з державного бюджету (2%) та кредити (5%);

6) низький рівень використання інституційних джерел інформації про інноваційні розробки та можливості їх впровадження сільськогосподарськими підприємствами, особливо з університетів та державних дослідницьких інститутів, а також із приватних дослідницьких інститутів та комерційних лабораторій;

7) різноманітність інноваційної діяльності підприємств рослинництва та тваринництва за видами. У рослинництві продуктові інновації (ресурсні інновації) запровадили 88% інноваційно активних компаній, процесні інновації (технології) – 77% компаній, управлінські (організаційні та маркетингові) інновації – 62%;

8) інновації для довкілля. Більше половини опитаних компаній відзначили наявність певних вигод, які вони принесли довкіллю. Внаслідок впровадження екологічних інновацій агрохолдинги досягли наступного економічного ефекту: зниження матеріаломісткості на одиницю продукції, зниження енерговитрат на одиницю продукції, зменшення забруднення ґрунту, води чи повітря. Проте економія енергії не збільшилась. Серед підприємств, які впровадили інноваційні процеси, лише 10% (зернові та технічні культури) відзначили використання енергозберігаючих систем (котли на альтернативному паливі) [10].

Ефективність використання та динаміка розвитку інноваційної сфери стали вирішальним чинником забезпечення конкурентоспроможності економіки та багато в чому визначають місце кожної країни у світі. В Україні є багато проблем, які не дозволяють ефективно використовувати свій інноваційний потенціал: низький рівень фінансової підтримки інноваційного сектора; нерівномірний розподіл інновацій по регіонах; неефективне використання наявного наукового потенціалу; відсутність належної бази та відповідності міжнародним стандартам правового захисту інтелектуальної власності.

Інновації відіграють важливу роль в економічному зростанні країни, так чи інакше впливаючи на зростання продуктивності праці, ефективність інвестованого капіталу та конкурентоспроможність. Країни мають конкурентну перевагу завдяки запровадженню інновацій, тощо. Після досягнення інноваційної конкурентоспроможності на національному рівні вони матимуть змогу брати участь у формуванні світової економічної системи. Однак, якщо країна нездатна до інновацій, вона ризикує стати аутсайдером, оскільки це може призвести до обмежених можливостей для розвитку та використання наявного потенціалу [9].

Для впровадження інновацій у сільськогосподарських підприємствах необхідно розробити модель комплексного інноваційного процесу, яка включатиме: методологію визначення якості інновацій із відповідним набором показників. Господарству необхідно проаналізувати свої можливості для інновацій, інноваційної активності, конкурентоспроможності продукції, використовуючи систему показників інноваційної активності, включаючи економічні та якісні показники.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, створення конкурентних переваг агрохолдингів на основі інновацій має використовуватись та братися до уваги при розробці та реалізації стратегій конкурентоспроможності. Забезпечення інноваційної складової агрохолдингів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності як сільськогосподарської продукції, так і збалансованості та ефективності сільськогосподарського ринку загалом.

Перелік посилань

1. Адамкевич Х.Г. Конкурентоспроможність підприємства, економіка та організація підприємства: навч. посіб. Варшава, 2016. 258 с.
2. Ганкарчик М., Ганкарчик Дж. Фактори розвитку підприємництва: довідник. Варшава: Вища школа бізнесу, 2017. 244 с.
3. Капітанець Ю. М. Методологія оцінки конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Прикарпатського університету: економіка*. 2017. Вип. 5. С. 131–134.
4. Колосінська М.І., Шапка Є.В. Інноваційний рейтинг України: шляхи його покращення на основі Європейського досвіду. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/18.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).
5. Ольшевська В. Детермінанти конкурентоспроможності підприємств в умовах інтернаціоналізації та глобалізації: Конкурентоспроможність підприємств перед викликами XXI ст.: монографія. Вроцлав, 2017. 198 с.
6. Стерхова С. А. Інноваційний продукт – інструменти маркетингу: монографія. Київ: Діло, 2019. 302 с.
7. Бережна Ю. С. Сутність сталого розвитку сільського господарства. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. 2020. № 1. С. 35–41.

8. Донських А.С. Конкуреноспроможність аграрних підприємств та фактори, що її визначають. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 03.02.2022).

9. Нісходовська О.Ю. Інновації як фактор забезпечення конкуреноспроможності підприємств із вирощування зерна круп'яних культур. *Економіка та суспільство*. 2017. №11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/47.pdf (дата звернення: 06.02.2022).

10. Шубравська О.В. Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії. *Економіка і прогнозування*. 2020. №3. С. 90–102.

References

1. Adamkevych, Kh. H. (2016). *Competitiveness of the enterprise, economy and organization of the enterprise [Konkurentospromozhnist pidpriemstva, ekonomika ta orhanizatsiia pidpriemstva]: tutorial*, Warsaw, 258 p.

2. Hankarchyk, M., Hankarchyk, Dzh. (2017). *Factors of business development [Faktory rozvytku pidpriemnytstva: dovidnyk]: a handbook*, Warsaw: Higher School of Business, 244 p.

3. Kapitanets, Yu. M. (2017). Methodology for assessing the competitiveness of the enterprise [Metodolohiia otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva], *Visnyk Prykarpatskoho universytetu: ekonomika*, No. 5, P.131-134.

4. Kolosinska, M.I., Shapka, Ye.V. (2018). Ukraine's innovation rating: ways to improve it based on European experience [Innovatsiinyi reitynh Ukrainy: shliakhy yoho pokrashchennia na osnovi Yevropeiskoho dosvidu], *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, No. 23, available at: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/18.pdf> (last accessed 01.02.2022).

5. Olshevska, V. (2017). *Determinants of enterprise competitiveness in the context of internationalization and globalization: Competitiveness of enterprises in the face of the challenges of the XXI century [Determinanty konkurentospromozhnosti pidpriemstv v umovakh internatsionalizatsii ta hlobalizatsii: Konkurentospromozhnist pidpriemstv pered vyklykamy XXI st.]: monograph*, Wroclaw, 198 p.

6. Sterkhova, S. A. (2019). *Innovative product - marketing tools: [Innovatsiinyi produkt – instrumenty marketynhu]: monograph*, Kyiv: Business, 302 p.

7. Berezhna, Yu. S. (2020). The essence of sustainable development of agriculture [Sutnist staloho rozvytku silskoho hospodarstva], *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V.I. Vernadskoho*, No. 1, P. 35-41.

8. Donskykh, A. S. (2016). Competitiveness of agricultural enterprises and factors that determine it [Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv ta faktory, shcho yii vyznachaiut], *Efektivna ekonomika*, No. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (last accessed 03.02.2022).

9. Niskhodovska, O. Yu. (2017). Innovation as a factor in ensuring the competitiveness of cereals [Innovatsii yak faktor zabezpechennia

konkurentospromozhnosti pidpriemstv iz vyroshchuvannia zerna krupianykh kultur], *Ekonomika ta suspilstvo*, No. 11, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/47.pdf (last accessed 06.02.2022).

10. Shubravska, O. V. (2020). Innovative transformations of the agri-food sector of the economy: global trends and domestic realities [Innovatsiini transformatsii ahroprodovolchoho sektora ekonomiky: svitovi tendentsii ta vitchyzniani realii], *Ekonomika i prohnouzuvannia*, No. 3, P. 90-102.

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 33.338; JEL Classification: Q 19

Нестеренко В.Ю., Мороз А.Р., Болотова Т.М. ІННОВАЦІЇ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Мета. Дослідження впливу інновацій на рівень конкурентоспроможності в сільськогосподарському підприємстві. **Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, метод логічного аналізу. Інформаційними ресурсами дослідження є електронні інформаційні ресурси і матеріали періодичних видань. **Результати.** Поточний стан інноваційної сфери впливає на якість продукції, її новизну та конкурентоспроможність. Україна вже створила стабільну групу компаній із безперервним інноваційним характером, але темпи зростання інноваційної активності залишаються недостатніми. Економічний розвиток має супроводжуватися постійним підвищенням конкурентоспроможності продукції. Поточний етап інноваційного процесу в українських фермерських господарствах характеризується наступними ознаками: відносно висока інноваційна активність; обмежене використання агропідприємствами власних інноваційних розробок (ресурсів та технологій), використання агропідприємствами або адаптованих до власних умов, або розробки спеціалізованих організацій або зарубіжної розробки; взаємозалежність ступеня інноваційної активності підприємства та її рентабельності; диверсифікація інноваційної діяльності ефективних підприємств; абсолютне переважання власних ресурсів підприємств серед джерел фінансування інновацій; низький рівень використання інституційних джерел інформації про інноваційні розробки та можливості їх впровадження сільськогосподарськими підприємствами; різноманітність інноваційної діяльності підприємств рослинництва та тваринництва за видами. Внаслідок впровадження екологічних інновацій агрохолдинги досягли наступного економічного ефекту: зниження матеріаломісткості на одиницю продукції, зниження енерговитрат на одиницю продукції, зменшення забруднення ґрунту, води чи повітря. Ефективність використання та динаміка розвитку інноваційної сфери стали вирішальним чинником забезпечення конкурентоспроможності економіки та багато в чому визначають місце кожної країни у світі. **Наукова новизна.** Визначено вплив інновацій на рівень конкурентоспроможності підприємства. Сформовано

ознаки сучасного інноваційного процесу в сільськогосподарському підприємстві. **Практична значущість.** Запропоновані рекомендації можуть бути використані у сільськогосподарському підприємстві для обґрунтування впровадження інновацій.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, інновації, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, інноваційний процес.

UDK 33.338; JEL Classification: Q 19

Nesterenko V.Yu., Moroz A.R., Bolotova T.M. INNOVATIONS IN AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP AND THEIR IMPACT ON COMPETITIVENESS

Purpose. Study of the impact of innovation on the level of competitiveness in agricultural entrepreneurship. **Methodology of research.** The study used methods of analysis and synthesis, the method of logical analysis. Information resources of the study are electronic information resources and materials of periodicals. **Results.** The current state of the innovation sphere affects the quality of products, their novelty and competitiveness. Ukraine has already created a stable group of companies with a continuous innovation character, but the growth rate of innovation activity remains insufficient. Economic development must be accompanied by a constant increase in product competitiveness. The current stage of the innovation process in Ukrainian farms is characterized by the following features: relatively high innovation activity; limited use by agricultural enterprises of their own innovative developments (resources and technologies), use by agricultural enterprises either adapted to their own conditions, or the development of specialized organizations or foreign development; interdependence of the degree of innovative activity of the enterprise and its profitability; diversification of innovative activity of efficient enterprises; absolute predominance of own resources of enterprises among the sources of funding for innovation; low level of use of institutional sources of information on innovative developments and opportunities for their implementation by agricultural enterprises; diversity of innovative activity of crop and livestock enterprises by types. As a result of the introduction of ecological innovations, agricultural holdings have achieved the following economic effect: reduction of material consumption per unit of output, reduction of energy consumption per unit of output, reduction of soil, water or air pollution. Efficiency of use and dynamics of development of the innovation sphere have become a decisive factor in ensuring the competitiveness of the economy and largely determine the place of each country in the world. **Originality.** The influence of innovations on the level of competitiveness of the enterprise is determined. Signs of modern innovation process in agricultural entrepreneurship are formed. **Practical value.** The proposed recommendations can be used in agricultural enterprises to justify the introduction of innovations.

Key words: agricultural entrepreneurship, innovations, competitiveness, competitive advantages, innovation process.

Відомості про авторів / About the Authors

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. (099) 499-14-28.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Мороз Анастасія Русланівна – здобувач вищої освіти, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна; e-mail: a.moroz2704@gmail.com. Моб. (099) 356-40-14.

Moroz Anastasija - applicant for higher education, Kharkov National Automobile and Highway University, magistr, Kharkiv, Ukraine.

Болотова Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ, викладач циклової комісії економіки, управління та адміністрування, м. Харків, Україна; e-mail: tatabolotova1975@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1414-880X>. Моб. (050) 302-57-77.

Bolotova Tatyana – Candidate of Sciences (Economics), Kharkiv College of Trade and Economics STEU, lecturer of the cycle commission of economics, management and administration, Kharkiv, Ukraine.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ І УПРАВЛІННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Хорошилова І.О., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Сучасна економіка стоїть на новому технологічному витку розвитку, так званою Четвертою промисловою революцією, що характеризується системним розвитком та суттєвим впливом новітньої діяльності в сфері робототехніки і штучного інтелекту та Інтернет-комунікацій. Головним фактором нової економіки є системне об'єднання всіх складових завдяки цифровим інформаційно-комунікаційним технологіям, коли відбувається процес взаємного проникнення технологій та синергією технічних, інформаційних і людських ресурсів; задіяні нові підходи в управлінні та організації бізнесу та підприємництва; посилюються вимоги сучасного бізнесу до програмних продуктів та їх функціоналу. Все це ми наглядно спостерігаємо в щоденній роботі підприємств роздрібної торгівлі, що з кожним роком стає більш автоматизованою. Сьогодні досить складно знайти торгове підприємство, що продовжує вести бізнес-процеси за допомогою «ручних методів», особливо якщо йдеться про стабільно зростаючі організації, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню автоматизації обліку і управління підприємств малого бізнесу присвячено багато досліджень та написано вагому кількості наукових робіт. Вагомий внесок в дослідження відповідних проблематик цього питання зробили М. Денисенко, І. Колос, О. Єршова, В. Одноволик [1], Ф. Бутинець, С. Іванхенков, Т. Писаревська, О. Адамик та інші. Однак більшість досліджень стосуються процесів автоматизації бухгалтерського обліку, а от питання обліку та управління в умовах ІКТ висвітленні не всебічно і потребують більш детального розгляду. У роботах вони приділили значну увагу процесам обробки та систематизації облікової інформації за допомогою автоматизації. Однак багато аспектів впливу процесів інформатизації на розвиток сучасного бізнесу, зокрема й його комплексну автоматизацію, залишаються й досі нерозкритими й потребують поглиблених наукових досліджень.

Невирішені складові загальної проблеми. Під час проведення даного дослідження було виявлено, що думки багатьох дослідників та дослідниць розходяться у вивченні поданого питання і висновків щодо нього. Оскільки при запровадженні автоматизації використовуються різноманітні програмні продукти, які повинні бути універсальними, актуальними та доцільним і мати можливість підлаштовуватись під певний вид підприємницької діяльності, за для максимально ефективного їх впровадження. За для забезпечення підприємств малого бізнесу зокрема відповідними програмними та системними

продуктами які б задовольняли всім вимогам та в перспективі призводили до більш ефективного ведення бізнесу тому й існує нагальна потреба у більш глибокому дослідженні.

Формулювання цілей статті. Основною метою дослідження є аналізі сучасного стану автоматизації обліку і управління, пропозиції щодо можливостей розвитку в сфері автоматизації управління та обліку на підприємствах малого бізнесу за для досягнення оптимальності та ефективності ведення діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З кожним днем інформаційні технології стають все більш масовими та доступними. Сучасний підприємець має у своєму розпорядженні різні інструменти для управління бізнесом (в даному випадку мова піде про невелике підприємство): від безкоштовного офісного програмного забезпечення до спеціалізованих програм, призначених для управління торгівлею в малих організаціях.

Бізнесмени, які успішно подолали перший етап розвитку невеликого підприємства, знають, наскільки важливо не зробити досить поширену помилку, яку регулярно повторюють багато підприємців на початку свого шляху. Вони максимально скорочують витрати на управління та «замикають» управлінські завдання на собі. З одного боку, їх можна зрозуміти: такий шлях робить невелике торгове підприємство більш керованим. Проте підприємці забувають про неминучий «ефект вузької шийки», що виникає коли вся життєдіяльність організації виявляється залежною від можливостей та здібностей однієї конкретної людини [2]. Як наслідок, рано чи пізно виникає критичний момент: складається ситуація, коли зміни для підприємства стають життєво важливими, а найважливішим фактором є втрата прибутку через неефективні робочі механізми. Необхідність у модернізації бізнес-процесів, що склалися, стає очевидною. Відсутність грамотного управлінського обліку, як наслідок, управління фінансами – одна з основних причин банкрутства малого бізнесу.

Питання, яке хвилює багатьох: коли слід інвестувати кошти в автоматизацію невеликого торгового підприємства? Відповідь: якомога раніше, оскільки автоматизація управління, обліку та продажу - це інвестиції на довгостроковий період (як мінімум на 2-3 роки). Про те, чи потрібна взагалі автоматизація, довго замислюватися не доводиться: в умовах будь-якого ринку, що росте, без автоматизації перспектив для розвитку немає. Тобто вкладення автоматизацію – важлива основа майбутнього прибутку організації. Отже, автоматизація є серйозною конкурентною перевагою підприємства, визначальною позицією, яку вона прагне зайняти над ринком.

Щоб відповісти на запитання, якими мають бути обсяги інвестицій в автоматизацію, потрібно відштовхуватися від бізнес-завдань підприємства. Важливим фактом у питанні є його розмір: кількість користувачів, прохідність, обсяг закупівель та інші показники. Автоматизація торгівлі – це завжди комплексне питання, яке включає підбір, встановлення та налаштування торгового обладнання, програмного забезпечення, а також визначення ІТ-

інфраструктури, яка забезпечуватиме правильну роботу системи. Усі ці складові визначають кінцеву вартість проекту.

Щоб відповісти на запитання, якими мають бути обсяги інвестицій в автоматизацію, потрібно відштовхуватися від бізнес-завдань підприємства. Важливим фактом у питанні є його розмір: кількість користувачів, прохідність, обсяг закупівель та інші показники. Автоматизація торгівлі – це завжди комплексне питання, яке включає підбір, встановлення та налаштування торгового обладнання, програмного забезпечення, а також визначення ІТ-інфраструктури, яка забезпечуватиме правильну роботу системи. Усі ці складові визначають кінцеву вартість проекту. Крім того, сьогодні на ринку автоматизації існують готові системи, які вже містять необхідні для малого бізнесу програми в комплекті з обладнанням, а також можливість оренди програмного забезпечення в комплексі з наданням серверного простору дозволяють суттєво економити. Як правило, повний комплекс послуг з автоматизації бізнесу надають компанії, які впроваджують та розробляють програмні продукти. Рівень завдань малого підприємства дозволяє автоматизувати процеси щодо невеликими витратами. Досвід свідчить, що в середньому автоматизація малого бізнесу окупається протягом періоду від 6 місяців до 1 року.

По суті бізнес-процеси невеликих торгових підприємств майже нічим не відрізняються від бізнес-процесів у великих компаніях; різниця лише у формалізації та бюрократизації цих процесів. Причому з цього погляду невеликі організації мають явну перевагу, оскільки є гнучкішими і можуть значно швидше модернізуватися. І, отже, суттєво економити на своїх витратах.

З розвитком роздрібної торгівлі удосконалюються і самі бізнес-процеси, цим формується сучасний стандарт. Саме тому у вирішенні питання автоматизації малого бізнесу варто спиратися на типові програмні рішення, які можна завжди налаштувати під особливості обліку конкретного підприємства. Також слід пам'ятати, що досить часто перехід з одного програмного забезпечення на інше виявляється більш витратним, ніж первинна автоматизація. Саме тому на етапі формування завдань та вибору програмного продукту необхідно враховувати додаткові можливості придбаної програми, які зможуть значно спростити робочий процес, а за вартістю не будуть пов'язані з великими витратами (зазвичай, їх вартість невисока). Зрештою, включення їх у план автоматизації (плюс невелика доплата) виявиться вигіднішим, ніж подальше оновлення існуючого програмного забезпечення. Іноді керівники невеликих торгових організацій орієнтуються виключно на індивідуальні рішення на основі бізнес-процесів, що історично склалися. Звичайно, далеко не завжди ці процеси можна назвати оптимальними. Коли підприємство починає зростати, з одного боку існуюча система не справляється зі зростанням навантаження, з іншого боку сама компанія стає більш залежною від механізмів роботи, що склалися, і, часом, вже не може їх модернізувати без значних витрат. Для малого бізнесу оптимальним рішенням є типові рішення, що масштабуються, які сприяють зростанню організації, а не гальмують його.

Безумовно, основні завдання автоматизації бізнес-процесів пов'язані з урахуванням руху товару. Однак це базові вимоги, яких для ринку роздрібною торгівлі явно недостатньо. Сучасні програмні рішення відрізняються не тільки швидкодією та зручністю у використанні, але масою інших можливостей, що відповідають галузевим тенденціям. Одним із показових прикладів є широке застосування різних інструментів для управління лояльністю клієнтів, таких як: аналіз звертання та споживання клієнтів, застосування різних знижок, організація розпродажів, SMS-інформування тощо. Автоматизація процесів управління лояльністю – це додаткова можливість для формування стабільного попиту, яка вже передбачена у сучасному типовому рішенні та потребує мінімального налаштування.

Висновки з проведеного дослідження. Оскільки на сьогоднішній день нагально стоїть питання об'єднання бухгалтерського обліку, управлінського обліку та подання звітності, за для цього в процесі дослідження було вивчено ринок бухгалтерського програмного забезпечення в розрізі груп господарських суб'єктів, які належать до малого бізнесу, та використання різних технологій їх впровадження. Незважаючи на те, що необхідність автоматизації малого бізнесу далеко не завжди є очевидною для бізнесменів, вона є обов'язковою умовою швидкого розвитку будь-якої організації завдяки закладеним у ній ефективним алгоритмам управління та обліку. З погляду автоматизації малий бізнес має цілу низку очевидних переваг. Зокрема, більш прозорими та гнучкими бізнес-процесами, а також можливістю швидкого освоєння нових можливостей за рахунок невеликого розміру організацій, а значить і відсутності серйозної бюрократичної тяганини.

Перелік посилань

1. Єршова О. Л., Одноволик В. І. Комп'ютерні технології обліку та звітності для малого і середнього бізнесу в Україні: перспективи застосування в умовах цифрової економіки. *Науковий вісник Національної академії статистики*. 2019. № 3. С. 131-138. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/4210/1/%D0%84%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%9E%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення: 27.03.2022).
2. Вишневський В. П., Вієцька О. В., Гаркушенко О. М., Князев С. І., Лях О. В., Чекіна В. Д., Череватський Д. Ю. Смарт-промисловість в епоху цифрової економіки: перспективи, напрями і механізми розвитку: монографія / За ред. акад. НАН України В. П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. К., 2018. 192 с.
3. ХайТек Офіс Україна. Проект. Цифрова адженда України – 2020 (“Цифровий порядок денний” – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти “цифровізації” України до 2020 року. К. 2016. 90 с. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 05.03.2022).

4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67-р від 17.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.03.2022).

5. Куцик П. О. Розвиток хмарних технологій та їх місце в організації обліку та корпоративного документообігу. *Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація*. 2019. С. 183–186

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року “Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)”: Указ президента України №133/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (дата звернення: 05.03.2022).

7. Облік SaaS. Облік SaaS нові технології обліку та управління. URL: <https://ioblik.com/uk> (дата звернення: 27.03.2022).

8. jSolutions. URL: <https://jsolutions.ua/ua> (дата звернення: 05.04.2022).

9. Forbes. State Of Enterprise Cloud Computing, 2018. Aug 30, 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/louiscolumbus/2018/08/30/state-of-enterprise-cloud-computing-2018/?sh=26015b94265e> (дата звернення: 05.03.2022).

10. Адамик О. В. Інструменти “хмарних обчислень” як фактор удосконалення обліку в бюджетних установах. *Економічний аналіз*. 2015. Том 19. № 2. С. 179–184. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2015_19\(2\)_27](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2015_19(2)_27) (дата звернення: 05.03.2022).

References

1. Yershova, O. L., Odnovolyk, V. I. (2019). Computer technologies of accounting and reporting for small and medium business in Ukraine: prospects for application in the digital economy [Kompiuterni tekhnolohii obliku ta zvitnosti dlia maloho i serednoho biznesu v Ukraini: perspektyvy zastosuvannya v umovakh tsyfrovoy ekonomiky], *Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics*, No. 3, P. 131-138, available at:

<http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/4210/1/%D0%84%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%9E%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BA.pdf> (last accessed 27.03.2022).

2. Vyshnevskiy, V. P., Viietska, O. V., Harkushenko, O. M., Kniaziev, S. I., Liakh, O. V., Chekina, V. D. et al. (2018). *Smart industry in the era of digital economy: prospects, directions and mechanisms of the development [Smart-promyslovist v epokhu tsyfrovoy ekonomiky: perspektyvy, napriamy i mekhanizmy rozvytku]: monograph / V. P. Vyshnevskiy (ed.)*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Industry Economics, 192 p.

3. Hi-Tech Office Ukraine. Project. Digital Agenda of Ukraine - 2020 (“Digital Agenda” - 2020) Conceptual framework (version 1.0). Priority areas, initiatives, projects of "digitalization" of Ukraine until 2020 [KhaiTek Ofi s Ukraina. Proekt. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020 (“Tsyfrovyi poriadok denniy” – 2020)

Kontseptualni zasady (versiiia 1.0). Pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty “tsyfrovizatsii” Ukrainy do 2020 roku], Kyiv: “Hi Tech Office Ukraine”, 2016, available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (last accessed 05.03.2022).

4. The guidelines for development of the digital economy and society in Ukraine for 2018–2020 [Kontsepsiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky]: Directive of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 67-r from 17.01.2018, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (last accessed 04.03.2022).

5. Kutsyk, P. O. (2019). The development of cloud technologies and their place in organizing accounting and corporate document circulation [Rozvytok khmarnykh tekhnolohii ta yikh mistse v orhanizatsii obliku ta korporatyvnoho dokumentoobihu], *Development of the system of accounting, analysis and audit in Ukraine: theory, methodology, organization*. P. 183–186.

6. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 28, 2017 «On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)» [Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2017 roku “Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)”]: Decree of the President of Ukraine №133 / 2017, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (last accessed 05.03.2022).

7. SaaS accounting. New technologies of accounting and management [Oblik SaaS. Novi tekhnolohii obliku ta upravlinnia], available at: <https://ioblik.com/uk> (last accessed 27.03.2022).

8. jSolutions, available at: <https://jsolutions.ua/ua> (last accessed 05.04.2022).

9. Forbes. State Of Enterprise Cloud Computing, August 30, 2018, available at: <https://www.forbes.com/sites/louiscolombus/2018/08/30/state-of-enterprise-cloud-computing-2018/?sh=26015b94265e> (last accessed 05.03.2022).

10. Adamyk, O. V. (2015). Cloud computing tools as a factor in improving accounting in budgetary institutions [Instrumenty “khmarnykh obchyslen” yak faktor udoskonalennia obliku v biudzhetnykh ustanovakh], *Economic analysis*, Vol. 19, No. 2, P. 179–184, available at: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2015_19\(2\)__27](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2015_19(2)__27) (last accessed 05.03.2022).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 657; JEL Classification: M48

Хорошилова І.О. АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ І УПРАВЛІННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Мета дослідження є аналіз сучасного стану автоматизації обліку і управління, пропозиції щодо можливостей розвитку в сфері автоматизації управління та обліку на підприємствах малого бізнесу. *Методика дослідження:* для досягнення поставленої мети в роботі були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: порівняльний аналіз наукової літератури та інформаційних джерел на основі методів порівняння, систематизації та узагальнення; узагальнення результатів аналізу і логічна генерація висновків. *Результати дослідження:* результатом наукової роботи є теоретичне узагальнення і практичні рекомендації щодо автоматизації обліку та управління на підприємствах малого бізнесу. Автоматизація є обов'язковою умовою швидкого розвитку будь-якої організації завдяки закладеним у ній ефективним алгоритмам управління та обліку. З погляду автоматизації малий бізнес має цілу низку очевидних переваг. Зокрема, більш прозорими та гнучкими бізнес-процесами, а також можливістю швидкого освоєння нових можливостей за рахунок невеликого розміру організацій, а значить і відсутності серйозної бюрократичної тяганини. *Наукова новизна:* полягає в комплексному дослідженні проблем, пов'язаних з автоматизацією обліку та управління на підприємствах малого бізнесу. Запропоновано й надалі впроваджувати конструктивні кроки з запровадження інноваційних інформаційних технологій в напрямі автоматизації обліку та управління підприємствами. *Практична значущість* полягає в тому, що з впровадженням актуальних кроків в системі автоматизації обліку та управління виникнуть сприятливі умови для ведення ефективної діяльності та покращення фінансово-економічного стану підприємств малого бізнесу України.

Ключові слова: автоматизація; інформаційні технології та системи; облік; управління; ефективність підприємства.

UDC 657; JEL Classification: M41

Khoroshylova I. AUTOMATION OF ACCOUNTING AND MANAGEMENT AND DEVELOPMENT PROSPECTS FOR SMALL BUSINESS

The purpose. The study is an analysis of the current state of automation of accounting and management, proposals for development opportunities in the field of automation of management and accounting in small businesses. *Methodology of research.* To achieve this goal, the following general and special research methods and techniques were used: comparative analysis of scientific literature and information sources based on methods of comparison, systematization and generalization; generalization of analysis results and logical generation of conclusions. *Findings.* The result of scientific work is a theoretical generalization

and practical recommendations for automation of accounting and management in small businesses. Automation is a prerequisite for the rapid development of any organization due to its inherent effective management and accounting algorithms. In terms of automation, small business has a number of obvious advantages. In particular, more transparent and flexible business processes, as well as the ability to quickly develop new opportunities due to the small size of organizations, and hence the lack of serious bureaucratic red tape. **Originality** is a comprehensive study of the problems associated with the automation of accounting and management in small businesses. It is proposed to continue to implement constructive steps to introduce innovative information technologies in the direction of automation of accounting and enterprise management. **Practical value.** Is that with the implementation of relevant steps in the system of automation of accounting and management there will be favorable conditions for effective operation and improvement of the financial and economic condition of small businesses in Ukraine.

Key words: automation; information technologies and systems; accounting; management; efficiency of the enterprise.

Відомості про авторів / About the Authors

Хорошилова Ірина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри обліку і оподаткування, м. Харків, Україна; e-mail: hia23@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5343-5161>; Моб. (050) 307-97-03.

Khoroshylova Iryna Oleksandrovna – Candidate of Sciences (Economics), Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of account, taxation, Kharkiv, Ukraine.

ОБЛІК РОЯЛТІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Ковальова Т.В. канд. екон. наук, доцент

Костенко Ю.О. канд. техн. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Інтелектуальна власність це основа розвитку світової культури і економіки. Роялті, як платіж за право користування результатами інтелектуальної власності, займає важливу роль в теперішніх економічних і політичних умовах розвитку України. Для того, щоб ринок роялті в Україні став прибутковим, повинна бути побудована система, при якій будь-яке використання прав інтелектуальної власності буде неможливо без виплати відповідної винагороди правовласникам. Облік, як складова цієї системи, без знання якого неможливе ефективне управління підприємством, повинен забезпечити отримання інформації необхідної для прийняття та реалізації управлінських рішень щодо роялті. Облік в нашій країні є регульованим, він підпорядковується значній кількості нормативних актів, серед яких, і НП(С)БО та МСФЗ. Облікові аспекти роялті за цими документами мають деякі особливості, які і будуть розглянуті у цій роботі.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідження феномена «роялті» проводили Дж.М. Отто, Р.Ф. Конрада та Р.Б. Хула, а також Б. Парсонса. Серед вітчизняних науковців, вивченню облікових аспектів приділяли час І.М. Вагнер, І.І. Демко, Г.В. Пришляк, В. Зимовець, С. Зубик та ін. Оскільки ринок роялті в Україні стрімко розвивається, необхідно забезпечити його прозорість, задіюючи при цьому й облікові складові, тому дослідження в цьому напрямку необхідно продовжувати.

Невирішені складові загальної проблеми. Дослідження науковців щодо питання обліку роялті свідчать про небайдужість та значущість цього об'єкта обліку у сьогоденній час. Однак, ми не бачимо одночасно згрупованих досліджень щодо обліку за НП(С)БО та МСФЗ. Проведення цього дослідження, дасть змогу фахівцям з обліку врахувати всі особливості цих нормативних актів та використовувати під час роботи.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на вище наведене, у статті буде розглянуто порядок ведення обліку роялті за НП(С)БО та МСФЗ, виявлені їх особливості та запропоновано шляхи його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Королівська доля», саме так з англійської трактується роялті (*royalty*). Англійці пов'язували роялті з використанням природних ресурсів, у сьогоденніх умовах господарювання він має відношення, перш за все, до інтелектуальної власності. Мається на увазі, що роялті може бути результатом інтелектуальної, творчої діяльності однієї

людини (автора, виконавця, винахідника та інш.) або кількох осіб [1]. Для потреб обліку поняття роялті знайшло своє відображення в низці нормативних актів, деякі з них, наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «роялті» в законодавчих актах

Назва нормативного акту	Визначення
НП(С)БО 15 «Дохід» [2] Податковий кодекс [3]	Роялті - <u>будь-який платіж</u> , отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, будь-яким патентом, зареєстрованим знаком на товари та послуги чи торговою маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау).
Національний стандарт № 4«Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [4]	Роялті - <u>ліцензійний платіж</u> у вигляді сум, які сплачуються періодично, залежно від обсягів виробництва або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з використанням об'єкта права інтелектуальної власності
МСБО 18 «Дохід» [5]	<u>плати за використання</u> довгострокових активів суб'єкта господарювання, наприклад патентів, торгових знаків, авторського права та комп'ютерних програм.

Джерело: складено авторами за джерелами [2 -5]

Слід зазначити, що визначення поняття «роялті» в національних та міжнародних стандартах майже ідентична. Регламентація обліку роялті в нашій країні представлена і іншими законодавчими актами (План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій; НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»; НП(С)БО 16 «Витрати» та інші спеціальні закони України про інтелектуальну власність та біля сотні відомчих нормативних актів), які стимулюють ринок інтелектуальної власності та полегшують роботу бухгалтерської служби. Міністерство економіки України наголошує на прозорість ринку роялті, а це означає подальші зміни у законодавстві, в частині його удосконалення.

Для отримання винагороди у вигляді роялті підприємству слід заключити ліцензійний договір, у якому чітко прописати предмет договору, тобто надання дозволу використовувати об'єкта права інтелектуальної власності; вказати документи, які підтверджують належність майнових прав на ці об'єкти; умови розподілу роялті між ліцензіарами. Розмір (ставка) роялті встановлюється за домовленістю сторін між ліцензіатом і ліцензіаром. При укладанні договорів можна використовувати паушальний платіж, періодичні роялті, мінімальні

роялті, роялті зі змінною ставкою. Використання тих чи інших ставок залежить від того хто є ліцензіатом (наскільки він відомий на ринку) або обсягів виробництва продукції. Міжнародну практику застосування підходів до визначення ставок роялті узагальнив Чугрій Н. А. Мова йде про застосування стандартних ставок роялті, узагальнених для певних сфер промисловості; визначення ставок роялті як частини прибутку ліцензіата (правило 25%); визначення ставок роялті на підставі показників економічної діяльності підприємства; визначення ставок роялті на підставі аналізу конкретних угод (порівняльний метод); застосування даних судової практики визначення ставок роялті [6].

Оцінка роялті за національними та міжнародними стандартами дещо різниться. Згідно Національного стандарту 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» ставка залежить від проаналізованих результатів ринку серед аналогічних між собою об'єктів права інтелектуальної власності, за використання яких в обов'язковому порядку необхідно сплачувати роялті [7]. У той же час, аналітики вказують, що застосуванням «стандартних ставок» може призвести до похибки в розрахунку вартості нематеріального активу, адже ставка роялті при застосуванні методу роялті є ключовим показником при розрахунках [8]. Міжнародна практика оцінки роялті передбачає використання двох методів гіпотетичної ставки (найчастіше ця ставка застосовується для еталонних або подібних угод), при цьому важливим серед цих методів є розрахунковий. Для отримання гіпотетичної ставки можуть бути використані два методи. Перший базується на ринкових ставках роялті для порівняних або подібних транзакціях. Передумовою використання цього методу є наявність нематеріальних активів, відносно яких регулярно укладаються ліцензійні договори між незалежними учасниками. Другий метод базується на розподілі доходу, який гіпотетично був би виплачений в рамках комерційного договору з боку зацікавленого ліцензіата за право користуватись нематеріальним активом [8]. Аналітики відзначають, що відсутність у національних стандартах можливості використовувати розрахунковий метод, ускладнює роботу низки фахівців, серед яких і працівники бухгалтерської служби. Для вирішення цієї проблеми рекомендовано використовувати Міжнародні стандарти оцінки.

Роялті, як за міжнародними стандартами (МСБО 18 «Дохід»), та і за національними (НП(С)БО 15 «Дохід») відображається у складі доходів. Згідно цих стандартів дохід визнається як роялті за принципом нарахування. Оскільки, затвердженого плану рахунків при веденні обліку за міжнародними стандартами немає, то підприємства України мають можливість або розробити його самостійно, або використовувати той, який затверджено Інструкцією № 291.

Ми підтримуємо думку авторів, що основним завданням бухгалтерського обліку є формування інформаційних потоків у відповідь на запити управлінського персоналу та внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів, формування якісного інформаційного забезпечення шляхом правильного

бухгалтерського обліку роялті, оподаткування зазначених платежів нині набуває особливого значення [9]. Ураховуючи вище наведене, і у зв'язку з відсутністю затверджених методичних рекомендацій з обліку роялті, ми вважаємо за потрібне у Наказі про облікову політику підприємства вказати окремий параграф «Облік роялті». У цьому параграфі, в залежності від виду діяльності підприємства слід прописати методика обліку роялті. Крім Наказу, інформацію про облік роялті можна відобразити в інструктивних матеріалах по підприємству, яку можна назвати як «Інструкція з обліку роялті (для внутрішнього користування)».

Хоча, зазвичай, у Наказі про облікову політику майже не вказують перелік документів (Інструкція у цьому випадку буде більш доречніше), ми радимо додати цей перелік, оскільки необхідно забезпечити належним чином зберігання документів щодо сплати та отримання роялті (у разі виникнення судових суперечок).

У частині первинного обліку цього параграфу (Інструкції), ми радимо, вказати:

– у разі нарахування та сплати роялті наступні документи:

а) ліцензійний договір;

б) копії документів на право власності ліцензіара на об'єкт права інтелектуальної власності, оціночну вартість такого об'єкта (наприклад Звіт незалежного оцінювача);

в) бухгалтерська довідка щодо обчислення розміру роялті;

г) бухгалтерських проведення, якими в обліку відображено формування суми роялті;

д) бухгалтерська довідка щодо суми нарахованих податків та бухгалтерські проведення з цього приводу;

е) довідки про наявність укладеного міжнародного договору з Україною та країною – нерезидентом (у разі співпраці підприємства з нерезидентом в частині інтелектуальної власності), для уникнення подвійного оподаткування;

є) довідку або її нотаріально засвідчену копію, яка підтверджує, що нерезидент є резидентом країни, з якою укладено міжнародний договір України, а також інші документи, якщо це передбачено міжнародним договором України;

– у разі отримання роялті:

а) ліцензійний договір;

б) виписку або витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців про державну реєстрацію його як суб'єкта підприємницької діяльності, у разі, якщо ліцензіаром є фізична особа-підприємець;

в) банківські документи (або вексель), що підтверджують надходження грошей на поточний рахунок;

г) бухгалтерська довідка щодо обчислення суми доходу у вигляді роялті.

Важливим є також і документація, яка підтверджує реальне використання об'єктів права інтелектуальної власності в його господарській діяльності. Перелік цих документів теж необхідно прописати.

Щодо обліку роялті на рахунках бухгалтерського обліку, у Наказі (Інструкції), ми радимо скористатись кореспонденцією, що наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Облік операцій з роялті

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	дебет	кредит
Облік при сплаті роялті фізичній особі		
Нараховано суму заборгованості під час виплати роялті (роялті включно до складу собівартості продукції, пов'язаної з використанням об'єкта інтелектуальної власності)	23, 91, 92, 93	685
Утримано зобов'язання з податку на доходи	685	641/ПДФО
Утримано військовий збір	685	642
Погашено заборгованість під час виплати роялті грошима або векселем	685	311
Облік при сплаті роялті юридичній особі (резиденту)		
Нараховано суму заборгованості під час виплати роялті (роялті включно до складу собівартості продукції, пов'язаної з використанням об'єкта інтелектуальної власності)	23, 91, 92, 93	685
Погашено заборгованість під час виплати роялті грошима або векселем	685	311, 62
Сплата роялті ліцензіатом, якщо згідно з ліцензійним договором заборгованість зі сплати роялті не підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу	55 61	61 31
Облік при сплаті роялті нерезиденту		
Нараховано суму заборгованості під час виплати роялті (роялті включно до складу собівартості продукції, пов'язаної з використанням об'єкта інтелектуальної власності)	23, 91, 92, 93	685
Відображено зобов'язання з оподаткування доходу нерезидента відповідно до п. 141.4 Податкового кодексу України, якщо іншого не передбачено міжнародними договорами України з країною, резидент якої отримує дохід	685	641/податок з нерезидента
Підприємство сплачує податкове зобов'язання нерезидента	641	311
Погашено заборгованість під час виплати роялті	685	31, 62
Відображено позитивну курсову різницю	685	714
Відображено від'ємну курсову різницю	945	685
Облік при нарахуванні роялті		
Сформовано дохід від роялті (якщо він формує дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	36	70
Нараховано роялті, яке підлягає отриманню	373	719 (69)
Отримано дохід у вигляді роялті	31, 34	36

Джерело: складено авторами за джерелами [10 - 12]

Важливим в обліку роялті є його оподаткування. Бухгалтерів при роботі з роялті, в частині оподаткування, слід звертати увагу на рекомендації юристів, а вони наступні:

- обережно складати договір на розпорядження правами інтелектуальної власності, адже від умов договору безпосередньо залежать і податкові наслідки;

- уважно аналізувати договір, наданий контрагентом. Якщо буде виявлена неточність формулювань і трактувань, відсутність певних умов, які несуть потенційні податкові ризики, необхідно ініціювати переговорний процес з партнером про внесення змін до договору. Результатом такого діалогу має бути внесення відповідних правок в документ;

- необхідно контролювати статус операцій з нерезидентом: чи підпадають вони під трансферне ціноутворення;

- детально вивчати статус нерезидента, на якого виплачуєте дохід;

- мати необхідні документи, що підтверджують статус нерезидента [13].

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження порядку ведення обліку роялті за НП(С)БО та МСФЗ дав можливість встановити, що незалежно від обраних стандартів, роялті визнається у складі доходів за принципом нарахування. Серед особливостей, слід відзначити відсутність використання розрахункового методу при оцінку роялті за національними стандартами та необхідність використання міжнародних надбань щодо цього. Запропоновані пропозиції щодо покращення обліку роялті дадуть змогу бухгалтерам-практикам підвищити ефективність їх роботи. Розглянуті дослідження не є завершеними, в майбутньому необхідно більш детально розглянути особливості оподаткування цього виду доходів.

Перелік посилань

1. Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: <http://surl.li/aodii> (дата звернення: 12.03.2022).

2. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: наказ Міністерства фінансів України від 29.11.99 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>. (дата звернення: 20.03.2022).

3. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 20.03.2022).

4. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»: постанова Кабінету Міністрів України від 03.10. 2007 р. № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 20.03.2022).

5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 (МСБО 18) «Дохід»: виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025#Text. (дата звернення: 20.03.2022).

6. Чугрій Н. А. Роялті як інструмент залучення інвестицій в інноваційний розвиток аграрного підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 14. Ч. 2. С. 182 – 186. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/14_2_2017ua/39.pdf (дата звернення: 30.03.2022).

7. Ставка роялті: що це таке? Думка оцінювачів. URL: <https://pareto.com.ua/ua/blog/stavka-royalt-scho-tse-take-dumka-ots-nyuvach-v/> (дата звернення: 01.04.2022).

8. Ставка роялті в стандартах з оцінки. URL: <https://sudexpert.vn.ua/a414063-stavka-royalti-ochima.html> (дата звернення: 01.04.2022).

9. Новіченко Л.С., Стойка Н.С., Щирська О.В. Особливості бухгалтерського обліку та оподаткування роялті: ключові аспекти. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. № 16 (2). С. 77-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2020_16%282%29__10 (дата звернення: 30.03.2022).

10. Зимовець В., Зубик С. Особливості бухгалтерського обліку роялті згідно з П(с)БО. *Дебет Кредит*. 2001. № 46. URL: <https://dtk.com.ua/debet/ukr/2001/46/46pr15.html> (дата звернення: 26.03.2022).

11. Відображення в обліку виплати роялті: науково-практичний коментар. URL: <http://vobu.ua/ukr/analytics/consultations/item/vidobrazhennia-v-obliku-vyplaty-roialti>. (дата звернення: 01.04.2022).

12. Сердюк О., Чалий І. Роялті: особливості оподаткування і бухгалтерського обліку. *Головбук*. 2020. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7449-royalt-pravo-koristuvannya-chi-pravo-volodnnya>. (дата звернення: 15.03.2022).

13. Соловійова Т. Податковий лікнеп по роялті. URL: <https://juscutum.com/ru-tatyana-soloveva-nalogovyy-likbez/>. (дата звернення: 15.03.2022).

References

1. Wikipedia: Free encyclopedia, available at: <http://surl.li/aodii> (last accessed 12.03.2022).

2. National Regulation (Standard) of Accounting 15 "Income" [Natsional'ne Polozhennya (standart) bukhgalters'koho obliku 15 «Dokhid»]: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 29.11.99 № 290, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>. (last accessed 20.03.2022).

3. Tax Code [Podatkovyy kodeks]: Law of Ukraine of December 2, 2010 № 2755-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (last accessed 20.03.2022).

4. National Standard № 4 "Assessment of Intellectual Property Rights" [Natsional'nyy standart № 4 «Otsinka maynovykh prav intelektual'noyi vlasnosti»]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 03.10. 2007 № 1185, available

at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text> (last accessed 20.03.2022).

5. International Accounting Standard 18 (IAS 18) “Revenue” [Mizhnarodnyy standart bukhhalters'koho obliku 18 (MSBO 18) «Dokhid»]: issued by the International Accounting Standards Board as amended on 01.01.2012, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025#Text. (last accessed 20.03.2022).

6. Chugriy, N. A. (2017). Royalties as a tool for attracting investment in the innovative development of agricultural enterprises [Roialti yak instrument zaluchennia investytsii v innovatsiinyi rozvytok ahrarynoho pidpryiemstva], *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, No. 14, Vol. 2, P. 182 – 186, available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/14_2_2017ua/39.pdf (last accessed 30.03.2022).

7. Royalty rate: what is it? Opinion of opinion. [Stavka royalti: shcho tse take? Dumka otsynuyvachiv], available at: <https://pareto.com.ua/ua/blog/stavka-royalt-scho-tse-take-dumka-ots-nyuvach-v/> (last accessed 01.04.2022).

8. Royalty rate in valuation standards [Stavka royalti v standartakh z otsinky], available at: <https://sudexpert.vn.ua/a414063-stavka-royalti-ochima.html> (last accessed 01.04.2022).

9. Novichenko, L. S., Stoyka, N. S., Shchyrska, O. V. (2020). Features of accounting and royalty taxation: key aspects [Osoblyvosti bukhhalterskoho obliku ta opodatkovannia roialti: kliuchovi aspekty], *Actual problems of economic development of the region*, No. 16 (2), P. 77-83, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2020_16%282%29_10 (last accessed 30.03.2022).

10. Zymovets, V., Zubyk, S. (2001). Features of royalty accounting in accordance with P(S)BU [Osoblyvosti bukhhalterskoho obliku roialti zghidno z P(s)BO], *Debit Credit*, No. 46, available at: <https://dtk.com.ua/debet/ukr/2001/46/46pr15.html>. (last accessed 26.03.2022).

11. Reflection in the payment of royalties: scientific and practical commentary [Vidobrazhennya v obliku vyplaty royalti: naukovo-praktychnyy komentar], available at: <http://vobu.ua/ukr/analytics/consultations/item/vidobrazhennia-v-obliku-vyplaty-roialti>. (last accessed 01.04.2022).

12 Serdiuk, O., Chalyi, I. (2020). Royalties: features of taxation and accounting [Royalti: osoblyvosti opodatkovannya i bukhhalters'koho obliku], *Chief Accountant*, available at: <https://www.golovbukh.ua/article/7449-royalt-pravo-koristuvannya-chi-pravo-volodnnya>. (last accessed 15.03.2022).]

13. Solovyova, T. Tax liknep on royalties [Podatkovyy liknep po royalti], available at: <https://juscutum.com/ru-tatyana-soloveva-nalogovyy-likbez/> (last accessed 15.03.2022).]

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

УДК 657.0; JEL Classification: M40

Ковальова Т.В. Костенко Ю.О. ОБЛІК РОЯЛТІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ.

Метою дослідження є висвітлення питань обліку роялті за національними та міжнародними стандартами; розробка пропозицій щодо його удосконалення. *Методика дослідження:* для досягнення поставленої мети у роботі були використані загальнонаукові і спеціальні методи і прийоми дослідження: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу; системного і комплексного підходу; абстрактно-логічний. *Результати дослідження:* результатом наукової роботи є теоретичне узагальнення і практичні рекомендації щодо обліку роялті в сучасних умовах господарювання. Роялті, як платіж за право користування результатами інтелектуальної власності, займає важливу роль в теперішніх економічних і політичних умовах розвитку України. Ведення обліку з використанням як національних так і міжнародних стандартів повинен забезпечити отримання інформації щодо роялті для прийняття та реалізації управлінських рішень. *Наукова новизна:* полягає в комплексному дослідженні проблем, пов'язаних з обліком роялті на підприємствах нашої країни. Запропоновані пропозиції щодо удосконалення обліку роялті. *Практична значущість* полягає в тому, що, за відсутності узагальнення інформації щодо ведення обліку за національними та міжнародними стандартами, вказані у роботі пропозиції дадуть змогу працівникам бухгалтерської служби підвищити ефективність її роботи.

Ключові слова: роялті; інтелектуальна власність; міжнародні стандарти; національні стандарти; облік; рахунок.

УДК 657.0; JEL Classification: M40

Kovalova T., Kostenko Yu. ROYAL ACCOUNTING ACCORDING TO NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

Purpose: of this study is to shed light on royalty accounting issues according to national and international standards and development of proposals for its improvement. *Methodology of research:* to achieve this goal, general scientific and special methods and techniques of research were used in this work such as theoretical generalization, analysis and synthesis, systematic and integrated approach and abstract-logical approach. *Findings:* the result of scientific work is a theoretical generalization and practical recommendations for accounting for royalties in modern business conditions. Royalty as a payment for the right to use the results of intellectual property plays an important role in the current economic and political conditions of Ukraine's development. Keeping records using both national and international standards should provide information on royalties for the adoption and implementation of management decisions. Keeping records using both national and international standards should provide information on royalties for the adoption and

implementation of management decisions. **Originality:** consists in a comprehensive study of the problems associated with the accounting of royalties at the enterprises of our country. Proposals are given to improve the accounting of royalties. **Practical value:** the practical significance lies in the fact that in the absence of generalized information on accounting according to national and international standards, the proposals indicated in the work will allow employees of the accounting service to increase the efficiency of their work.

Keywords: royalties; intellectual property; international standard; national standard; form; account.

Відомості про авторів / About the Authors

Ковальова Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, завідувачка кафедри обліку і оподаткування; м. Харків, Україна; e-mail: kovaleva64@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1250-2019>; Моб. (063) 262-36-36.

Kovalova Tetiana – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Head of the Department of Account and Taxation; Kharkiv, Ukraine.

Костенко Юрій Олексійович доцент – кандидат технічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри обліку і оподаткування; м. Харків, Україна; e-mail: kuakost@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7978-8915>; Моб. (050) 919-45-07.

Kostenko Yurii – Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of account and taxation; Kharkiv, Ukraine.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Збірник наукових праць

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

№ 1 (28) – 2022

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ№23528-13368ПП від 02.08.2018 р.,

видане Державною реєстраційною службою України

Відповідальна за випуск

Дмитрієва О.І.

В авторській редакції